

INTERNATIONAL JOURNAL OF FILOLOGIA

ISSN: 2667-7318 Yıl 7, Sayı 11, 30.06.2024

EDİTÖR / MANAGING EDITOR

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman / Türkiye)

EDİTÖR KURULU (ALAN EDİTÖRLERİ) / SECTION EDITORS

ESKİ TÜRK EDEBİYATI

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
(Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, Ankara / Türkiye)

YENİ TÜRK EDEBİYATI

Prof. Dr. Yakup ÇELİK
(Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul / Türkiye)

TÜRK HALK EDEBİYATI

Doç. Dr. Tuğçe ERDAL
(Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat / Türkiye)

TÜRK-İSLAM EDEBİYATI

Prof. Dr. Abdullah AYDIN
(Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu / Türkiye)

TÜRKÇE EĞİTİMİ

Prof. Dr. Celal DEMİR
(Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Türkiye)

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT

Doç. Dr. Fesun KOŞMAK
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir / Türkiye)

ESKİ TÜRK DİLİ

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa / Türkiye)

YENİ TÜRK DİLİ

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi, Eskişehir / Türkiye)

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ

Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ
(İğdır Üniversitesi, İğdir / Türkiye)

DİL EDİTÖRLERİ / EDITORS OF LANGUAGE

ANA DİL EDİTÖRÜ

(NATIVE LANGUAGE EDITOR)

Doç. Dr. Şaziye DİNÇER BAHADIR
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir / Türkiye)

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

(FOREIGN LANGUAGE EDITOR)

Doç. Dr. Enes ÖÇ
(Batman Üniversitesi, Batman / Türkiye)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi, İzmir / Türkiye)
Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara / Türkiye)
Prof. Dr. Şevkiye KAZAN NAS (Akdeniz Üniversitesi, Antalya / Türkiye)
Prof. Dr. Müjgan ÇAKIR (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul / Türkiye)
Prof. Dr. Ebülfez RECEBLİ, (Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü / Azerbeycan)
Prof. Dr. Xatira BEŞİRLİ (Azerbeycan Milli İlimler Akademisi, Bakü / Azerbeycan)
Dr. Öğr. Üyesi Rabbaa RABABA (Yarmouk University, İrbid, Ürdün)

YAYIN DANIŞMA KURULU / BOARD OF EDITORIAL ADVISOR

- Prof. Dr. Ali YAKICI (Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi, Kayseri / Türkiye)
Prof. Dr. Cafer MUM (İnönü Üniversitesi, Malatya / Türkiye)
Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ (Harran Üniversitesi, Şanlıurfa / Türkiye)
Prof. Dr. Ferhat KORKMAZ (Batman Üniversitesi, Batman / Türkiye)
Prof. Dr. Gülsel SEV (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu / Türkiye)
Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ (Sivas Üniversitesi, Sivas, Türkiye)
Prof. Dr. Halil ÇELTİK (Gazi Üniversitesi, Ankara / Türkiye)
Prof. Dr. Hanifi VURAL (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul / Türkiye)
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA (Uludağ Üniversitesi, Bursa / Türkiye)
Prof. Dr. Lokman TURAN (Atatürk Üniversitesi, Erzurum / Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM (Uluslararası Balkan Üniversitesi, Üsküp / Makedonya)
Prof. Dr. Mehmet Sait ÇALKA (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize / Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman / Türkiye)
Prof. Dr. Müjgan ÇAKIR (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul / Türkiye)
Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara / Türkiye)
Prof. Dr. Nesrin SİS (İnönü Üniversitesi, Malatya / Türkiye)
Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Trakya Üniversitesi, Edirne / Türkiye)
Prof. Dr. Salim KÜÇÜK (Ordu Üniversitesi, Ordu / Türkiye)
Prof. Dr. Serdar BULUT (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya / Türkiye)
Prof. Dr. Şener DEMİREL (Fırat Üniversitesi, Elazığ / Türkiye)
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN (Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir / Türkiye)
Prof. Dr. Vildan COŞKUN (Sakarya Üniversitesi, Sakarya / Türkiye)
Doç. Dr. İlyas YAZAR (Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir / Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Uğurlu ARSLAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır / Türkiye)
Doç. Dr. Ömer İNCE (Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir / Türkiye)
Dr. Alev ÖNDER (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Adana / Türkiye)
Dr. Resul ÖZAVŞAR (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye / Türkiye)

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adıyaman / Türkiye

Dergi Web Adresi <http://dergipark.org.tr/tr/pub/ijof>

Dergi E-Posta: journaloffilologia@gmail.com

&

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK

Adıyaman University Faculty of Science and Letters

Department of Turkish Language and Literature, Adıyaman / Turkey

Journal Web Address: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/ijof>

Journal e-Mail: journaloffilologia@gmail.com

International Journal of Filologia'da yer alan yazılardaki fikir ve görüşler tamamen yazarlara ait olup International Journal of Filologia dergisi yönetiminin görüşlerini yansıtmazlar. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayımlanan yazılar yayıncıdan yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

International Journal of Filologia (2667-7318) is an international academic journal published twice a year (June and December) with a double-blind peer-review process. All kinds of content responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors. The articles published in the journal cannot be published partially or completely elsewhere without written permission from the publisher.]

İNDEKS BİLGİSİ (INDEX INFORMATION)

International Journal of Filologia dergisi aşağıdaki indekslerde taranmaktadır.

1. EBSCO
2. MLA (Modern Language Association)
3. SIS (Scientific Indexing Services)
4. Research Bib (Academic Resource Index)
5. Cite Factor (Academic Journal Index)
6. Root Indexing (Journal Abstracting and Indexing Service)
7. DRJI (Directory Research Journal Indexing)
8. İdeal Online
9. Asos İndeks
10. İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi)
11. ACARINDEX

EDİTÖRDEN

Değerli International Journal of Filologia Okurları,

Türk Dili, Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı, Türk İslam Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Dilbilim, Çağdaş Türk Lehçeleri, Türkçe Öğretimi, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Türk Folklor Araştırmaları ve Türkoloji alanı ile ilgili tüm araştırmalar başta olmak üzere dil, ve edebiyat ile ilgili alana katkı sunacak özgün akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer veren International Journal of Filologia dergisinin 11. sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayıda makaleleri yayımlanan yazarlarımızı tebrik ediyoruz. Ayrıca bu sayıda hakemlik yaparak dergimize katkıda bulunan değerli hocalarımıza teşekkürü bir borç biliyoruz. Yeni sayımızda görüşmek dileğiyle...

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Editör

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Erdoğan BOZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ferhat KORKMAZ	Batman Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞENEL	Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Erol KUYMA	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. İlyas KAYAOKAY	Munzur Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Cihat ÜSTÜN	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Osman TÜRK	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Sadi GEDİK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar KARAOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Buğra Oğuzhan ULUYÜZ	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen ÖZÇAMKAN AYAZ	Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZDEMİR	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Zeliha TUĞUZ	Mersin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI** **1-12**
Dilde Gizli Anlatım Yolları ve Gizli Cümleler
Hidden Ways of Expression and Hidden Sentences in The Language
- Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ** **13-29**
Fonem-Anlam İlişkisi: /o/ Örneğinde
Phoneme-Meaning Relationship: in /O/ Sample
- Dr. Berrin ÖZCAN** **30-46**
Eski Anadolu Türkçesinde Nedensellik İşaretleyicisi Olarak İlgeçler
Prepositions as Causality Markers in Old Anatolian Turkish
- Doktora Ramazan KELEPÇE** **47-56**
Adıyaman Yöresi Ağızlarında Hâl Eklerinin Farklı Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme
On Different Uses of Case Supplements in Adıyaman Regional Dials An Assessment
- Prof. Dr. Adem CEYHAN** **57-75**
Mehmed Hâlis'in Nasihat-Name Türünden Bir Tercümesi: Hz. Ali'nin
Oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye Nasihatleri
*A Translation of Mehmed Hâlis in The Genre of Advice: Caliph Ali's Advices to
His Son Muhammed ibn al-Hanafiyya*

YAYIN DEĞERLENDİRME / BOOK REVIEW

- Doç. Dr. Kifayet İMAMGULİYEVA** **76-82**
Gürcistan'dan Azerbaycan'a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe,
Şemkir, Gence)
*The Dialect Dictionary from Georgia to Azerbaijan (Borchali, Gazah, Akstafa, Tovuz,
Gedebey, Shamkir, Ganja)*

INTERNATIONAL JOURNAL OF FILOLOGIA DERGİSİ GENEL İLKELERİ

AMAÇ

International Journal of Filologia (IJOF); Türk dili, kültürü ve edebiyatına dair nitelikli bilimsel çalışmaları ilgili alanlara göre araştırmacıların hizmetine sunmayı ve her geçen gün gelişen ve dolayısıyla güncellenen ilmi ve edebî alana bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda dergimizin uluslararası camiada geçmişten günümüze uzanan kültür hazinemizin tanıtılmasında bir köprü vazifesini göreceğini umuyoruz.

KAPSAM

International Journal of Filologia (IJOF); Filoloji alanında hazırlanmış akademik çalışma, çeviriler, derlemeler, tenkit ve kitap tanıtımlarına yer vermektedir. Dergimizin yayın odağı kapsamı özetle şu şekildedir: Eski Türk Dili, Yeni Türk Dili, Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı, Türk İslam Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri, Türkçe Öğretimi, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Türk Folklor Araştırmaları, Karşılaştırmalı Edebiyat, Dil Bilimi, Türkoloji, dil ve edebiyat alanını doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren her türlü akademik çalışma, derleme, tenkit ve kitap tanıtımları.

INTERNATIONAL JOURNAL OF FILOLOGIA- YAYIN İLKELERİ (INTERNATIONAL JOURNAL OF FILOLOGIA PUBLISHING PRINCIPLES)

1. Genel İlkeler / General Principles

- Yayımlanma kararı verilen makaleler, gerekli düzenlemeleri yapılarak sıraya alınırlar ve yayınlanmayı beklerler. Makalenin hangi sayıda yayınlanacağı konusunda yazarlara bilgi verilir.
- **International Journal of Filologia (IJOF)** dergisinde yazısı yayımlanan bir yazarın, yazı yayımlandıktan sonra en erken takip eden üçüncü sayıda -özel sayılar hariç- Dergimizde başka bir makalesi yayımlanabilecektir. Örneğin Dergimizin Mart 2021 Sayısında yazısı yayımlanan bir yazar, en erken 2022 Ekim Sayısında başka bir makalesiyle Dergimizde yer alabilecektir. Ayrıca bir yazar, devam etmekte olan makalesi ile alakalı süreç tamamlanmadan sisteme başka bir makale yüklememelidir. Böyle bir durumda yüklenen diğer makale ya da makaleler reddedilir.
- Bir sayıda gelen makale yoğunluğuna göre aynı üniversiteden öğretim üyelerine veya aynı kurumdan yazarlara kota sınırlaması uygulanmaktadır.
- Bir yazının **International Journal of Filologia (IJOF)** dergisinde değerlendirmeye alınabilmesi ve yayımlanabilmesi, öncelikle editörlerin makale hakkında dergiye uygunluk kararı vermesine bağlıdır. Editörler, şekil veya içerik bakımından uygun görmedikleri ya da yetersiz buldukları bir makaleyi hakem sürecine geçirmeksizin doğrudan reddedebilir. Değerlendirme sonucunda bir makalenin hakemlerden olumlu rapor alması o makalenin kesin olarak yayımlanacağı anlamına gelmemektedir. Editör, yayın kurulu ya da alan editörü, hakemlerden olumlu rapor gelse bile bir makalenin yayımlanmamasına karar verebilir. Ancak böyle bir durumda editör gerekçeyi yazara bildirmekle yükümlüdür.
- Dergimizin her sayısında lisansüstü tezlerden üretilen makaleler ve yayın değerlendirme / kitap tanıtımı için o sayıdaki makale sayısı dikkate alınarak kota uygulanmaktadır.
- Dergimize gönderilen makalelerin 12.000 sözcük ve 40 sayfayı aşmaması önerilmektedir. Ancak zorunlu olarak bu sözcük ve sayfa sayısının aşılması gerektiği durumlarda dergi editörlüğünün önceden haberdar edilmesi gerekmektedir.
- Dergiye gönderilen yazılar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada belirtilmelidir.
- Daha önce, ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar, bu nitelikleri belirtilerek gönderilmelidir.
- Yayımlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur.
- Dergide yayımlanması için gönderilen çalışmalar yayımlansın ya da yayımlanmasın iade edilmez.
- Bir sayıda aynı yazara ait birden çok makale yayımlanamaz.
- Yazar(lar), makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir nezahet ve yöntem kullanılmadığını çalışma ile ilgili (varsa) ihtiyaç duyulan tüm izinlerin alındığını taahhüt eder.
- Dergi yazar(lar)ı yazılarının yayımlanması durumunda, etik kurallara uygun hareket edildiğini ve etik kuralların gözetildiğini ve bu konuda tüm sorumluluğun yazar(lar)da olduğunu taahhüt etmiş olurlar.
- 1 Ocak 2024 tarihinden itibaren dergimizde Düzeltme Makalesi yayımlanmayacaktır. Bundan dolayı

yazarların makalelerini yayımlandıktan sonra titizlikle kontrol etmesi varsa makaleleri ile ilgili küçük düzeltme taleplerini dergi yayımlandıktan üç (3) gün içerisinde dergi editörüne iletmeleri gerekmektedir.

2. Açık Erişim Politikası / Open Access Policy

International Journal of Filologia, açık erişimli bir dergidir. Açık erişim, tüm içeriğin kullanıcıya veya kurumuna ücretsiz olarak serbestçe erişilebileceği anlamına gelir. Yayıncı veya yazarın önceden izni alınmadan kullanıcılar, makalelerin tam metinlerini okumak, araştırmalarında kullanmak üzere indirebilir, kopyalayabilir, yazdırabilir, arama yapabilir, bağlantı kurabilir veya diğer yasal amaçlarla kullanabilir.

3. Ücret Politikası / Wage Policy

International Journal of Filologia Dergisi 2018 yılında, ücretsiz “Uluslararası Hakemli Dergi” olarak yayın hayatına başlamıştır. Dergimize yayımlanmak üzere gönderilen ve dergimizde yayımlanan makalelerden hiçbir şekilde ücret talep edilmemektedir.

4. Yayın Sıklığı / Publication Frequency

Dergi, **Haziran** ve **Aralık** tarihleri olmak üzere, **yılda iki** defa “online” olarak yayımlanır. Yayın Kurulunun uygun görmesi halinde Özel Sayı da yayımlanabilir.

5. Kapsam / Scope

Dergide, Eski Türk Dili, Yeni Türk Dili, Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı, Türk İslam Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri, Türkçe Öğretimi, Yabancılar Türkçe Öğretimi, Türk Folklor Araştırmaları, Karşılaştırmalı Edebiyat, Dil Bilimi, Türkoloji başta olmak üzere dil ve edebiyat ile ilgili alana katkı sunacak akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

6. Yayın Dili ve İmla / Publication Language and Spelling

- Derginin yayın dili Türkiye Türkçesi olmakla birlikte dergi, farklı dillerde yazılmış çalışmalara da yer vermektedir. Yabancı dilde yazılan çalışmaların özeti Türkçe olmalıdır.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme zorunluluğu vardır. Yazım ve noktalamadan kaynaklanan problem ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur. İmla ve noktalama açısından, çalışmanın ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

7. Dergi İntihal Politikası / Journal Plagiarism Policy

Dergimize gönderilen çalışmalarla birlikte benzerlik raporu da sisteme yüklenmelidir. İntihal tespiti için tercihen iThenticate programı kullanılmalıdır. Bu sistem aracılığıyla makalelerin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmadığı veya herhangi bir intihal içermediği teyit edilir. Özel durumlardan dolayı (tezden türetilme vb.) intihal raporunun yüksek çıktığı durumlarda bu durum önceden dergi editörlüğüne bildirilmeli, dergi editörünün onay vermesi durumunda makale sisteme yüklenmelidir. Bunun dışında benzerlik oranı %20'den fazla olan makaleler intihal olarak kabul edilir ve reddedilir.

8. Telif Hakkı Devri / Copyright Transfer

- Telif hakkı devir formu makaleyi kaleme alan yazar veya yazarlar (Bundan sonra yazar olarak anılacaktır) tarafından imzalanıp dergi editörlüğüne yollandıktan sonra yürürlüğe girer. Yazar makalenin, yayıma kabul edilmesi durumunda makalenin tüm yayın haklarının süresiz olarak **International Journal of Filologia** (Bundan sonra IJOF olarak anılacaktır) dergisine ait olduğunu kabul eder.
- Yazar, sunulan makale üzerindeki mali haklarını, özellikle işleme, çoğaltma, temsil, basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dâhil olmak üzere her türlü umuma iletim haklarını süresiz olarak **IJOF** dergisine devrettiğini kabul ve taahhüt eder.
- Yazar yukarıda başlığı ve yazarı belirtilen makalenin daha önce hiç bir yerde yayımlanmadığı, yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmediğini, eğer makalenin tümü ya da bir bölümü yayımlandı ise **IJOF** dergisinde yayımlanabilmesi için gerekli her türlü iznin alındığını ve orijinal telif hakkı devri formu ile birlikte **IJOF** dergisi editörlüğüne gönderildiğini beyan ve taahhüt eder.
- Yazar yukarıda başlığı ve yazarı belirtilen makale içeriği, sunduğu sonuçları ve yorumları konusunda, **IJOF** dergisi editörlüğünün hiç bir sorumluluk taşımadığını, makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul eder. Ayrıca yazar telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarca istenecek hak talebi veya açılacak davalarda **IJOF** dergisinin hiçbir sorumluluğunun

- olmadığını, tüm sorumluluğun yazarda olduğunu kabul eder.
- Yazar makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını çalışma ile ilgili (varsa) ihtiyaç duyulan tüm izinlerin alındığını taahhüt eder.
  - Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını taahhüt eder.
  - Makalenin tümünün veya herhangi bir bölümünün başka bir yayında kullanılması için **IJOF** dergisi yönetiminden yazılı izin alınması gerekir. İzin verilmesi durumunda **IJOF** dergisinin yayımcı kuruluş olarak belirtilmesi ve Dergi Adı, Makale Adı, Yazar(lar)ın Adı, Soyadı, Sayı No ve Yıl gibi bilgilerle dergiye atıfta bulunulması gerekmektedir.

Bununla birlikte yazarların aşağıdaki hakları saklıdır;

- Patent hakları,
- Telif hakkı dışında kalan bütün tescil edilmemiş haklar,
- Çalışmayı satmamak koşulu ile kendi bilimsel amaçları için çoğaltma hakkı,
- Yazarın kendi kitap ve diğer akademik çalışmalarında, kaynak göstermesi koşuluyla, çalışmanın tümü ya da bir bölümünü kullanma hakkı,
- Çalışma künyesini belirtmek koşuluyla kişisel web sitelerinde veya üniversitesinin açık arşivinde bulundurma hakkı.

MAKALE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Makale Değerlendirme Süresi (Article Evaluation Period)

Makale değerlendirme süresi ortalama 3 aydır. Ancak bu süre hakemlerin geri bildirimlerine, gönderilen yazı ile ilgili hakemlerin düzeltme isteyip istememelerine, yazarların istenilen düzeltmeleri yerine getirmelerine vb. pek çok duruma göre azalıp artabilmektedir.

2. Kör Hakemlik ve Değerlendirme (Blind Referee and Evaluation)

Kör hakemlik, bilimsel yayınların en yüksek kalite ile yayınlanması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel çalışmaların nesnel (objektif) bir şekilde değerlendirilme sürecinin temelini oluşturmaktadır ve birçok bilimsel dergi tarafından tercih edilmektedir. Hakem görüşleri, International Journal of Filologia Dergisi yayın kalitesinde belirleyici bir yere sahiptir.

International Journal of Filologia dergisine gönderilen tüm çalışmalar aşağıda belirtilen aşamalara göre çift-körleme yoluyla değerlendirilmektedir. Çift-körleme yönteminde çalışmaların *yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir*. Bu sebeple yazarlardan sisteme makalelerini yüklerken isimlerini silmeleri talep edilir.

3. İlk Değerlendirme Süreci (Initial Evaluation Process)

- International Journal of Filologia dergisine gönderilen çalışmalar ilk olarak editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada, derginin amaç ve kapsamına uymayan, Türkçe, İngilizce ve diğer dillerde dil ve anlatım kuralları açısından zayıf, bilimsel açıdan kritik hatalar içeren, özgün değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılamayan çalışmalar reddedilir.
- Yazılar, yayın kuruluna gelmeden önce kurallara uygun yazılıp yazılmadığı editör(ler) tarafından makale şablonu, literatür, yöntem, bulgular ve sonuç açısından kontrol edilir; bir eksik ve/veya yanlış belirlendiğinde, düzeltilmesi için 15 gün içerisinde yazara iade edilir. Yazarın ön değerlendirme sürecinde Telif Hakkı Devir Formu ve gerekiyorsa "Etik Kurul Onay Formu" nu sisteme yüklemiş olmalıdır.
- Ön değerlendirme sürecinde editör çalışmaların, giriş ve literatür, yöntem, bulgular, sonuç, değerlendirme ve tartışma bölümlerini dergi yayın politikaları ve kapsamı ile özgünlük açısından ayrıntılı bir şekilde inceler. Ayrıca International Journal of Filologia dergisi makaleyi şekil açısından inceler. Düzeltilmesi gerekenler için makale yazarı ile iletişim kurarak talep edilen düzeltmeleri en geç 7 gün içerisinde göndermesini ister. Verilen sürede gönderilmeyen çalışmalar sistemden silinir. Uygun bulunan çalışmalar ise hakem atama sürecine alınır.
- Yazar editör(ler)in belirttiği düzeltmeleri yapmakla yükümlüdür. Ön değerlendirme sürecinde bir sorunla karşılaşılmayan ve dergi ilkelerine uygun olan yazılar hakemlendirme sürecine alınır.

4. Hakemlendirme Süreci / Refereeing Process

- Çalışmalara içeriğine ve hakemlerin uzmanlık alanlarına göre hakem ataması yapılır. Çalışmayı inceleyen editör ve yayın kurulu, International Journal of Filologia dergisi Editör Kurulu veyahut Hakem havuzundan uzmanlık alanlarına göre en az iki hakem önerisinde bulunur veya çalışmanın alanına uygun yeni hakem önerebilir.
- Alanına uygun hakem önerileri editör tarafından değerlendirilir ve çalışmalar hakemlere iletilir. Hakemler değerlendirdikleri çalışmalar hakkındaki hiçbir süreci ve belgeyi paylaşmayacakları hakkında garanti vermek zorundadır.
- Hakem değerlendirme süreci için hakemlere verilen süre 6 haftadır. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerilerinin yazarlar tarafından “düzeltme yönergesi” doğrultusunda 10 gün içerisinde tamamlanması zorunludur. Hakemlerin istemesi durumunda editör tarafından bu süre uzatılabilir.
- Hakemler bir çalışmanın düzeltmelerini inceleyerek uygunluğuna karar verebilecekleri gibi gerekliyse birden çok defa düzeltme talep edebilir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayımlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir.
- Hakemlerin makaleyi incelemeleri için verilen süre 10 gündür. 10 gün içerisinde bildirimde bulunmayan hakemlere hatırlatma mesajı gönderilir. Hatırlatma mesajı gönderildikten 5 gün içerisinde bildirimde bulunmayan hakem, yayının hakem listesinden ve derginin hakem havuzundan silinir. Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı bir hakeme gönderir.
- Hakemler dergiye gönderilen yazıyla ilgili birden çok kez düzeltme isteyebilir. Yazar(lar), yazıların yayımlanabilmesi için hakem ve yayın kurulunun görüş ve önerilerini yerine getirmek zorundadırlar.
- Yazar(lar)dan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 10 gün içinde yapılarak dergiye ulaştırılması gerekmektedir. Düzeltmiş metin, gerekli görüldüğü hallerde değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.
- Hakemler değerlendirmelerini şu seçeneklere göre karara bağlarlar:
  - a) Kabul
  - b) Ret
  - c) Minor revizyon
  - d) Major revizyon

Hakem değerlendirmesi sonucu iki ret veya bir ret, bir majör revizyon alan makaleler editör tarafından ikinci bir değerlendirme gerekmeksizin reddedilir.

- Bir veya iki major revizyon alan makaleler gerekli düzeltmeler yapılması için yazara gönderilir. Yazar düzeltme dosyasını yükledikten sonra ilgili makale tekrar değerlendirilmek üzere majör revizyon isteğinde bulunan hakem/hakemlere gönderilir.
- Kabul veya minör revizyon seçeneğini işaretleyen hakem(ler) makaleyi tekrar görmek istediklerini belirtmişlerse makale kendisine/kendilerine gönderilir.

5. Hakem Raporları (Referee Reports)

Hakem değerlendirmeleri genel olarak çalışmaların özgünlük, kullanılan yöntem, etik kurallara uygunluk, bulguların ve sonuçların tutarlı bir şekilde sunumu ve literatür açısından incelenmesine dayanmaktadır.

Bu inceleme aşağıdaki unsurlara göre yapılır:

a. Giriş ve literatür: değerlendirme raporu çalışmada ele alınan problemin sunumu ve amaçları, konunun önemi, konuyla ilgili literatür kapsamı, güncelliği ve çalışmanın özgünlüğü, başlık, özet ve makale içeriği uyumu hakkında görüş içerir.

b. Yöntem: Değerlendirme raporu, kullanılan yöntemin uygunluğu, araştırma grubunun seçimi ve özellikleri, geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili bilgilerin yanı sıra veri toplama ve analiz süreci hakkında görüş içerir.

c. Bulgular: Değerlendirme raporu, yöntem çerçevesinde elde edilen bulguların sunumu, analiz yöntemlerinin doğruluğu, araştırmanın amaçları ile erişilen bulguların tutarlılığı, ihtiyaç duyulan tablo, şekil ve görsellerin verilmesi, kullanılan testlerin kavramsal açıdan değerlendirilmesine yönelik görüşler içerir.

ç. Değerlendirme ve tartışma: Değerlendirme raporu, bulgulara dayalı olarak konunun tartışılması, araştırma sorusuna/larına ve hipoteze/lere uygunluk, genellenebilirlik ve uygulanabilirlik ile ilgili görüş içerir.

d. Sonuç ve öneriler: Değerlendirme raporu literatüre katkı, gelecekte yapılabilecek çalışmalara ve alandaki uygulamalara yönelik öneriler hakkında görüş içerir.

e. Stil ve anlatım: Değerlendirme raporu, çalışma başlığının içeriği kapsamı, Türkçe'nin kurallara uygun kullanımı, gönderme ve referansların APA 7 kurallarına uygun olarak tam metnin diline uygun verilmesi ile ilgili de görüşler içerir.

f. Genel değerlendirme: Değerlendirme raporu çalışmanın bir bütün olarak özgünlüğü, eğitim literatürü ve alandaki uygulamalara sağladığı katkı hakkında görüş içerir.

6. Hakem Raporlarına İtiraz / Objection to Referee Reports

Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.

7. Editör Değerlendirme Süreci / Editor Evaluation Process

Hakemlerden gelen görüşler doğrultusunda editör, yayın kurulu ile birlikte nihai kararını 1 hafta içerisinde verir. Editör, dergiye gönderilen yazılarda gerekli yazım düzeltmelerini, yabancı bir dilde yazılan özet ile ilgili düzeltmeleri ve gerekli gördüğü diğer düzeltmeleri yapma hakkına sahiptir.

8. Yayın Kurulu Değerlendirme Süreci / Editorial Board Evaluation Process

Editörler, hakem görüşlerine dayanarak verdikleri kararı 1 hafta içerisinde yayın kuruluna sunarlar. Yayın kurulunda yayımlanması uygun görülmeyen yazılar intihal programında taranmaksızın reddedilir. Yayımlanması yönünde olumlu karar verilen yazılar intihal programında taranır. İntihal programından olumlu sonuç alınması durumunda yazının mizanpajı yapılır. Ardından makale sorumlu yazara son okuma için gönderilir. Yazarın son okumada metnin değerlendirme süresi 3 gündür. Son okumanın ardından yazıya DOI numarası temin edilir. Yazılar yayın kurulunun belirlediği sıraya göre yayımlanır.

9. Yazar için Geri Çekme Süreci / Withdrawal Process for Author or Authors

- Yazar(lar)ın yayımlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, geri çekme işlemlerinde dergi editörüyle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayım sürecinde olanlar hariç yazar tarafından sistem üzerinden geri çekilebilir.

10. Editör için Geri Çekme Süreci / Editor Withdrawal Process for

Yayın kurulu; yayımlanmış, erken görünümdeki veya değerlendirme aşamasındaki bir çalışmaya ilişkin telif hakkı ve intihal şüphesi oluşması durumunda çalışmayı ilişkin bir inceleme başlatır. Yayın kurulu yapılan inceleme neticesinde değerlendirme aşamasındaki çalışmada telif hakkı ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda çalışmayı değerlendirmeden geri çeker ve tespit edilen durumları detaylı bir şekilde kaynak göstererek yazarlara iade eder.

Yayın kurulu, yayımlanmış veya erken görünümdeki bir çalışmada telif hakkı ihlali ve intihal yapıldığını tespit etmesi durumunda, en geç 15 gün içerisinde aşağıdaki geri çekme ve bildiri işlemlerini gerçekleştirir. Etik ihlali tespit edilen çalışmanın;

- Elektronik gösterimdeki başlığının başına "Geri Çekildi:" ibaresi eklenir.
- Elektronik gösterimdeki *Öz* ve *Tam Metin* içerikleri yerine çalışmanın geri çekilme gerekçeleri, detaylı kanıt kaynakları varsa yazar(lar)ın bağlı olduğu kurum ve kuruluşların konu hakkındaki bildirimleri ile birlikte yayımlanır.
- Dergi web sitesinin ana sayfasından geri çekme bildirimleri ilan edilir.
- Geri çekme tarihinden itibaren ilk yayınlanacak sayının elektronik ve basılı kopyasının içindekiler listesine "Geri Çekildi: Çalışma Başlığı" şeklinde eklenir, birinci sayfasından başlamak koşuluyla geri çekme nedenleri ve buna kaynak gösterilen orijinal alıntılar kamuoyu ve araştırmacılarla paylaşılır.
- Yazar(lar)ın bağlı olduğu kuruluş(lar)ı yukarıdaki geri çekme bildirimleri iletilir.

**Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı
(Publication Ethics and Abuse Statement)**

1. Yayın Etiği / Publication Ethics

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayımlanan öneri ve kılavuzlar temel alınarak hazırlanmıştır. Dergimiz aşağıda belirtilen etik ilkelerine uymayı taahhüt eder.

2. Yayıncıların Etik Sorumlulukları / Publishers' Ethical Responsibilities

- Yayıncı dergiyi yayımlamakla hiçbir maddi kâr amacı gütmemektedir.
- Yayıncı, dergiye gönderilen yazılarla ilgili editörlerin bağımsız kararlar almalarını taahhüt eder.
- Yayıncı, editörlere ilişkin her türlü bilimsel suistimal, atf çeteciliği ve intihalle ilgili önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir.
- Dergimize gönderilen makalelerin fikir özgürlüğü ve mülkiyet hakları gibi hususlar saygındır. Yayıncılar dergide yayımlanmış her yazının fikri mülkiyet ve telif hakkını korur. Dergi yönetimi olası ihlallerde derginin ve yazarların haklarını savunur.

3. Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları / Editors' Ethical Duties and Responsibilities

3.1. Editörlerin Genel Görev ve Sorumlulukları / General Duties and Responsibilities of Editors

- Editör, dergide yayımlanan yazıların derginin yayın politikasına, derginin amaç ve kapsamına uygunluğunu sağlamalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılardaki kişisel verilen korunmasına özen göstermeli ve bu kişisel verileri, bireylerin açık rızası olmadan yayımlamamalıdır. Editör, dergiye gönderilen yazı ile ilgili tüm bilgilerin yayımlanana kadar gizli tutulmasını sağlamalıdır.
- Editör, dergide yayımlanan yazılarla ilgili eleştirileri titizlikle dikkate almalı ve bu konuda yapıcı bir tutum sergilemelidir.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarla ilgili yazışma, dosya ve diğer kayıtları elektronik ortamda veya basılı olarak saklamalıdır.
- Editör, derginin ve yayının kalite standartlarını yükseltmek için gerekli çalışmaları yapmalıdır.
- Editör, akademik fikir çeşitliliğini ve bilimsel düşünce özgürlüğünü savunmalıdır. Aynı zamanda fikri mülkiyet hakları ile etik standartları gözeterek dergi işleyişini sürdürmelidir.
- Editör, dergiye gelen yazıları, yazarlarının etnik köken, cinsiyet, tabiiyet, dini inanış ya da politik felsefelerini dikkate almaksızın bilimsel içerik açısından değerlendirmelidir.
- Editör, yayın politikası gereği tüm yayın süreçlerinde (yayında herhangi bir sebeple düzeltme, değiştirme ve açıklama gerektiren konularda) şeffaflık ilkesini ön planda tutmalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlamalıdır. Editör, makalelerde kullanılan deneklerle ilgili etik kurul onayı veya deneysel araştırmalarla ilgili yasal izinlerin olmadığı durumlarda söz konusu makaleyi reddetmelidir.
- Editör, kör ve çift hakemlik süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamalıdır.
- Yazılarla ilgili hakem atamasında sadece editör ve editör kurulu tam yetkiye sahip olup yazıların yayımlanması ile ilgili sonuç kararından da editör ve editörler kurulu sorumludur.
- COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından hazırlanan "Editörlerin Genel Görev ve Sorumlulukları" dergimizde ilke olarak benimsenmiştir.

3.2. Editörlerin Dergi Sahibi ve Yayıncı ile İlişkileri / Relations of Editors with the Journal Owner and Publisher

- Editör ve yayıncı arasında editoryal bağımsızlık ilkesi bulunmalıdır.
- Editör ile yayıncı arasındaki ilişki yazılı bir sözleşmeye dayanmalıdır.
- Editörün dergideki yazılarla ilgili alacağı kararlar yayıncı ve dergi sahibinin müdahalesine açık olmayıp bağımsız olmalıdır.

3.3. Editörlerin Yayın Kurulu ile İlişkileri / Relations of Editors with the Editorial Board

- Editör, yayın kurulu ile iletişim halinde olmalıdır.
- Editör, yayın kurulunun dergiye katkı sağlayan ve dergi alanıyla uyumlu aktif üyelerden oluşmasını sağlamalıdır.
- Editör yayın kurulunun değerlendirmelerinde nesnel ve tarafsız olmalarını sağlamalıdır.

3.4. Editörlerin, Editör Kurulu ile İlişkileri / Relations of Editors with the Editorial Board

- Derginin editör kurulunda yer alan kişiler derginin gelişimine aktif olarak katkı sunmalıdır.

- Editör, editör kurulunu alanlarıyla ilgili yazı ve çalışmalarla ilgili bilgilendirmelidir.
- Editör, derginin yayın politikasını editör kurulunun da görüş ve önerilerini dikkate alarak şekillendirmelidir.

3.5. Editörlerin Yazarlarla İlişkileri / Relations of Editors with Authors

- Editör, yazarların derginin yayın ve yazım ilkelerinin ve makale şablonunun güncel haline ulaşmalarını sağlamalıdır.
- Editör, dergiye gönderilen yazılarda çok önemli bir sıkıntısı olmadığı sürece yazıları ön değerlendirme aşamasına almalıdır.
- Editör, yazarlara, yazılarının tüm aşamaları ile ilgili doğru, açıklayıcı ve bilgilendirici şekilde bildirim ve dönüş sağlanmalıdır.
- Editör, olumlu yöndeki hakem önerilerini göz ardı etmemelidir. Olumlu yöndeki hakem önerilerinin reddi durumunda ret nedeni bilimsel, etik, yasal vb. normlar çerçevesinde değerlendirmelidir.
- Editör, yazılara gelen eleştirilerle ilgili yazarlara cevap hakkı tanınmalıdır.
- Editör, hakemlerin istedikleri düzeltme önerilerini ivedilikle yazara iletmelidir.

3.6. Editörlerin Hakemlerle İlişkileri / Relations of Editors with Referees

- Editör, dergiye gönderilen yazılar için çalışmanın alanına ve muhtevasına uygun hakemler belirlemelidir.
- Editör, hakemlere yazıların değerlendirilmesi ile ilgili gerekli form ve dosyaları süresi içerisinde göndermelidir.
- Editör, süresi içerisinde dönmeyen veya hakemlik etiğine uymayan hakemleri hakem havuzundan çıkarmalıdır.
- Editör, yazarın yazı dosyalarında yaptıkları düzeltmeleri ivedilikle hakemlere iletmelidir.
- Editör, yayın değerlendirme sürecinde hakemlerin kimlik bilgilerini gizli tutmalıdır.
- Editör, bilim etiğine uymayan ve kırıcı değerlendirmeleri yazara ulaşmadan engellemelidir.
- Editör, derginin hakem havuzunu daima güncelleyip geniş bir yelpaze oluşturmalıdır.
- Editör, yazıları farklı hakemlere gönderme konusunda çaba sarf etmelidir.
- Editör, dergiye gelen yazıları aralarında çıkar çatışması-çıkarcı birliği olmayan hakemlere yönlendirmelidir.
- Editör, hakemlerin yazıları tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri için teşvik etmelidir.

3.7. Editörlerin Okuyucularla İlişkileri / Relations of Editors with Readers

Editör; okuyucu, araştırmacı ve uygulayıcılardan gelen geri bildirimleri dikkate almak ve bu geri bildirimler konusunda okuyucu, araştırmacı ve geri bildirimcilerle sağlıklı geri bildirim vermekle yükümlüdür.

4. Hakemlerin Etik Sorumlulukları / Ethical Responsibilities of Referees

4.1. Çift, Kör Hakemlik / Double, Blind Referee

Hakemler, kör değerlendirme sürecine uygun olarak tarafsızlık ve gizlilik içerisinde hareket etmelidir.

4.2. Gizlilik / Privacy

Değerlendirme için hakemlere gönderilen çalışmalar gizli tutulmalıdır. Çalışmalar başkalarına gösterilmemeli ve içerikleri tartışılmamalıdır. Gizlilik kuralı, hakemlik yapmayı reddeden kişileri de kapsamaktadır.

4.3. İvedilik / Urgency

Hakem değerlendirmesi yapmak üzere davet alan bir hakem, ilgili çalışma için hakemlik yapıp yapamayacağını 10 gün içinde editöre bildirmelidir. Hakem değerlendirme sürecini 10 gün içinde tamamlamalı ve yazarlar da sorumlu yazara bildirilen değişiklikleri 15 gün içinde tamamlamalıdır.

4.4. Kaynak Belirtme / Specifying a Resource

Hakemler, atıf yapılmamış yayımlanmış yayın tespiti, yazar tarafından yapılan telif hakkı ihlali ve intihal durumlarının farkına varmaları durumunda konuyu dergi editörlüğüne iletmelidir.

4.5. Tarafsızlık / Impartiality

Hakemler, çalışmayı tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille değerlendirmelidir. Hakemler hakaret ve kişisel yorumlardan kaçınmalı, asgari nezaket kurallarına uygun değerlendirme yapmalıdır. Hakemler, ilgili makaleyi bilimsel ölçütleri göz önünde tutarak değerlendirmelidir.

4.6. Nezaket / Kindness

Hakemler, ilmi olmayan veya hukukî sonuçları olabilecek mesnetsiz değerlendirmelerden kaçınmalıdır.

4.7. Uzmanlık / Expertise

Hakemler, uzmanlık alanı ile ilgili çalışmaları kabul etmeli, uzmanlık alanı dışındaki çalışmaları reddetmelidir.

4.8. Çıkar Çatışması-Çıkar Birliği / Conflict of Interest-Union of Interest

Hakemler, değerlendirdiği çalışma ile ilgili çıkar çatışması-çıkarcı birliği fark ederse hakemlik yapmayı reddederek bunu dergi editörlüğüne bildirmelidir.

5. Yazarların Etik Sorumlulukları / Ethical Responsibilities of Authors

- Yazar(lar) dergide yayımlanan çalışmanın her türlü yayın hakkının gönderdikleri dergiye ait olduğunu kabul eder. Yazar(lar) dergimize gönderdikleri yazılar için telif hakkı talep edemez.
- Yazar(lar) dergiye gönderdikleri yazıları derginin yayın ve yazım kuralları ile makale şablonuna uygun olarak sisteme yüklemelidir.
- Yazar(lar) dergiye yayımlanmak üzere gönderilen makalenin daha önce herhangi bir yerde, herhangi bir dilde yayımlanmadığını, yayımlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmediğini, ya da yayımlanmak için değerlendirmeye alınmış olmadığını; eğer makalenin tümü ya da bir bölümü yayımlandı ise dergimizde yayımlanabilmesi için gerekli her türlü iznin alındığını ve orijinal telif hakkı devri formu ile birlikte dergi editörlüğüne gönderildiğini beyan ve taahhüt etmelidir.
- Yazar(lar), aynı sayıda yayımlanmak üzere dergimize birden fazla yazı göndermemelidir.
- Yazar(lar), makaleye yazar olarak katkı sunmayan kişilerin ismini yazar olarak eklememelidir.
- Yazar(lar), dergiye gönderdikleri yazıların özgünlüğü temin etmelidir.
- Yazar(lar), dergimizde her türlü telifli materyal (tablo, şekil, katkı sunan alıntılar vb.) ile ilgili tüm sorumluluğu üstlenmelidir.
- Yazar(lar); başka yazarlara, katkıda bulunanlara veya kaynaklara uygun bir şekilde atıf yapmalı ve ilgili kaynaklar mutlaka belirtilmelidir.
- Yazar(lar), dergimize gönderilen çalışma ile ilgili bilinmesi gereken ve çalışmanın bulgularını ya da bilimsel sonucunu potansiyel olarak etkileyebilecek varsa mali ilişkiyi ya da çıkar çakışması (conflict of interest) veya rekabet (competing interest) alanlarını bildirmeli; çalışmaya yapılan tüm mali katkıları, sponsorlukları ya da proje desteklerini yazılı olarak belirtmelidir.
- Yazar(lar), dergiye gönderilen yazılar ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar ise bu niteliklerini belirtmelidir.
- Yazar(lar), dergimizde yayımlanmış olan yazısında anlamlı bir bilimsel hata ya da uygunsuzluk tespit ettiğinde, yazısını geri çekme ya da yazıdaki hatayı düzeltme amacıyla hızlı bir şekilde editör ile temasa geçmelidir.
- Yazar(lar), dergimize gönderilen çalışmaların, bilimsel araştırma ve yayın etiğine uygunluğunu sağlamalıdır. Bu konuda YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde belirtilen kurallara titizlikle riayet etmelidir.
- Yazar(lar), dergi editörlüğünün, bir yazının ön kontrol, değerlendirme süreci ve düzenleme süreci devam ederken yazar(lar)dan makalenin etik durumuna ilişkin istediği ek belgeleri süresi içerisinde vermelidir.
- Yazar(lar), değerlendirme süreci başlamış bir yayını ile ilgili sorumluluklarını değiştirmemelidir. (yazar ekleme/çıkarma, sıra değiştirme)
- Yazar(lar), dergiye yayımlanmak üzere gönderdikleri yazılarda temel insan haklarına ve hayvan haklarına saygıyı esas tutmalıdır. Bu çerçevede makalelerde kullanılacak deneklere ilişkin etik kurul onayını mutlaka almalıdır.
- Dergi yönetimi, editör ve editör kurulu dergimize yayımlanmak üzere makale gönderen yazarların, yukarıda belirtilen koşullara uymayı kabul ettiklerini var saymaktadır.

Yazarlık ve yazar sorumlulukları konusundaki ICMJE yönergeleri için tıklayınız.

6. YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesine Uygunluk / Compliance with YÖK Scientific Research and Publication Ethics Directive

YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8'deki "Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler" başlığında aşağıda verildiği gibidir. Yazarların aşağıda ayrıntıları verilen hususlardan ciddiyetle sakınmaları gerekir:

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak.

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayımlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.

ç) **Tekrar Yayımlama:** Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirilmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.

d) **Dilimleme:** Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak doçentlik sınavı değerlendirilmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.

e) **Haksız yazarlık:** Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.

f) **Diğer Etik İhlali Türleri:** Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek. İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak.

Etik İlkelerle Uymayan Durumun Editöre Bildirilmesi / Notifying the Editor of Non-Compliance with Ethical Principles

Editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelerle uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik olmayan bir durumla karşılaşılması durumunda journaloffilologia@gmail.com adresine bildirilmesi gerekmektedir.

ETİK KURUL ONAYI / ETHICS COMMITTEE APPROVAL

TR Dizin 2020 yılı Dergi Değerlendirme Kriterleri Madde 8'de sosyal bilimler de dâhil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için "Etik Kurul Onayı" alınmış olmasını, bu onayın makalede belirtilmesini ve belgelenmesini talep etmektedir. TR DİZİN Değerlendirme Kriterleri kapsamında Madde 8'de yer alan bu değişiklik üzerine süreci 2020 yılında başlayan etik kurul izni gerektiren çalışmalarda Etik Kurul Onayında yer alan izinle ilgili bilgilerin (etik kurul adı, tarih ve sayı numarası) makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin ilk/son sayfasında yer alması zorunlu kılınmaktadır. TR Dizin'in "Etik Kurul Onay" belgesi için belirlediği kriterler şunlardır:

1. Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelenmelidir.
2. Bu başlık altında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
3. Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
4. Ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğin; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
5. Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.
6. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda dergimize bundan sonraki süreçte yayımlanması için gönderilecek yazılarda;

1. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen bütün araştırmalarda,
2. İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı araştırmalarda,
3. İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalarda,
4. Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda,
5. Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif araştırmalarda etik kurula ilişkin bilgilere ilgili bölümlerde yer verilmesi ayrıca araştırma ve yayım etiğine uyulması gerekmektedir.
6. Araştırma makaleleri dışında gönderilecek olgu sunumlarında ise;
6. Aydınlatılmış onam formunun alındığının belirtilmesi,

7. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi ve kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Derleme makaleler için Etik Kurul Onayı istenilmeyecektir.

Dergiye gönderilen makaleler yayımlanması kabul edildikten sonra sorumlu yazarın makalenin son sayfaya “..... başlıklı çalışmada karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ‘International Journal of Filologia’ Dergisinin hiçbir sorumluluğunun olmadığı, tüm sorumluluğun Sorumlu Yazara ait olduğunu taahhüt ederim.” şeklinde bir ifade ekleyerek imzalaması gerekmektedir. Üniversite mensubu olmayan araştırmacılarımız da etik kurul onayı gerektiren araştırmaları için bölgelerinde bulunan Etik Kurullara başvurarak Etik Kurul Onayını almaları gerekmektedir.

INTERNATIONAL JOURNAL OF FILOLOGIA YAZIM KURALLARI
(INTERNATIONAL JOURNAL OF FILOLOGIA WRITING RULES)

Yazı, Dergipark üzerinden Makale Takip Sistemi aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi beklenmelidir.

Yazar ad(lar)ı ve adresi: Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer verilmemelidir. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.

Özel bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, kullanılan yazı tipi de yazıyla birlikte gönderilmelidir.

Makale Sayfa Düzeni: Makale A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıda, 2010 ve üzeri Word programında, 2,5 sayfa kenar boşluklarıyla Times New Roman Yazı Tipi, 11 Punto, paragraf önce 0, sonra 6, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla paragraf başlarında boşluk bırakılmadan yazılmalıdır.** Makale sayfaları numaralandırılmamalıdır.

Türkçe Başlık: Times New Roman yazı tipi, tamamı büyük kalın (bold) harflerle, 10 punto, ortalı

Öz (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, İlk harf büyük

Öz (Metin): Times New Roman Yazı Tipi, 9 punto, önce 0, sonra 6, iki yana yaslı, tek satır aralıklı, (150-200 kelime)

Anahtar Kelimeler (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, iki yana yaslı, sadece ilk harf büyük, (en az 5 en fazla 10 kelime)

İngilizce Başlık: Times New Roman yazı tipi, İlk harfleri büyük kalın (bold) harflerle, italik, 10 punto, ortalı

Abstract (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 10 punto, İlk harf büyük

Abstract (Metin): Times New Roman Yazı Tipi, 9 punto, önce 0, sonra 6, iki yana yaslı, tek satır aralıklı, (150-200 kelime)

Keywords (Başlık): Times New Roman yazı tipi, 9 punto, iki yana yaslı, sadece ilk harf büyük, (en az 5 en fazla 10 kelime)

Giriş: Makalenin başında mutlaka “Giriş” kısmı bulunmalıdır. Giriş başlığı numaralandırılmamalıdır.

Başlıklar: Times New Roman, 11 punto, 1 no’lu başlıklar büyük harfle diğer başlıklar sadece ilk harfleri büyük, italik kullanılmayacak. “Giriş” ve “Sonuç” başlıklarına numara verilmeyecek. Başlıklar aşağıdaki şekilde numaralandırılarak düzenlenmelidir.

1. BÜYÜK HARF

1.1. İlk Harfleri Büyük

1.1.1. İlk Harfleri Büyük

1.1.1.1. İlk Harfleri Büyük

Ana Metin: Times News Roman yazı tipi, 11 punto, paragraftan önce 0, paragraftan sonra 6 nk boşluk, 1,15 satır aralıklı, iki yana yaslı, ilk satır girinti yok

Metin İçi Alıntılar: Metin içi alıntılar APA-7 Atıf Sistemine Göre (APA-7 Yazım Kurallarına bakılabilir) düzenlenmelidir. Doğrudan alıntılar üç satırdan az ise tırnak işareti içinde, italik olarak, metin içinde yazılır. Doğrudan alıntılar üç satırdan fazla ise soldan ve sağdan birer satır içeride, 10 punto ve tek satır aralıkla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, tablo ve şekillerdeki kurallara uyulmalıdır.

Dipnot: Dipnotlarda otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotta yer alan bütün bilgiler 10 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Sonuç: “Sonuç” başlığı altında Times News Roman yazı tipi, 11 punto, paragraftan önce 0, paragraftan sonra 6 nk boşluk, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla**, iki yana yaslı, ilk satır girinti yok

Kaynakça: Times New Roman Yazı Tipi, 11 Punto Paragraf önce 0, sonra 6, **satır aralığı en az, 1,15 aralıkla**, paragraf başlarında ve ilk satırda boşluk bırakılmamalıdır. Kaynakça APA 7 Atıf sistemine göre hazırlanmalıdır. Kaynakçada aslı sistem 1,15 değer kullanılacaktır.

YAZIM KURALLARI (APA 7)

01.01.2022 tarihinden itibaren dergimizde değerlendirmeye alınacak makalelerin APA-7 kurallarına göre düzenlenmesi gerekmektedir. Buna göre dergimizde makale hazırlanırken esas alınacak metin içi ve metin sonu kaynakça kuralları ve örnekleri aşağıda yer almaktadır. Aşağıda verilen şablonda yer almayan hususlar ve APA-7 ile ilgili daha detaylı bilgi için aşağıdaki linke tıklayınız.

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples>

KİTAPLAR	
1. Tek Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Uçan, H. (2006). <i>Yazınsal eleştiri ve göstergebilim</i> . (1. Baskı). Hece Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Uçan, 2006, s. 22-27)
2. İki Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2021). <i>Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı tarihi</i> . (19. Baskı). Dergâh Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Şentürk, A. A. ve Kartal, A. 2004, s.)
3. İki'den Çok Yazarlı Kitap	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi., Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı Sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Okuyucu, C. Kartal, A. ve Köksal, F. (2012). <i>Klasik dönem Osmanlı nesri</i> . (3. Baskı). Kesit Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Okuyucu vd., 2012, s. 55)
4. Editörlü Kitapta Bölüm	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitap bölümünün adı</i> . Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı, sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, A. (2021). <i>Arketipçi eleştiri</i> . U. Bingöl ve E. Yılmaz (Ed.), <i>Edebiyat yazıları II – eleştiri kuramları ve metin tahlilleri</i> (1. Baskı, s.111-129) içinde. DBY yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2021, s. 111)
5. Çeviri Kitap	
Kaynakçada Kural	Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi. (Orijinal eserin yayın

	tarihi)
Kaynakçada Örnek	Deny, J. (2013). <i>Türk Dili gramerinin temel kuralları</i> .(4. Baskı). (O. Şahin, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Deny, 2013, s. 25)
MAKALELER	
1. Süreli Yayınlarda Tek Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Ciğa, Ö. (2020). Deneysel edebiyat yönüyle müstakil bir şiir risâlesi: Cemâlî'nin (Bâyezîd) er-risâletü'l-'acîbe fi's-sanâyi' ve'l-bedâyi' adlı eseri. <i>Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , 8(16), 431-480. https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid/issue/58684/838409
Metin İçinde Örnek	(Ciğa, 2020, s. 435)
2. Süreli Yayınlarda İki Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Kılınççeker, Ö. ve Gök, S. (2021). Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden Türk ordusuna yapılan yardımlarda Türk Kızılayı'nın rolü (1940-1943). <i>Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 6 (11), 274-294. https://doi.org/10.32579/mecmua.849277
Metin İçinde Örnek	(Kılınççeker ve Gök, 2021, s. 275)
3. Süreli Yayınlarda İki'den Çok Yazarlı Makale	
Kaynakçada Kural	Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi., İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve Üçüncü yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. <i>Süreli Yayının Adı, Cilt</i> (Süreli yayının sayısı), Sayfa aralığı. http://doi.org/xx.xxxxxxxx
Kaynakçada Örnek	Gönen M., Çelebi Öncü, E. ve Isıtan, S. (2004). İlköğretim 5. 6. 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi. <i>Milli Eğitim Dergisi</i> , (164), 7-35.
Metin İçinde Örnek	(Gönen vd., 2004, s. 30).
4. Gazetelerde Yayımlanan Makaleler	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün.). Makalenin başlığı. <i>Gazetenin Adı</i> .
Kaynakçada Örnek	Carey, B. (2019, March 22). Can we get better at forgetting? <i>The New York Times</i> .
Metin İçinde Örnek	(Carey, 2019, s.)
BİLİMSEL TOPLANTI VE SEMPOZYUM	
Kaynakçada Kural	Katılımcının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl, Gün, Ay). Sunumun başlığı. <i>Konferans /Sempozyum adı, Konferans / Sempozyumun Gerçekleştiği Şehir, Ülke</i> .
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, İ. H. (2012). 18. yüzyıl şâirlerinden Alî Rızâullâh Efendi: Hayatı, dîvânı ve edebî kişiliği. <i>VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu</i> , Diyarbakır, Türkiye.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2012, s. 123)
TEZLER	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Tezin başlığı</i> . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi / Yayımlanmamış doktora tezi]. Üniversitenin adı.
Kaynakçada Örnek	Tuğluk, İ. H. (2007). <i>Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, eserleri, edebî kişiliği, Divanı'nun tenkitli metni ve incelemesi</i> . [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
Metin İçinde Örnek	(Tuğluk, 2007, s. 13)
SÖZLÜK	

Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). <i>Kitabın adı</i> (Baskı sayısı). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Karaağaç, G. (2013). <i>Dil bilimi terimleri sözlüğü</i> . Türk Dil Kurumu Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Karaağaç, 2013, s. 45)
ANSİKLOPEDİ	
Kaynakçada Kural	Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Madde adı. <i>Ansiklopedinin Adı</i> .(C., ss.). Yayınevi.
Kaynakçada Örnek	Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i> (C.3, ss.112-115). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Metin İçinde Örnek	(Akün, 1994, s. 160)
ARŞİV KAYNAKLARI	
Kaynakçada Kural	Arşiv Adı Kısaltması, Arşiv Adı. <i>Defter Adı [Defter Kodu]</i> . No. Numarası, (varsa) Gömlek No. Numarası. (varsa) Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	BOA, Osmanlı Arşivi. <i>Mühimme-i Asâkir Defterleri [A.DVNS.ASK.MHM.d]</i> . No. 989, Gömlek No. 7. https://katalog.devletarsivleri.gov.tr
Metin İçinde Kural	Defter Kodu, No. Numarası, (varsa) Gömlek No. Numarası
Metin İçinde Örnek	(A.DVNS. ASK.MHM.d, No. 989, Gömlek No. 7).
YAZMA ESERLER	
1. Müellifi Bilinmeyen Yazma Eserler	
Kaynakçada Kural	<i>Yazma Eser Adı</i> . Kütüphanenin Bulunduğu Şehir: Kütüphane Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası, Varak Aralığı. Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	<i>Tefsîru suveri'l-Kur'ân</i> . Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 363/2, 48a-72b. http://yazmalar.gov.tr/ eser/tefs%C3%A9ru-suveril-kuran/4084
Metin İçinde Kural	(Yazma Eser Kısa Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası)
Metin İçinde Örnek	(Tefsîru suveri'l-Kur'ân, Yazmalar, 363/2).
2. Müellifi Bilinen Yazma Eserler	
Kaynakçada Kural	Yazar Soyadı, Adı. <i>Yazma Eser Adı</i> . Kütüphanenin Bulunduğu Şehir: Kütüphane Adı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası, Varak Aralığı. Erişim Adresi
Kaynakçada Örnek	Birgiwî, Meḥmed ibn Pîr 'Alî. <i>Kitâb al-Ṭarîḡah al-Muḥammadîyah</i> . Copenhagen: The Royal Library, Danish Collection, Cod. Arab. A.C. 5, 1a-227b
Metin İçinde Kural	(Yazar Soyadı, Koleksiyon Adı, Kayıt Numarası)
Metin İçinde Örnek	(Birgiwî, Danish Collection, Cod. Arab. A.C. 5)
TÜZEL YAZARLI ÇALIŞMALAR	
Kaynakçada Kural	Resmi Yayını Basan Kurumun Adı. (Yıl). Raporun adı (Yayın no.). Yayınevi. Resmi Yayını Basan Kurumun Adı. (Yıl). Raporun adı (Yayın no.). İnternet adresi
Kaynakçada Örnek	Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). İstatistiklerle çocuk (Yayın no. 4581). https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zu
Metin İçinde Kural	İlk gönderme: (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019, s.)
Metin İçinde Örnek	İkinci ve sonraki göndermeler: (TÜİK, 2019, s.)
İNTERNET SAYFASI KAYNAKLARI	
Kaynakçada Kural	Yazar Soyadı, Adının baş harfi veya Grup adı. (Yıl). <i>Çalışmanın başlığı</i> . İnternet sitesinin adı. URL adresinden .... tarihinde alınmıştır.
Kaynakçada Örnek	Pilav, S. (2013) <i>Âkif Paşa</i> . Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS), http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1003 adresinden

	12.04.2015 tarihinde alınmıştır.
Metin İçinde Örnek	(Pilav, 2013, s. 2)
DİĞER	
1. Aynı Yazarın Farklı Yıllarda Yayımlanan Eserlerine Gönderme:	(Arslan, 2007, s. 16; 2008, s. 28-44)
2. Aynı Gönderme Aynı Yazarın Aynı Yılda Yayımlanan İki Farklı Yayınına Yapılırsa:	(Akıncı, 2011a, s. 24-31; 2011b, s. 3-20)
3. Aynı Gönderme Ayrı Yayınlarla Yapılırsa:	(Demir, 2010, s. 37-44; Güneş, 2012, s. 55)

DİLDE GİZLİ ANLATIM YOLLARI VE GİZLİ CÜMLELER

Hidden Ways of Expression and Hidden Sentences in The Language

Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI

Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman Türkiye. ukalayci@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
04.04.2024

Kabul/Accepted
27.06.2024

Sayfa/ Page
1-12

Öz

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan en gelişmiş araç dildir. Dil yanında işaret, jest, mimik, harf, nesne, sözcük gibi araçlarla da iletişim sağlanabilmektedir. Tüm bu iletişim araçlarıyla yapılan iletişimin herkese açık olanı yanında bir de gizli iletişim şekli vardır. Bu gizli iletişim biçimine genellikle gizli dil denilmektedir. Gizli iletişim kurmaya yarayan araçları sekiz başlık altında incelemek mümkündür: davranış ve nesnelere yapılan gizli anlatım, harf ve işaretle yapılan gizli anlatımlar, sözcüklerle yapılan gizli anlatımlar, dinî metinlerde gizli anlatım, gizli alfabelerle gizli anlatım, eserlerle gizli anlatım, yapma dillerle gizli anlatım ve cümle düzeyinde gizli anlatım. Bu gizli anlatımlar içerisinde cümle düzeyinde gizli anlatımla ilgili bir çalışmaya ulaşamamıştır. Dolayısıyla bu başlığın ihmal edildiği düşünülmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde toplumun farklı kesimlerince kullanılan örneklerden hareketle cümle düzeyinde gizli dil konusu ele alınmıştır. Değişen yaşam şekilleri iletişim şekillerini de etkilemektedir. Yüz yıl önce mendil ve mendildeki işlemler birbirini seven kızla erkek arasında gizli bir iletişim diliyken günümüzde böyle bir iletişim aracı ya da gizli dilden bahsetmek pek mümkün değildir. Bunun yanında yeni yaşama uygun gizli anlatımlar da ortaya çıkmaktadır. Bu yeni yaşam tarzında gizli cümlelerin de gizli anlatımlar içerisinde önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Gizli anlatım, gizli dil, gizli cümle, şifre, sembol.

Abstract

The most advanced tool that enables communication between people is language. In addition to language, communication can also be achieved through tools such as signs, gestures, facial expressions, letters, objects and words. In addition to the public form of communication made through all these communication tools, there is also a secret form of communication. This secret form of communication is often called secret language. It is possible to examine the tools used to establish secret communication under eight headings: secret expression with behavior and objects, secret expression with letters and signs, secret expression with words, secret expression in religious texts, secret expression with secret alphabets, secret expression with works, secret expression with artificial languages at the sentence level. secret narrative. Among these hidden expressions, no study on hidden expression at the sentence level could be found. Therefore, it is thought that this title has been neglected. In the third part of the study, the subject of hidden language at the sentence level is discussed, based on examples used by different segments of society. Changing lifestyles also affect communication styles. While a hundred years ago, handkerchiefs and embroidery on handkerchiefs were a secret language of communication between boys and girls who loved each other, today it is not possible to talk about such a means of communication or a secret language. In addition, secret narratives suitable for the new life also emerge. It is possible to say that in this new lifestyle, secret sentences have an important place among secret expressions.

Keywords: Secret narration, secret language, secret sentence, password, symbol.

Atıf/Citation: Kalaycı, Ü. (2024). Dilde gizli anlatım yolları ve gizli cümleler. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 1-12.

Giriş

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan ses, işaret, resim, jest, mimik, nesne ve dil gibi çeşitli araçlar vardır. Tüm bu iletişim araçlarının herkes tarafından bilinen açık anlamları yanında bir de daha az kişi tarafından bilinen ve kullanılan hatta kullananların dışındakilere kapalı olan bir anlatım biçimi vardır. Bu iletişime *gizli anlatım* demek mümkündür. Toplumun bütününe açık olan iletişime ya da dile, *genel dil* denilmekte, toplumun geneline açık olmayan iletişime diğer bir deyişle dile ise *özel dil* ya da *gizli dil* denilmektedir.

Gizli dil terimini iki şekilde tanımlamak mümkündür. Öncelikle iki taraf arasında özel anlamı olan iletilerin tümüne gizli dil denilmektedir. İkincisi ise küçük bir grup tarafından temel iletişimi gerçekleştirmek amacıyla yapılmış ve o grup içerisinde kullanılan sözlü dildir.

Geniş anlamda gizli iletişim malzemesine yaşamın her alanında rastlamak mümkündür. Günşen, *Alevi-Bektaşî Terminolojisinde Gizli Dil* başlıklı çalışmasında, Alevi-Bektaşî geleneğindeki kelime ve deyimlerin gizli bir dil olarak kullanıldığını, o kültür mensupları için âyin-i cem veya erkân denilen törenler ile o kültüre ait eserlerde *ortak bir dil* olduğunu, o kültüre mensup olmayanlar içinse bu yapıların *gizli bir dil* hükmünde olduğunu ifade etmiştir (Günşen, 2008, s. 147). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi iletişim kuran kişiler arasında belli bir anlamı olan, iletişim kuranlar dışında kalanlar içinse anlamı bilinmeyen tüm iletişimler bu başlık altında değerlendirilebilir.

Geniş anlamıyla gizli dil bir yönüyle gösterge biliminin içerisine girer. Kendisi dışında başka bir şeyi karşılayan her unsur göstergedir. Dilde gösterge sözcükler olduğuna göre gizli dilde dil göstergesi aynı olsa bile gösterilenler farklıdır. Dolayısıyla gizli dil göstergesini dinleyen bir kişi zihnindeki gösterilen ile gizli dil konuşununun kastettiği gösterilen farklı olacaktır.

Daha dar anlamıyla gizli dil ise Türkçe ya da yabancı bir dilin üzerine bina edilir ve küçük bir grup tarafından sözlü olarak kullanılır. Belli bir kelime hazinesi ve dil bilgisi kuralları da olan bu gizli dillerden biri de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde küçük gruplar tarafından konuşulmakta olan *Domani dilidir*. Van ve Ağrı-Doğubayazıt'ta yapılan derleme çalışmalarıyla konuşur sayısının iyice azalan Domani diline ait sözcük listesi kayıt altına alınmıştır (Varol, 2020). Diğer gizli diller gibi Domani gizli dili de tehlikedeki diller arasında sayılmaktadır.

Gizli dillerin yerine getirdiği temel işlevler yedi başlık altında sıralanmıştır: I) Gizlilik (suçu gizleme, ticarî sırrı gizleme, inanç sırlarını gizleme, müstehcenliği gizleme) II) Grup kimliği oluşturma III) Özentî IV) Eğlence V) Sanat ve edebiyat VI) Aykırılık VII) İlgiyi ve dikkati çekme (Özkan, 2002, s. 23-30). Diğer yandan gizli dillerin bu işlevleri aynı zamanda onların ortaya çıkma nedenleridir.

Bu çalışmada gizli dilleri sınıflandırma denemesi yapılacak ve eksik kaldığı düşünülen cümle düzeyindeki gizli dil türü ele alınacaktır. Türkiye Türkçesindeki gizli dillerle sınırlandırılan çalışma, alan yazın taramasına dayanmaktadır.

Gizli anlatımları, benzer ve farklı yönleri dikkate alınarak sekiz başlık altında incelemek mümkündür. Aşağıda bu gizli anlatımlar (diller) örnekleriyle birlikte ele alınmıştır.

1. Gizli Anlatımlar/Gizli Diller

1.1. Davranış ve Nesnelere Yapılan Gizli Anlatım

Davranışlarla yapılan gizli anlatımlar, aslında birer şifreli davranış olup daha geniş kitleler tarafından bilinmemektedir.

Mevlana Müzesi'nde derviş adaylarının dergâha kabulünün anlatıldığı bir bölüm vardır. Burada bir derviş figürü ve seki yüksekliğindeki o alanın altında küçük bir sehpanın sığacağı kadar boşluk vardır. O boşlukta bir çift ayakkabı bulunmaktadır. Dergâha dervişlik için gelen kişilerin bir süre misafir edildiği, bu sürede gözlemediği, ardından da dergâha giriş için kabul edilip edilmediğinin buradaki ayakkabıların yönüyle anlatıldığı bilinmektedir. Derviş adayı belirlenen gün, sabah namazına kalktığında haberi alır. Ayakkabıların uç kısmı dergâha giriş yönündeyse dergâha kabul edildiği, dergâhtan çıkış yönündeyse yolunun çıkış olduğu anlatılır. Bu iletiyi gönderici bilinçli şekilde

yapmakta, alıcı da bunun anlamını bilmektedir. Belli ki kullanılan bu dil değerlendirme sonucunun olumsuz olduğu durumlarda derviş adayını kırmamak, derviş adayına haberi veren kişiye adayın olumsuz duygular beslemesini önlemek gibi nedenlerle tercih edilmiştir.

Eski dönemlerde evlerin dış ahşap kapısı üzerinde iki bazen de ikiden fazla tokmak bulunması, bu tokmalardan tok ses çıkararını erkeklerin tiz ses çıkararını kadınların kullanması, tok ses geldiğinde kapıyı erkek misafir geldiği için erkeğin açması, tiz ses geldiğinde kadın misafir geldiğinden kapıyı kadının açması aslında bir gizli iletişim yöntemidir. Tokmaların çıkardığı ses, ev sahibi ile kapıya gelen ya da gelenler arasında bir gizli dil aracı olmaktadır (Tali, 2008, s. 172). Burada alıcı ile gönderici arasında kanal olarak kapı tokmağı sesi kullanılmıştır. Çıkan ses ise gizli bir anlaşma sistemine dönüşmüştür.

Çiçeklere atfedilen anlamlarda da gizli bir dil söz konusudur. *Lehçe-i Ezhar* adlı eserde 179 çiçeğin anlamına diğer bir deyişle gizli diline yer verilmiştir. Mesela kiraz “terbiyeli”; kaysı çiçeği “hissizlik”; lale “ilan-ı aşk”; menekşe “gizli aşk” anlamıyla kullanılmaktadır (Keskin, 2020, s. 206). Kişi karşıya vermek istediği mesajı içeren çiçeği göndererek örtülü bir şekilde iletişim sağlamaktadır.

Evlenmek gibi bazı isteklerin büyüklere doğrudan söylenmesi uygun karşılanmayabilir. Bu durumda delikanlı, evlenme isteğini pilava kaşık saplayarak, ayakkabılarının ökçelerine basarak, ayakkabıları ters çevirerek vb. gizli dil ile; genç kız bu talebini, bulaşık yıkarken kasıtlı olarak kabı kacağı birbirine vurup ses çıkararak, yemeği sürekli tuzlu yaparak, baş bağlama biçimini değiştirerek vb. gizli bir anlatımla ifade eder (Tezcan, 1983). Burada bahsedilen iletişim şeklinin zayıfladığı hatta kaybolmaya yüz tuttuğu söylenebilir. Bu, değişen yaşam tarzının iletişimi etkilemesi örneği olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal yaşamın değişmesi, nesnelere yüklenen anlamların da değişmesine neden olmaktadır. Bazı nesnelere yüklenen anlam güçlenirken bazı nesnelere taşıdığı anlam zayıflamaktadır. Üzerine yüklenen anlamların zayıfladığı nesnelere biri de mendildir. Mendil, diğer işlevleri yanında sevgililer arasında bir gizli dil aracıydı. Mesela, kız, erkeğe işlenmiş mendil göndererek hem aşkını hem de düğüne hazır olduğunu ifade ederdi (Çetindağ, 2016, s. 338-339). Günümüzde mendilin böyle bir işlevi olduğunu söylemek zordur.

Aslında bu gizli anlatım toplumun her kesiminde farklı biçimlerde onlarca nesneyle varlığını sürdürmektedir. Eskiden düğünlerde genç erkeklerin kızlara dans etme isteğini işaret parmağını avucunun içinde gezdirerek yaparmış (Çokum, 2014, s. 54). Çekilen kopyalarda gizli bir dil kullanıldığı diğer bir deyişle örtülü şekilde işaretlerle, sesle vb. iletişimin sağlandığı da bilinmektedir. Denizcilikte gemiler teknolojik iletişim araçları çıkıncaya kadar flamarla iletişim kurmaktaydı. Gemilere çekilen her flamanın bir anlamı vardı ve gemiciler bu iletiye göre hareket ederlerdi. Eğlence amaçlı oyunlarda da daha önce belirlenen jest, mimik ve sözlerle gizli iletişim kurulabilmektedir. Bu durum takım sporlarında da kullanılabilmektedir. Özellikle futbolda duran topu kullanan kişi, eliyle ya da parmaklarıyla takım arkadaşlarına gizli ileti gönderebilmektedir.

Gizli iletişim aracı olan bu işaret ve nesnelere, iletişimin sınırlı bir alanda olması istendiğinde tercih edilmektedir. Bu iletişimde, aktarılan iletinin anlamını göndericiler ve alıcılar bilmektedir. Bu, bazen iki kişi arasında bazen belli bir kesim bazen de toplumun geneli tarafından bilinmektedir.

1.2. Harf ve İşaretle Yapılan Gizli Anlatımlar

Bu başlıkta yer alan işaret sözcüğü harf mahiyetindeki işaret anlamındadır. Harflerin farklı anlamlar taşıdığı Helen felsefesinde de İslam tasavvufunda da farklı dinlerde de geniş yer tutmuştur. Mesela İslam tasavvufunda elif harfinin Allah'ı ya da tekliği sembolize ettiği, kâinatın bütün sırlarının be harfinin altındaki noktada toplandığı biçiminde açıklamalar vardır. Konuyla ilgili hem yorum düzeyinde hem de yorumu aşan harf ya da harf değerinde işaretle yapılan gizli anlatımlar da mevcuttur.

Kur'an'ı Kerim'in 28 suresinde kesilmiş harfler anlamında “huruf u mukattaa” vardır. Mesela bunlardan altı tanesi “elif, lam, mim” biçiminde olup Bakara, Âl-i İmrân, Ankebût, Rûm, Lokman ve Secde surelerinde geçmektedir. Bu harflerin anlamsız olduğu görüşü yanında başında bulunduğu surenin adı olduğunu dile getiren yorumlar da yapılmıştır. Hatta bu harflerin anlamlarının insanlardan saklandığı, bunların Allah'ın sırları olduğu görüşleri de vardır (Saylan, 2019, s. 324). Bu harflerin anlam ve

işlevleriyle ilgili açıklamalarda uzlaşmış değildir. Ayrıca bahsi geçen harflerin birer işlevi olduğu düşüncesinden hareketle bunların gizli bir ileti taşıdığı hatta harflerin gizli bir dil olduğu yorumunu yapmak da mümkündür.

Nazilerin Polonya'yı işgali sırasında suçluları ya da suçlu olarak gördükleri insanları topladıkları kamplar vardı. Bu kamplardan birinin girişinde "ARBEIT MACHT FREI" yazmaktadır. "Çalışmak özgürleştirir." anlamındaki bu cümle oradaki mahkûmlardan birine yazdırılmıştır. Mahkûm içeride işlerin ters gittiğini anlatmak istemiş ve kendince dışarıdakilere "b" harfinin iki gözünden normalde alttaki büyük olacakken üsttekini büyük yaparak örtülü mesaj göndermek istemiştir. Örtülü mesaj arzu edildiği şekilde muhataplarına ulaşmasa da bu olay günümüze kadar anlatılan bir gizli ileti biçimi olarak gelmiştir.

Define yerlerini ifade eden işaret ve semboller hem nesnelere iletişime hem de bu başlığa uymaktadır. Yapılan çalışmalarda define yerlerini gösteren onlarca işaret ve sembol tespit edilmiştir. İnsanların başta savaş olmak üzere farklı nedenlerle yaşadıkları mekânları terk ederken altın ve benzeri kıymetli eşyalarını yolda kaptırmamak için belli yerlere saklamışlardır. Sakladıkları yeri işaret ve sembollerle sadece kendilerinin anlayacağı şekle getirerek döndüklerinde sakladıkları şeyleri kolayca bulmayı amaçlamışlardır. Bu işaretler arasında *dirgen*, *makas*, *balta*, *kare+L*, *ok+kare* gibi işaret ve semboller vardır (Yolcu ve Karakaya, 2017, s. 120-121). Şekiller yanında harflerin de burada gizli bir iletişim aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

1.3. Sözcüklerle Yapılan Gizli Anlatımlar

Dünya edebiyatında da Türk edebiyatında da sembol sözcükler kullanılmıştır. Bu kullanımın temelde bir zorunluluk olmadan sanatçının böyle bir ileti yolunu sanat anlayışı olarak tercih etmesinden kaynaklandığı gibi sanatçının içerisinde bulunduğu şartların bazı şeyleri açık açık yazmaya müsaade etmediği ya da açıkça ifade edildiğinde ciddi yaptırımlarla karşılaşıldığı durumlarda bu yol tercih edilmiştir. Sanat anlayışı gereği sembol sözcüklerle ileti hemen hemen her edebî dönemde görülmektedir. İkincisi ise edebiyat aracılığıyla doğrudan gönderinin kısıtlandığı belli dönemlerde görülmektedir.

Sözcüklerle yapılan gizli anlatıma yaygın kullanımıyla örtülü anlatım da demek mümkündür. Türkçede örtülü anlamın sekiz şekilde oluşturulduğu ifade edilmiştir: mecaz, bağdaştırma/metafor, duygu değeri/çağrışımlar, aktarmalar, eksilteli anlatımlar, deyimler, atasözleri, derin yapı yüzey yapı ayrımı gösteren cümleler, ön varsayım ve sezdirimler (Onan ve Tiryaki, 2012, s. 224-225).

Günşen, *Alevi Bektaşî Terminolojisinde Gizli Dil* adlı çalışmasında *lokma* sözcüğünün anlamını şu şekilde vermiştir: "Alevi-Bektaşilikte, 'hamur' veya 'lokma hamuru' diye bildiğimiz anlamda değil, 'cem ayini' veya 'muhabbet' adı verilen toplantıların öncesi veya sonrasında topluca yenilen yemek anlamında kullanılır." (Günşen, 2008, s. 159). Örnek açıklamadan da anlaşıldığı gibi *lokma* sözcüğü Alevi- Bektaşî kültüründe farklı bir anlam kazanmıştır.

Sovyet idaresi altındaki ülkelerde devlet ideolojisinin dışındaki görüşlere zaman zaman esneklikler tanınmakla birlikte genel itibarıyla müsaade edilmemiştir. Bu ortamda vatan şiiri yazmanın, Sovyetlerden ayrı bir devlet fikrini dile getirmenin bedeli de ağır olmaktadır. Dolayısıyla sanatçılar, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmek için semboller kullanmışlardır. Mesela "anne" sözcüğü genellikle vatan anlamında sembol olarak kullanılmıştır. Edebî eserlerdeki bu kullanıma, doğrudan vatan denilmediği için de bir ceza uygulanamıyordu. Bununla birlikte bu ve benzeri sembol sözcükleri halk anlıyordu, böylece sözcükler birer gizli bir dil olarak kullanılıyordu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında vatanlarından topluca sürgün edilen Karaçay Malkar Türkleri ancak on dört yıl sonra vatanlarına geri dönebilmişlerdir. Sürgünün son iki yılında yazılan şiirlerde yer alan sembol ifadelerden biri de Kaysın Kuliye tarafından kullanılan "yaz mevsimi" ifadesidir. Şair bu ifade ile halkın yaşadığı "kış mevsimi" görünümündeki bu zor günlerin atlatılacağı ve vatanlarına geri dönüp mutlu bir yaşam sürecekleri mesajını vermiştir (Adiloğlu, 2022, s. 30). "Yaz mevsimi" sözcük öbeğinde olduğu gibi hemen hemen her sözcük ya da sözcük öbeği gizli anlatım için bir araç olarak kullanılabilir.

Samed Vurgun, *Fitne* şiirinde gelin-kaynana ilişkisini ele almıştır. Şiirde gelin halkı, kaynana ise Sovyet yönetimini temsil etmektedir (Ulu, 2014, s. 93-94). Bu sembollerle kaynananın davranışları eleştirilerek aslında yöneten eleştirilmiştir.

Şamanların dini törenleri gerçekleştirebilmek için gizli dil bilmeleri gerekmektedir (Yıldırğan, 2009, s. 34). Dolayısıyla Şamanların kendilerince anlamı ve insanlara etkisi olan sembol sözcükler kullandıkları bilinmektedir.

Edebiyatın dışında da bu sözcükler kullanılmaktadır. “Elma dersem çık, armut dersem çıkma.” oyununda kişilerin saklandıkları yerlerden çıkıp çıkmama durumu meyve adlarıyla sembolleştirilmiştir ve bu sembol de açıkça söylenmiştir. Bununla birlikte farklı meyve adlarının da bu oyunda gizli ileti olarak kullanıldığı bilinmektedir.

1.4. Dinî Metinlerde Gizli Anlatım

Dinî metinlerin anlamlarının nasıl anlaşılması gerektiği tarih boyunca konuya ilgi duyanlar tarafından tartışılmıştır. İlahi metinlerin zahiri anlamlarının yanında bir de bätını anlamlarının olduğu zaman zaman bazı gruplar tarafından dile getirilmiştir. Bu gruplar dinî metinlerin gizli dili varmış gibi metinlerle ilgili çeşitli açıklamalar yapmıştır.

Bätını mezhepler Kur’an’ın bir zahiri yani görünen, bilinen anlamı olduğunu bir de gizli anlamı olduğunu iddia etmektedirler. “Buna göre her şey bir diğerini gösteren ve açıklayan bir sembol, başka bir anlatımla her şey, görünür her suret ve form, ardındaki anlama götüren bir işaret. Ayrıca dinin emir ve yasakları da böyle yorumlanmalıydı.” (Dalkılıç, 2005, s. 138). Müslümanların geneli tarafından kabul görmeyen bu düşünce, tarihin belli dönemlerinde ve günümüzde bazı küçük gruplar tarafından savunulan uç bir görüş olmuştur.

Kur’an ayetlerinden hareketle, ebced, cifr, tevafuk gibi hurufi yöntemler kullanılarak geçmişte yaşanmış olay ve olgulara işaretler bulmaya odaklananlar aynı zamanda geleceğe dair ne tür işaretler olduğunu bulunmaya çalışırlar (Öz, 2016). Bu durum, Kur’an’ı işlevinden uzaklaştıracağı düşüncesiyle eleştirilmektedir.

Dürziler kendilerini İslam inancı içerisinde bir grup olarak tanımlamaktadırlar. Dürzi inancında da dinî metinlerin bätını bir anlamı olduğu görüşü vardır. Dürzi risalelerindeki bilgiler Dürzi olmayanlardan saklandığı gibi bilginin tümü “cuhhal” yani cahiller diye adlandırılan halk ile de paylaşılmaz ancak “ukkal” diye adlandırılan kişiler kutsal bilgiye ve kitaba ulaşabilirler. Akıllılar olarak adlandırılan “ukkal” kişilerin o bilgiyi anlayıp taşıyabileceğine inanılır (Bağlıoğlu, 2003, s. 179-180). Bunun aksi de doğrudur, yani cuhhal diye adlandırılan halkın Dürzi risalelerindeki bätını bilgiyi anlayamayacağına inanılmaktadır.

1.5. Gizli Alfabelerle Gizli Anlatım

Bu iletişim şekli mesajın açık, alfabenin gizli olduğu kriptografiye girmektedir. Osmanlı diplomasisinde 1797 tarihinde kriptografi kullanılmaya başlanmış, önce monofabetik ikame şifreler ardından da kelime tabanlı kodlar kullanılmıştır (Bingöl, 2022, s. 1368). Günümüzde hemen her devlet iç ve dış haberleşmelerinde kriptografiyi kullanmaktadır. Dolayısıyla kriptografiyle yazılmış ve yazılmakta olan binlerce evraktan söz etmek mümkündür. Resmî kurumlar dışında da gizli alfabe kullanılmaktadır.

Örs, Topkapı Sarayı Kitaplığı’nda bulduğu iki nüshanın farklı bir dille yazıldığını fark etmiş, ardından bazı ipuçlarını takip ederek şifreli sembollerden oluşan bu iki nüshayı çözmüştür. Nüshalardan biri yolsuzluk ve rüşvet konusunda devrin padişahına yazılan bir rapordur (Örs, 1964). Bu tarz şifreli yazışmalar günümüzde de iletinin saklanması istenilen durumlarda kullanılmaktadır.

İletiyi şifreleme yollarından biri de *hatt-ı şecerî* olarak bilinen yazıdır. Priştineli Begzâde Nûrî’nin yazdığı divanda *hatt-ı şecerî* ile kaleme alınmış şiirler yer almaktadır. Bu yazı sistemi, bir ağaç gövdesi ve o gövdenin sağ ve sol tarafındaki dallardan oluşmaktadır. Sağdaki dal (çizgi) sayısı kelimenin sırasını, solundaki dal (çizgi) sayısı ise o sıradaki kelimenin harf sırasını göstermektedir (Egüz, 2010, s. 302). *Hatt-ı şecerî* gibi çok sayıda iletiyi şifreleme yolu vardır.

1.6. Eserlerle Gizli Anlatım

Alegorik eserler olarak da adlandırılan ve tek parçadan oluşan bu tür eserlerin başından sonuna kadar anlatılanın dışında başka bir şey de anlatılmaktadır. Zaten alegorinin tanımı da bu şekilde yapılabilir. Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde bu özellikte yirmiden fazla eser bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan akla ilk gelen örnek Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisidir (Açıl, 2014, s. 148). Eserde açıktan beşeri bir aşk anlatılmakla birlikte aslında sembollerle vahdet-i vücud felsefesi ele alınmıştır.

İbn-i Tufeyl'in Hay bin Yakzan'ı, Feridüddin Attar'ın *Mantıku't Tayr*'ı ve Edirneli Şahidî'nin Anadolu'da yazılan ilk ve en uzun *Leyla vü Mecnun (Gülşen-i Uşşak)* mesnevisi sembolik eserlerdir. Hay bin Yakzan'da kendini ve mutlak hakikati keşfetme, *Mantıku't Tayr*'da mutlak hakikati arama ve Leyla vü Mecnun'da aşk yolunda tekâmül teması vardır (Erbay, 2020, s. 155-156). Bu ve benzeri eserlerde sembol kavramlar, ikinci bir dil ile eseri okumaya aracı olmaktadır.

Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı* adlı eseri tümüyle sembolik bir eserdir. "Bir at'ın/Gülsarı'nın başlı başına bir karakter olarak ele alındığı eserde, Kırgız toplumunun yaşadıkları ve komünist rejimin yıkıcı etkileri, başkarakter Tanabay ve Gülsarı üzerinden sembolik bir dille anlatılır." (Geçen ve Sevim, 2020, s. 65). At bir anlamda Sovyet sistemini temsil etmektedir. Atın büyümesi, güzel günler geçirmesi ve yolun sonuna gelmesi aslında rejimin büyümesi, güzel günler geçirmesi ve yolun sonuna gelmesi anlamındadır.

Uşşâkî'nin yazdığı *Şems ü Kamer* adlı mesnevi de temsili bir eserdir (Yılmaz, 2019). Alegorik eserle temsili eserin bazı farkları olduğu dile getirilmektedir. Bununla birlikte konu açısından bakıldığında temsili eser de görünenin dışında başka bir dili olduğundan gizli anlatıma girmektedir.

1.7. Temsille Gizli Anlatım

Bir olayın doğrudan anlatılmadığı ya da anlatılmak istenmediği durumlarda bir takım anlatılara örtülü anlam yüklenerek mesaj karşıya ulaştırılır. Temsil daha çok fıkra, anekdot ve atasözü, özdeyiş gibi özlü sözlerle yapılır. Türkiye'de temsille anlatımın herkes tarafından tanınan ismi Süleyman Demirel'dir. Demirel'in "Yağmur yağarken ben ıslanmam diyemezsiniz." sözü yağmurla da ıslanmakla da ilgili değildir. Yine Demirel'in "Dünün güneşiyle bugünün çamaşırları kurutulmaz." sözü de ne güneşle ne de çamaşır ile ilgilidir.

1980 Darbesi ile siyasi yasaklı durumuna düşen Demirel'in yasağı 1987 yılında kaldırılmıştır. Siyasi yasaklı iken de *bir bilen* olarak sorulan soruları temsillerle cevaplayan Demirel, temsille gizli dilin en güzel örneklerini vermiştir.

Demirel'in anlattığı "Yanlış Hesap" adlı fıkra şöyledir: "Adamın biri ineğini çok seviyormuş. İneğini kurtların yememesi için nefesi kuvvetli bir hoca arayışına girmiş ve nihayetinde aradığı hocayı bulmuş. Hocadan ineğini kurtların yememesi için muska yazmasını istemiş. Muska yazılmış ve ineğin boynuna asılmış. Bu olayın ardından sürüye kurt düşmüş ve sadece bu adamın ineğini yemiştir. Adam, ineğin muskalı başını kesip hocaya getirmiş. Hocaya:

– Hocam hocam ineği kurt yedi, demiş. Hoca:

– Nasıl olur? Demiş. Muskayı almış, açıp okumuş ve açıklama yapmış.

– Biz bir yanlışlık yapmışız. Kurdu ağzını bağlayacağımıza arkasını bağlamışız. Kurt senin ineği yedi yemesine ama hiç merak etme, kolay kolay çıkaramaz." (Yaşar ve Avcı, 2017, s.191). Bu fıkra askerî müdahaleden dört ay sonra anlatılmış ve önce kendilerini yanlış duayı okudukları yani yanlış davrandıkları için eleştirmiş, ardından da 12 Eylül 1980 Darbesinin görünenden daha büyük sonuçları olacağını ima etmiştir (Yaşar ve Avcı, 2017, s.191).

Başka bir temsili anlatım da gazetecilerle Demirel arasında geçmiştir: Gazetecilerin Demirel'e, yaşanan olaylardan dolayı seçim ertelenir mi şeklindeki sorusuna şu fıkra ile cevap vermiş:

"Seydişehir'e bağlı küçük bir köyde imam gece yarısı büyük bir gürültüyle uyanmış. Bakmış dışardan tenekeler sesleri geliyor. Ahali köy meydanına toplanmış tenekeler çalıyor. Pencereyi açıp bağırmış:

– Yav bu saatte ne teneke çalışıyorsunuz? Ne oluyor? Ahali hep bir ağızdan cevap vermiş:

– Ay tutuldu imam, ay tutuldu.

İmam, gece yarısı uyandırılmaktan rahatsız.

– Size ne kardeşim, sizden büyük Seydişehirli var. Bırakın onlar çalsınlar.

İmam böylece ay tutulmasına karşı tedbiri daha büyük olan Seydişehirli havale edip uyumaya çalışmış." İmamın tedbiri kendilerinden daha büyük yerleşim yeri olan Seydişehir'e bırakmaları gibi Demirel de seçimin ertelenip ertelenmemesini sizden büyüklere bırakın, demek istemiştir (Bila, 1999).

1.8. Yapma Dillerle Gizli Anlatım

Gizli dil, belli kişilerin kendi aralarında sözlü iletişimi gerçekleştirmek için oluşturdukları yapma dildir. "Toplumdaki sınırlı bazı kesimlerin veya bazı esnaf zümresinin başkalarınca anlaşılmasına engel olmak için kelimelere özel bir takım anlamlar vererek konuştukları dil." (Korkmaz, 1992, s. 73) şeklinde de tanımlanmaktadır.

Türkiye'de gizli dillerle ilgili kayda değer ilk çalışmaları Ahmet Caferoğlu yapmıştır. Caferoğlu, *Pallacı, Tahtacı ve Çepnü Dillerine Dâir* başlıklı eserinde on sekiz yıl süren çalışmaları sonunda edindiği bilgilerle birlikte Pallacı, Tahtacı ve Çepnü gizli dillerine ait cümle örneklerine ve sözcüklere yer vermiştir (Caferoğlu, 1954). Konuyla ilgili artan çalışmalar gizli dil olarak adlandırılan bu yapıların farklı bir takım özellikler taşıdığını göstermiştir. Bu farklılıklardan hareketle gizli diller sınıflandırılmıştır.

Yıldırım, gizli dilleri Türkçe temelli olanlar ve Türkçe temelli olmayanlar biçiminde iki öbeğe ayırmıştır. Temelden kasıt gizli dilin sözcük hazinesi ve biçim bilgisi bakımından dayanağı olan dildir. Türkçe temelli gizli diller Abdal (Teber/Carcar), Çepni, Tahtacı, Tokat Geygel, Doğu Anadolu Göçebeleri ve Kıbrıs Gurbetlerinin gizli dili olarak sıralanmıştır. Türkçe temelli olmayan gizli diller arasında Alaçam (Bolu) elekçilerinin, Düzce Abdallarının, Dinar Geygel, Poşa/Boşa ve Mıtrıp gizli dili olarak sıralanmıştır. Ayrıca, Türkçe temelli olduğu hâlde yapılan gizli dil tanımına uymadığı için sınıflandırılmaya alınmayan Muğla Kalaycı, Burdur Kalaycı, Darende Esnaf, Kayseri Erkilet Çerçileri argosu diğer bir deyimle meslek dilleri de vardır (Yıldırım, 2012, s. 567).

Bu manadaki gizli diller iki başlık altında toplanmaktadır. Meslek dilleri ve meslek argosu da denilen birinci gruptaki gizli diller, genel dil ya da çevredeki ağızların kurallarına göre oluşur. Yani dil bilgisi yönünden ya bir yabancı dil veya Türkçenin etkisi altında kalırlar. Hatta Türkçe ya da bir başka genel dil yanında bu dile ait bir ağızın da etkisi altında kalabilirler. Bu yönüyle bağımsız bir dil görünüşünde değildir. İkinci gruptaki gizli diller ise hem dil bilgisi yapısı ve hem de sözcük hazinesi bakımından bağımsız bir dil görünümündedir (Demir, 2022, s. 422-423).

Özel dil olarak da adlandırılan gizli dillerin ortak özelliklerinden biri de göçebe yaşam süren insanlar tarafından yapılmış olmasıdır. Bu dillerin ortaya çıkmasının sebebi konuşmaların diğer insanlardan saklanması isteğidir (Demir, 2022). Daha çok göçebe olarak yaşayan bu küçük grupların gizli dillerinin ortaya çıkışında izole yaşamları dikkat çekmektedir. Aslında ana gövdeden ayrılan lehçelerde de bir bakıma ana dilden uzaklaşma izole olma durumu vardır.

Kayseri'nin Develi ilçesi esnafının kendi aralarında iletişim kurmak için bir meslek dili konuştukları bilinmektedir. Bu esnaf argosunda sözcüklere farklı anlamlar yüklenmiştir. Skoda markalı tüm araçlara olumsuz anlamda "Sıdika" denilmektedir. Bu, aracın ciddiye alınmadığı ve galerici tarafından az para verileceği anlamına gelir. Yine oto galericilerinin araçlarını belli sıraya göre park edip araba pazarlarında satışa sunmalarına "resmigeçit" denilmektedir (Somuncu, 2018, s. 97).

16. yüzyılda Gülşenî tarafından ilk yapma dil Bâleybelen'in hazırlanış amacı, gizli ilimleri aktarmak ve imparatorlukta herkesin kullanacağı ortak bir dil oluşturmak şeklinde açıklanmıştır (Koç, 2004). Gülşenî'nin dil bilgisi ve sözlüğünü hazırladığı bu ilk yapma dil, bir süre cemaat içerisinde gizli dil olarak da kullanılmıştır.

Kıbrıs'ta yaşayan ve Gurbetler olarak adlandırılan grubun da gizli bir dili olduğu tespit edilmiştir. “Olece” de denilen bu dile ait 150 sözcük tespit edilmiştir. Ana dili Türkçe olan bu grubun dili Türkçe temele dayanmaktadır (Öztürk, 2011, s. 1402).

Türkiye'deki gizli dilleri toplu olarak ele alan çalışmalar da yapılmıştır. “Türkiye'deki Gizli Diller Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada Darende gizli dili: Hazeynce, Pallacı (Kalaycı) gizli dili, Geygel gizli dili, Çepnilerin gizli dili, Erkilet Çepnilerinin gizli dili ve Teber Abdallarının gizli dili cümle örnekleri, sözcükleri ve genel özellikleriyle ele alınmış; Diğer Gizli Diller başlığı altında da Tahtacı dili, Düzce Abdallarının dili, Alaçam (Bolu) elekçilerinin dili ve Doğu Anadolu'da gizli bir meslek dili adlarıyla anılan gizli dillere de kısaca değinilmiştir (Kaymaz, 2003). Yapılan bir yüksek lisans çalışmasında da Işık dili, Kuş dili, Kalaycı (Palleci) dili, Geygel Yörüklerinin gizli dili, Eskişehir, Düzce Abdalları-Alaçam, Bolu elekçilerinin dilleri, Kuzeydoğu Anadolu göçebelerinin gizli dili, Çepni Türkmenlerinin gizli dili, Tahtacı Türkmenlerinin gizli dili, Teber Abdallarının gizli dili ve Erkilet çerçilerinin gizli dili ses, şekil ve kavram alanı bakımından incelenmiştir (Mor, 2009).

2. Cümle Düzeyinde Gizli Anlatım

Gizli anlatım her tür araçla yapılabilmektedir. Bu araçlardan biri de cümledir. Cümle düzeyinde gizli dil hakkında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu başlığın ihmal edildiği düşünülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde cümle düzeyinde gizli anlatım örnekler aracılığıyla incelenecektir.

Çalışmanın ilk kısmında gizli dillerin işlevleri ve ortaya çıkışlarına yer verilmişti. Gizli cümlelerin ortaya çıkışı da başta iletinin gizlenmesi olmak üzere gizli dillerin ortaya çıkışıyla benzer nedenlere dayanmaktadır.

Cümle düzeyinde gizli anlatım, anlamını herkesin bildiği cümleye ikinci bir anlam yüklenmesiyle ortaya çıkar. Gizli dil ögesi olan cümlelerin bir zahiri bir de bätini anlamı vardır. Zahiri anlamları ortak dil ögesi iken bätini anlamlarıyla bu cümleler gizli dil ögesi olurlar.

Cümle düzeyinde gizli anlatım bazı yönlerden sözcük düzeyinde gizli anlatımla karıştırılabilir. Eğer cümlede bir sözcük gizli anlam içeriyorsa o cümledeki kapalı anlamı sözcük düzeyinde, eğer cümlede birden fazla sözcük gizli anlam içeriyorsa bu dil bilgisi ögesini de cümle düzeyinde gizli anlatım içeren cümle biçiminde değerlendirmenin doğru olduğu düşünülmektedir.

Bu cümleler genellikle iletişimdeki gönderici ve alıcı tarafından anlamı bilinen ve iletişimin başkaları tarafından anlaşılmasının önlenmesi amacıyla hazırlanmaktadır. O durum bitince cümle de işlevini tamamlamaktadır. Dolayısıyla cümle düzeyindeki gizli anlatımlar çoğunlukla kısa süreli, anlık ya da bir defalık iletişim kurmak için kurgulanırlar. O nedenle bu cümle türünü kaynaklarda bulmak da kolay değildir. Bunun yanında örneklerde de görüleceği üzere devam eden durumlarda daha uzun süre kullanılan gizli cümle yapıları da vardır. Çalışmada bir kısmı çeşitli vesilelerle kayıtlara geçmiş ve toplum tarafından bilinen örneklere yer verilmiştir.

Gizli anlatım içeren cümleler diğer gizli anlatım başlıklarıyla karşılaştırıldığında denilebilir ki cümle düzeyindeki gizli anlatım diğerlerine göre daha küçük bir grup tarafından hatta çoğunlukla sadece iki kişi tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır.

Cümle düzeyindeki gizli dil örneklerinin hepsinin bir kuruluş nedeni ve hikâyesi vardır. Toplum tarafından anlaşılabilen, bir anlamda deşifre olan bu cümleler zamanla kalıplaşma eğilimi de gösterebilir. Aşağıda cümle düzeyinde gizli dil özelliği taşıyan on örnek incelenmiştir.

2.1. Kızım Ayşe tatile çıksın.

En bilinen gizli cümle örneklerinden biridir. Türkiye'nin Kıbrıs'a harekât parolasıdır. “Kıbrıs meselesinin çözümü için Cenevre görüşmelerinden olumlu bir sonuç çıkmayınca dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş, telefon ve telsizlerin dinlenme ihtimaline karşı: ‘Kızım Ayşe tatile çıksın!’ sözüyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtına başlaması gerektiğini gizli bir dille bildirmiştir.” (Kahraman, 2015, s. 630). Bu parola Başbakan Bülent Ecevit'le daha önce kararlaştırıldığından vakit kaybedilmeden harekât başlatılmıştır.

2.2. Telefonla konuştunuz mu?

Bir suç örgütünün açıklanan gizli konuşmaları arasında çok sayıda gizli cümle bulunmaktadır. Onlardan bir tanesi de “Telefonla konuştunuz mu?” cümlesidir. Bu cümlenin anlamı “Mağdurun görüntüsünü kaydettiniz mi?” (Haberler.com, 2018) şeklindedir.

2.3. Parmağım içinde(dir).

Kahramanmaraş'ta Kapalı Çarşı esnafı içerisinde küçük bir grup tarafından kullanılan gizli cümledir. Esnaftan biri pazarlık yaparken tereddütte kaldığını gören çevredeki esnaf arkadaşları alışverişin kârlı olduğuna inanıyorsa bu cümleyi söyler. Anlamı şudur: “Bu alışverişte kârlısın, istersen ben de bu alışverişe ortak olabilirim.” Müşterinin anlamadığı bu iletişim sonunda satışı yapan esnaf, çevredekilerin mesajına göre durumu yeniden değerlendirir.

2.4. Danalığın direğın düştü, danalığın duvarı yıkıldı.

Yaylacılık, göçebe kültürünün bir devamı olarak eskiye nazaran cılız bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Çoğu bölgede bundan kırk elli yıl öncesine kadar yazın çıkılan yaylalar üç bölümden oluşmaktaydı: yayla damı denilen tek göz oda, ahır görevi gören küçük hayvanların gece barındığı danalık ve büyük hayvanların kapatıldığı ağıl.

Yayladaki kadınlar köyde çalışan eşleri ile telefonun olmadığı o yıllarda “ısmar” ile iletişim kurarlarmış. Yani yayladan köye birisi giderken onunla haber gönderirlermiş. Küçük çocuklar köye giderken kadının biri çocuğa tembih eder: “Eman de ki danaluğun duvari uçmuş. Gelsin da yapsın.” (Kalaycı 2008, s. 28). Bu mesajda danalık aslında bir bahanedir. Yaylada hane halkının dışındakiler banyo ve tuvalet gibi de kullanılan danalığı göremezler. Dolayısıyla kadın oradaki bir tamir işi bahanesiyle şifreli şekilde eşini çağırılmaktadır. Bu ifade ile aslında kadın kocasını özlediğini söylemektedir. Cümlenin gizli anlamı çok sonra anlaşılmıştır. Çiftler arasında belki de buna benzer başka cümleler de kullanılmıştır.

2.5. Toplantı var.

En yaygın kullanılan cümlelerden biridir. Özellikle okullarda kullanılan bir cümledir. Çevredekilere açıklanamayacak durumlarda bu cümle kurularak ilgili kişi çağrılır.

2.6. Bir süre egzoz manifoldtan ses gelebilir. / Arka kapı gıcırdayabilir bir süre. / Arka mahallede isyan çıkabilir su ile müdahale gerekebilir. / Alt katta yangın çıkabilir.

Bir dizide geçen bu cümleleri yani daha doğrusu doktorun sözlerini Eda karakteri anlamış fakat Metin karakteri anlamamıştır. Doktor kapalı bir dille birkaç farklı yolu denedikten sonra Metin'e anlatma işini Eda karakteri “Tuvaletini yaparken zorlanabilirmişsin.” cümlesiyle yerine getirmiştir (Aydemir, 2014). Bu örnek, bir sözün argo ya da kaba olduğu için söylenmek istenmediğinde gizli cümlelerin kullanıldığını göstermektedir.

2.7. Operasyon parlak yıldız.

Gemide mürettebat tarafından söylenebilecek bir sözdür. Bu mesaj acil tıbbi durum olduğu mesajıdır. Bu mesaj duyulduğunda ölüm olayı bile gerçekleşmiş olabilir (Olumlubak.club, 2024).

2.8. Kınalı üveyikler umuda uçtu uçacak.

Filmde geçen bir cümledir. Oyuncu, dinlenme kuşkusunu nedeniyle böyle konuştuğunu söylemektedir (Sinir, 2024). Dinleyen de anlamını tahmin edememektedir ama şifreli bir konuşma olduğunu anlamaktadır.

2.9. Yüzlük menfez lazım.

Zehir tacirlerinin haberleşmelerinde şifreli cümleler kullandıkları bilinmektedir. Satıcılar ve alıcılar arasındaki bu şifreli sözcüklerin bir kısmı da ailelerin bu tür tuzaklara karşı uyanık olmaları için emniyet yetkilileri tarafından basın aracılığıyla duyurulmuştur.

Yukarıdaki cümle bir dava dosyasında geçmektedir. Tutuklanan ve emniyete götürülen bir zehir tacirinin telefonu ısrarla bir kişi tarafından aranmıştır. Emniyet yetkilileri arayan kişinin olayla ilgili

olacağı düşüncesiyle telefonun hoparlörünü açtırarak konuşma yapılmasını sağlamıştır. Konuşmada arayan kişi kendisine *yüzlük menfez lazım* olduğunu ve buluşma yerine boş gelmemesini söylemiştir (Şen ve Gözükan, 2022). Resmî yazışmalara da giren bu olaydan anlaşıldığına göre şifreli cümle yüz gramlık kendilerinin belirlediği bir zehir türünü içermektedir.

2.10. Bana otuz metre kumaş getir.

Uyuşturucu kaçakçısıyla yapılan görüşmede kendi aralarında şifreli konuştuklarını anlatıp bu konuşmalara örnekler vermiştir. Yukarıdaki cümle bunlardan biridir. Yine aynı kişi bunun otuz kilo eroin olduğunu açıklamıştır (Macit, 2018, s. 93).

3. Değerlendirme ve Sonuç

Anlatımları temelde açık ve gizli olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Gizli anlatımları harf, işaret, nesne, sözcük, cümle ve yapay bir dil gibi çeşitli araçlarla gerçekleştirmek mümkündür. Gizli dillerin temel işlevi iletiyi istenilen şekilde gizlemektir.

Bu çalışmada gizli anlatım yolları ortak özellikleri dikkate alınarak sınıflandırılmış ve bu iletişim yolları örneklendirilmiştir. Ayrıca üzerinde şimdiye kadar yapılmış bir çalışma bulunmayan cümle düzeyindeki gizli anlatım, örneklerle ele alınmıştır. Gizli cümlelerin toplumun hemen her kesimi tarafından kullanıldığı, örneklerden de görülmektedir. Çalışmada yedi ayrı başlık altında ele alınan gizli iletişime sekizinci başlık olarak cümle düzeyinde gizli anlatım eklenmiştir. Cümle düzeyindeki gizli anlatımın da sağladığı iletişim düşünüldüğünde bir gizli dil türü olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda Türkiye Türkçesindeki gizli cümleler incelenmiştir. Gizli cümlelerin Türkçenin diğer lehçelerinde de benzer şekilde varlığını sürdürdüğü bilinmektedir: “Biz Cüme namaziga teret elip koyduk. Cüme namazini siler bilen bille okumakçimiz.” (Biz Cuma namazını kılmak için abdest aldık. Cuma namazını sizinle beraber kılmak istiyoruz.). Bu cümle Uygurların devrimci şairi Lutpulla Mutellip’in Üç Vilayet İnkılâbı’nın lider kadrosuna söylediği sözdür (Kahraman, 2015, s. 634). Bu üç bölge “İli, Altay, Tarbagatay” bölgesidir. 1945 yılında Çin Hükümetine karşı bu bölgelerde Üç Vilayet İnkılâbı adlı teşkilat ayaklanmayı başlatmıştır. Lutpulla Mutellip kurduğu Uçkunlar İttipakı ile bu ayaklanmaya destek vermiştir (Baran, 2008, s. 190). Bu desteğini mücadeleyi başlatanlara yukarıdaki sözlerle şifreli olarak iletmiştir.

Her şey gibi gizli dil de ihtiyaçlardan doğmuştur. O ihtiyaçların ortadan kalkması durumunda gizli dillerin zayıflayacağı hatta yok olacağı öngörülebilir. Örneğin kız ve erkekler tarafından evlilik isteğinin aile büyüklerine anlatıldığı gizli dil, ihtiyaç duyulmadığı için artık büyük oranda ortadan kalkmıştır. Uyuşturucu gibi karanlık işlerle uğraşanların yeni gizli diller oluşturdukları gibi insanların yaşamları ve iletiyi gizleme isteği yeni gizli iletişim yolları ve diller doğuracaktır. Bu gizli diller içerisinde siyasetçilerden mücadele insanlarına, uyuşturucu tacirlerinden sıradan insanlara kadar toplumun her kesiminde cümlelerin gizli bir dil olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Açıl, B. (2014). Bir tür mü tarz mı? klasik Türk edebiyatında alegori. *Divân Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi*, 19 (37), 145-167.
- Adiloğlu, A. (2022). Karaçay-Malkar Türklerinin sürgün dönemindeki edebî faaliyetleri. *SUTAD*, (55), 21-45.
- Aydemir, S. (Yöneten). (2014). *Kardeş payı/15. Bölüm* [Sinema Filmi].
- Bağlıoğlu, A. (2003). Dürzîliğin temel kaynakları Dürzî risaleleri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), 179-198.
- Baran, L. (2008). Lutpulla Mutellip’in hayatı, sanatı ve eserleri. *Bilig*, (44), 173-194.
- Bila, F. (1999, 03 06). Demirel’in fıkrası. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/demirelin-fikrasi-5255140>

- Bingöl, S. (2022). 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıda özel amaçlı (göreve tahsisli) şifre ve kodlamalar. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (Özel Sayı: Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan), 1355-1384.
- Caferoğlu, A. (1954). Pallacı, Tahtacı ve Çepnü dillerine dâir. *Journal of Turkology*, (11), 41-56.
- Çetindağ, G. (2016). Mendil ve Elazığ türküleri. E. G. Naskali ve E. Şahin (Ed.). *Kültür Tarihimize Gizli Diller* (s. 433-447) içinde. Ka Kitap.
- Çokum, S. (2014). *Tren burdan geçmiyor*. Kapı Yayınları.
- Dalkılıç, M. (2005). Sembolik anlatımın siyasal bir araç olarak işlevselleşmesi ve bâtını mezheplerde gizli dil. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V (2), 125-142.
- Demir, N. (2022). Türkiye’de özel diller. *Yeni Türkiye* 43, *Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I*, 422-428.
- Egüz, E. (2010). Priştineli Begzâde Nûrî Divanı ve Divan’daki şifreli yazılar. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 297 - 311.
- Erbay, N. (2020). Vahdet’e giden yolda üç metin: Hay Bin Yakzan- Mantıku’t Tayr- Leyla vü Mecnun. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (69), 149-17.
- Geçen, S. ve Sevim, G. (2020). Değer yitimi ve köksüzleşme bağlamında Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı romanı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (65), 199-217.
- Günşen, A. (2008). Alevi-Bektaşî terminolojisinde gizli dil. E. G. Naskali ve E. Şahin (Ed.), *Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler* (s. 147-174) içinde. KA Kitap.
- Haberler.com. (2018, 07 21). *Adnan Oktar ve örgütünün şifreli konuşmaları deşifre edildi*. Haberler.com: <https://www.haberler.com/adnan-oktar-ve-orgutunun-sifreli-konusmalari-11070930-haberi/>
- Kahraman, A. (2015). Yeni Uygur Türkçesinde adet sözleri. *Turkish Studies*, 10 (4), 627-636.
- Kaymaz, Z. (2003). *Türkiye’deki gizli diller üzerine bir araştırma*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Keskin, N. K. (2020). Çiçeklerin gizli dili. *Millî Folklor*, 16 (127), 194-208.
- Koç, M. (2004). Babilden Baleylene: ilk yapma dil, ilk kutsal dil. *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, (5), 2011-240.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları .
- Macit, R. (2018). *Uyuşturucu satıcılarının bakış açısından suçlu olma süreci (Diyarbakır örneği)*. [Yayımlanmamış doktora lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Mor, G. (2009). *Türkiye’deki gizli dillerin ses, şekil ve kavram alanı bakımından incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Olumlubak.club. (2024, 03 30). *Yolcuların bilmemesi gereken 16 şifreli kelime*. <https://olumlubak.club/https://olumlubak.club/merak-edilenler-gezilecek-yerler/yolcularin-bilmemesi-gereken-16-sifreli-kelime-2515206/>
- Onan, B., ve Tiryaki, E. N. (2012). Türkçede örtülü anlam oluşturan unsurlar ve ana dili öğretimindeki işlevleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 223-240.
- Örs, H. (1964). Topkapı Sarayı arşivinde bulunan şifreli iki vesika. *Bellekten*, 28 (109), 85-92.
- Öz, A. (2016). Hurufilik akımının Kur’an ayetlerini istismarı. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 183-220.
- Özkan, N. (2002). Gizli dil olarak argonun fonksiyonu üzerine. *Türk Kültüründe Argo* (s. 23-30) içinde. University of Minnesota Press.

- Öztürk, R. (2011). Kıbrıs'taki gurbetlerin gizli dili. Z. Korkmaz (Ed.), 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*. içinde III. *Cilt Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi*, s. 1399-1412. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 13/3.
- Saylan, N. (2019). Hurûf-ı mukattaa'nın kıraatler açısından incelenmesi. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (1), 323-334.
- Sinir, Ö. (Yöneten). (2024). *Mahsun J/2. Bölüm* [Sinema Filmi].
- Somuncu, A. Ş. (2018). *Develi ilçesi esnaf dili*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Şen, E. ve Gözükan, A. (2022, 10 22). *Karar alınmaksızın arama ve iletişimin dinlenmesi tedbirlerinin hukukiliği*. <https://sen.av.tr/>: <https://sen.av.tr/tr/makale/karar-alinmaksizin-arama-ve-iletisimin-dinlenmesi-tedbirlerinin-hukukiligi> adresinden alındı
- Tali, Ş. (2008). Germir evlerinin giriş kapı tasarımları üzerine tipolojik bir araştırma. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (21), 165-185.
- Tezcan, M. (1983). Köy gençlerinin evlenme isteklerine ilişkin davranış kalıpları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 133-136.
- Ulu, Y. S. (2014). *Samed Vurgun'un şiirlerinde yapı ve izlek*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ardahan Üniversitesi.
- Varol, O. (2020). Tehlikedeki / gizli dil Domeni sözcük listesi üzerine bir araştırma. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 206-223.
- Yaşar, Ö. ve Avcı, N. (2017). Süleyman Demirel'in anlattığı fıkralarla 12 Eylül. *TRT akademi*, 2 (3), 182-195.
- Yıldırğan, S. (2009). *Türk romanında şamanizm*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl, Üniversitesi.
- Yıldırım, F. (2012). Derleme Sözlüğü'ndeki gizli dil verileri üzerine. *Turkish Studies*, 7 (4), 565-578.
- Yılmaz, K. (2019). Temsilî-alegorik tartışmaları bağlamında bir aşk mesnevisi: Şems ü Kamer. *Bilimname*, 39 (3), 221-246.
- Yolcu, M. A. ve Karakaya, H. (2017). Definecilik folkloru. *Karadeniz Araştırmaları*, XIV (54), 117-133.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

FONEM-ANLAM İLİŞKİSİ: /o/ ÖRNEKLEMİNDE

Phoneme-Meaning Relationship: in /O/ Sample

Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Iğdır, Türkiye. nesrin_kars@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
31.05.2024

Kabul/Accepted
27.06.2024

Sayfa/ Page
13-29

Öz

Anlam ve ses öğelerinden oluşan dizgesel bir örüntüye sahip olan dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir işaretler/göstergeler sistemidir. Nesnelerin nasıl ve neye göre adlandırıldığı, onlara neden bu ismin verildiği öteden beri hep sorgulanmıştır. İnsan kendisine doğuştan verilen dil yetisi sayesinde zihninde oluşan kavramları iletebilmek için bu kavramları adlandırmıştır. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında köprü görevi üstlenen dil, bizlere sınırsız yeni kavramlar üretme olanağı sunar. Dilin düşünce dünyasında her bir öge öyle gelişigüzel değil belli bir düzen ve mantık dahilinde simgeleştirilir/sembolleştirilir. Bu çalışma, Türkçedeki /o/ sesbiriminin sözcüklerdeki anlamsal değerlerini ve nesne adlarıyla olan ilişkisini incelemektedir. Dilin, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir sistem olarak hem ses hem de anlam öğelerinden oluşması ve bu öğelerin birbiriyle ilişkisi, dilin temel yapı taşlarını oluşturur. Seslerin anlam taşıyıcıları olarak dildeki bu rolleri, dilin evrimi ve insan zihnindeki işleyişi, duygu ifadeleri üzerindeki etkileri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, dilin fonetik ve anlamsal özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına olan etkisi, dilbilimsel araştırmalar için değerli bir alan oluşturmaktadır. Dildeki anlam taşıyıcılarının yalnızca sözcük düzeyinde değil, aynı zamanda fonetik düzeyde de mevcut olduğu ortaya koyulurken, yani belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı ve bu nedenle belirli türdeki nesnelere ifade etmek için tercih edildiği düşüncesini ispatlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: /o/ fonemi, ses sembolizmi, nesne-ad ilişkisi, duygu değeri

Abstract

Language, which has a systematic pattern consisting of meaning and sound elements, is a system of signs/indicators that enable understanding between people. How and on what basis objects are named and why they are given this name have always been questioned. Man has named these concepts in order to convey the concepts formed in his mind thanks to the language ability given to him from birth. Language, which acts as a bridge between past, present and future, offers us the opportunity to produce unlimited new concepts. In the thought world of the language, each element is symbolized not randomly but within a certain order and logic. This study examines the semantic values of the /o/ phoneme in Turkish and its relationship with object names. Language, as a system that enables communication between people, consists of both sound and meaning elements and the relationship of these elements with each other constitute the basic building blocks of language. These roles of sounds as meaning carriers in language provide important clues about the evolution of language, its functioning in the human mind, and its effects on emotional expressions. In this context, the effect of the phonetic and semantic features of the language on the emotional perception of words constitutes a valuable area for linguistic research. While it has been demonstrated that the meaning carriers in the language exist not only at the lexical level but also at the phonetic level, it has been tried to prove that certain sounds evoke certain qualities and are therefore preferred to express certain types of objects.

Keywords: o phoneme, sound symbolism, object-name relationship, emotional value

Atf/Citation: Güllüdağ, N. (2024). Fonem-anlam ilişkisi: /o/ örneğinde. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 13-29.

Giriş

Dil, bir toplumun dünyayı anlama ve anlamlandırma biçimini somutlaştıran bir sistem olarak, en temel fonksiyonlarından birisi de insanla dış dünyadaki varlıklar arasında ilişki kurmaktır. Nesnelere adlandırılması ile ilgili bu edimlerin basamakları nesnelere algılama, adlandırma, nitelikleri fark etme ve bu nitelikleri adlandırma ve nesnelere nitelikleri birleştirme yönündedir (Börekçi, 2013, s. 95) Bu yönüyle dil, adeta bir toplumun dünyayı anlama/anlamlandırma referans birliği kurma biçimidir.

Her dilin dünyayı anlama, anlamlandırma ve anlatım pratiği farklıdır el-Câhız, Bakara suresinde 2/31 (Allah, Âdem'e isimlerin tümünü öğretti) ayetini yorumlarken, anlam adsız olabilir, ama ad, ancak anlamı olursa addır" (Şimşek, 2001, s. 84) der. Basit semboller olan adlar aslında bir nesne anlamına gelir. Nesne onun anlamıdır, nesnelere yalnızca adlandırılabilir. İşaretler ise onların sadece temsilcileridir (Pears vd., 2002, s. 70).

Her dilsel öge, bir kavramın bir sesle birleştiği ve bir sesin bir kavramın göstergesi durumuna girdiği küçük bir üye, bir parçacıktır. Saussure, dili bir kâğıda da benzeterek düşüncenin kâğıdın ön yüzü, sesin ise arka yüzü olduğunu eğer kâğıdın ön yüzünü kesersek, doğal olarak arka yüzünü de kesmiş olacağımızı (Saussure, 2001, s. 169) bu yönüyle ses ve düşüncenin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğini bildirirken, Aksan, "dil, yazılı ve sözlü ve olarak iletişimde kullandığımız ve doğduğumuz anda hazır bulduğumuz bireye özgü, güçlü ve büyü, bir düzendir (Aksan, 2006, s. 13) der. İnsanlar kavramlarla düşünür, düşündüklerini ise dil göstergeleriyle anlatır. "Gösterge, bu alışveriş sürecinde nesnelere, olayların ve kavramların ifadesi olup, temel özelliği, ifade etme yeteneğini ve işlevini göstermesidir (Kıran, 2006, s. 60).

1. Nesnelere Adlandırılışının Tarihsel Boyutu

Nesne ile adı arasında herhangi bir ilişki/bağ olup olmadığı sorununun M.Ö. IV. yüzyılda Hindistan'da Yaska tarafından (Aksan, 2006, s. 16), yine aynı dönemde Eski Yunan'da Platon'un Kratylos adlı eserinde, Sokrates öğrencileri ile nesnelere verilen adlarla, nesnelere arasında bir benzerlik/bağ olup olmadığını tartışmaktadır (Akyıldız, 2017, s. 19).

Nesnelere neye göre adlandırıldıkları sorunu M.Ö. 5. yüzyılda da Yunanistan'da ele alınmıştır. Herakley'e göre hareket etmeyen bir nesne yoktur. Her şey durmadan akan bir süreçtir ancak biz onu nesne olarak algılarız ve nesnelere bu akıp giden karakteri onları işaret eden adlarında da vardır (Selen, 1967, s. 117).

Eski çağlardan beri insanlar gerçeklikle idealar ve adlar arasındaki ilişkiler üstüne düşünmüşler gerçekliğin mi ideaların mı öncelikli olduğunu tartışmışlar şeylerin adları konusunda uzlaşmamışlar, bir şeyin adının/sözcüğün o şeyin özüne uyması gerektiğini savunurken doğru ya da yanlış konmuş adlar olabileceği, bazıları ise adların yanlış ya da doğru olamayacağını bunların yalnızca kabullere ve alışkanlıklara dayandıklarını savunmuştur (Akerson, 2005, s. 50).

Aynı toplulukta yaşayan insanlar, bu ad üzerinde anlaşmışlar mıdır? Ya da nesnelere ad veren başka bir ad koyucu mu vardır? Dönemin iki felsefe okulu arasındaki tartışmada, Pythagoras'la birlikte savunulan "doğalcı görüş", adlarla nesnelere arasındaki ilişkinin doğal olduğunu ve adların nesnelere özünü sesler vasıtasıyla yansıttığını savunurken; Demokritos'la ilgili savunulmaya başlayan "uzlaşımçı görüş" ise adlarla nesnelere arasındaki bağın insanların bir uzlaşısı sonucu oluştuğunu ve adların nesnelere rastgele verildiğini kabul eder (Altunya, 2003, s. 13).

Tevrat'ta Tanrı önce tabii olayları gece gündüz gibi şeyleri adlandırmış bitki ve hayvanlara ad vermemiştir. Onları adlandırması için Âdem'i yarattıktan hemen sonra onun önünden geçirdi ve Âdem

onlara ne ad verdiyse onların ismi o oldu şeklinde bahsedilir. Stoikler, nesnelere onlara verilen adların ses sembolizmi yoluyla verildiğini, Epikürler ise kelimelerin insanoğlunun çevresinde tabiatta duyduğu sesleri taklit ile oluşturulduğunu ileri sürüyorlardı (Selen, 1967, s. 119). Nesnelere onlara verilen adlar arasında tabii bir bağ/ilişki olmasına karşı çıkışlarının temelinde ise o zaman yeryüzünde bu çeşitlilikte dil olmayacağı yalnız bir tek dil olacağı görüşüdür.

"Objenin, sesle yapılan öykünmeden başka bir şey olmadığı" görüşünü ortaya atan Eflatun (Platon), objeler ile adlar arasında bir bağlantı/bağ olup olmadığını sorgulayan çıkışıyla fono-semantik akımın öncüsü olmuştur (Eflatun, 1997, s. 90). Adın doğası, nesnenin doğasıyla aynı olduğuna göre, adın doğasını bilen kişi, nesneyi de bilir, çünkü nesne adın benzeridir. Bu nedenle, birbirinin benzeri olan tüm şeyler için aynı ve tek bilimin geçerli olduğunu belirtir. (Platon, 2018, s. 118).

Platon, insanların ve Tanrıların nesnelere farklı şekillerde adlandırdığını ifade ederken, Tanrıların koyduğu adların nesnelere "doğru doğal adları" olduğunu söyler. Platon, adlandırma işini en doğru biçimde yapanın "yasa koyucu" olduğunu belirtir ancak yasa koyucunun kim veya ne olduğunu açıkça tanımlamaz. Bununla birlikte, insanların bu adları anlamakta yetersiz kaldığını/güçlerinin yetmediğini ve Tanrıların adlandırışına karşın, insanların nesnelere vermiş oldukları adların "doğal uygun adlar" olduğunu vurgular (Altunya, 2003, s. 14).

Platon'un öğrencisi Aristoteles, eserlerinde "adlandırma" konusuna pek değinmezken, "Yorum Üzerine" adlı yapıtında, adların uzlaşım/kabul yoluyla verildiğini ve adın "parçaları tek tek anlamlı olmayan, zaman dışı, uzlaşımca anlamlı bir ses" olduğunu belirtir (Aristoteles, 1996, s. 2). Demokritos ve dilbilimsel uzlaşmacılara göre ise dilin meydana gelişinde bir ad vericinin varlığı (onomathetes) zorunlu değildir. Dil, insanlı dünyada (kültür dünyasında) iletişim mecburiyetinden doğmuştur. Dilin fizyolojik temelini oluşturan sesler, insanın içgüdüsel tepkilerini belirtmek için çıkarttığı hırıltı, çığlık vb. anlamı olmayan ve birbirine eklenmiş seslerden ibaretken ve nesnelere verilen adların, aslında hiç de anlamlı olmayan karmaşık seslerin bir sonucu iken insanların iletişim için dile mecburiyeti, bu ses yığını ayrı ayrı her bir nesne için semboller haline getirmiştir (Poyraz, 2013, s. 227).

Platon'un nesnelere ve adlar arasında "nedenli" bir bağ/ilişki olabileceği fikrinden yola çıkarak, 20. yüzyılın başlarında modern dilbilimin öncülerinden İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, dil göstergelerinin "nedensiz, keyfi" olduğu fikrini ortaya koyar. (Saussure, 1998, s. 114). Saussure'ün keyfi bir sistem olarak kabul ettiği dil ile ilgili görüşü çoğu zaman modern dilbilimsel araştırma yaklaşımının temel fikri olarak kabul edilmiştir.

Dilbilimci Eduard Sapir'in ses ve anlam arasındaki ilişkinin tamamen keyfi olarak değerlendirilemeyeceğini, kelimelerin ses özellikleri ile anlamları arasında bazı benzerliklerin olduğunu savunmuş ve "fonetik sembolizm" olarak da bilinen bu karşılıkların dil sisteminin evrensel özelliği olan ses-sembolizminin örnekleri olduğunu ileri sürmüştür (Sućević vd, 2013, s. 11).

Amerika'nın önemli iki felsefecisi Webster ve Whitney, dili toplumun ve konuşurlarının inançlarının bir toplamı olarak görürken, var olan dilin hiçbir birimi bir bireyin işi değildir, çünkü konuşulan sözcükler benimsenip kullanılıncaya değin dil değildirler, der (Kocaman, 1997, s. 88). Yani konuşma bireylerin edimleriyle başlamış olsa bile toplum tarafından ortak anlaşım sağlandıkça dil olma vasfını kazanır.

Locke, kelimelerin anlamlarının belirsizliğine karşı alınacak önlemleri sıralarken "konuşan ve soruları anlayıp cevap veren papağan" anekdotunu kullanır. Bu anekdotla, insanların genellikle insanların çoğunlukla kelimeleri idealardan önce edindikleri için kullandıkları kelimelerin zihinlerinde yerini tuttuğu açık seçik idealara sahip olmadan konuştuğu, insanların gündelik konuşmalarında aslında, duyup

ezberledikleri sesleri ve kelimeleri taklit eden papağanlardan pek de farklı davranmadığını bildirir (Altınörs, 2008, s. 11).

Bir diğer görüşe göre anlam/anlamlandırma, gökten inmiş ya da eşyanın (şeylerin) kendi yapısından kaynaklanan bir şey olmaksızın birbirleriyle karşılaştırılan göstergesel dizgelerin bağlanışından oluşan bir olgu olarak tanımlanırken (Guattari, 2005, s. 96), ad-nesne ilişkisinin “yerine-geçme” ve “işaret etme” gibi genelde iki farklı biçim aldığından yola çıkarak nesne-ad ilişkisinin “anlamak” ve “işaret etmek” şeklindeki iki zihinsel faktörle ilgili olduğu düşünülmektedir (Dereko, 2007, s. 97).

Temelde bilişsel bir olgu olan dilde, birey anlamlandığı her uyararı dilin anlam ve ses ve imgesiyle birlikte hatırlamakta, daha sonra da bunu söze dökmektedir (Karadüz, 2008, s. 436).

2. Fonem-Anlam İlişkisi

Dildeki ses-anlam ilişkileri bağlamında bunlara eşlik eden anlamsal ve fonetik özellikleri, ilişkileri ve bunların haritalandırılması bizlerin değerli sonuçlara ulaşmasını sağlayacaktır (Johansson, 2020, s. 254).

Bühler ve Oehl adlı dil bilimcilerin 17 yıllık bir çalışmanın ürünü olarak yaşayan ve ölü olmak üzere 1400 dil üzerinde yaptığı bir araştırmayla bütün dillerdeki kelimeleri üç sınıfa ayırırlar (Selen, 1967, s. 120)

1. Tabiattaki sesleri taklit yoluyla yaratılan kelimeler (Schallwörter)

2 Çocuğun ilk konuşmaya başladığı zaman kullandığı kelimeler (Lallwörter)

3. Nesne ile o nesneye verilen isim arasında bir ses uyuşumu ile yaratılan kelimeler (bildwörter)

Adıyaman'ın (2010), Türkçenin ses anlam ilişkisi ile ilgili çalışmasında seslerin oluşturdukları sözcüklerin anlamlarına kendi karakter özelliklerine göre aynı zamanda duygu da kattığını bildirir (Adıyaman, 2010, s. 90-98).

Anlam, tarihi süreç içerisinde bazen şekle feda edilmiştir. Oysa, dilde şekil ve anlam beyaz bir kâğıdın iki yüzü gibidir. Anlamı şekilsiz düşünmek, şekli de anlamsız düşünmek neredeyse imkansızdır. Yalnız biçime kıymet verip anlamı hesaba katmadan incelemelere girişmek isteyen Bloomfieldçilerin çalışmaları gerçekte pek netice vermemiş görünüyor (Bayrav, 1998, s. 129). Ancak, dilin çift eklemliliği içerisinde anlamın temelini sesler (anlatım-şekil) düzeyinde atıldığı anlaşılmaktadır (Çetin vd., 2011, s. 1368). Ses ile anlam arasında doğal bir bağlantının mı olduğu, yoksa yalnızca uzlaşımın mı ilişkili olduğu sorusu antik çağlardan beri tartışılırken ses ve anlam arasındaki motive edici müspet ilişkilerin sanıldığından daha yaygın ve bazı ses sembolizmlerinin evrensel olduğu giderek daha açık hale geliyor (Svantesson, 2017, s. 3).

Ses-anlam ilişkisi, dil ilişkilerinde sıkça gözlemlenen bir olgudur. Örneğin, Güneş Dil Teorisi çerçevesinde Fransızca "bulletin" sözcüğü ile Türkçe "belleten" kelimesi arasında ses-anlam eşleşmesi yapılmıştır. "Belleten", bilim kurumlarının çalışmaları ile ilgili yazı ve haberlerin yayımlandığı dergiyi ifade ederken, "bulletin" haber ve bilgi aktaran yazı veya raporu temsil eder. "tıknefes" deyimini Arapça "dıyku'n-nafas / dıku'n-nefes" ifadesinden türetilmiştir ve nefes darlığı anlamına gelir. (Yıldız, 2016, s. 77, 78). Arapça dayk “daraltmak” sözcüğü ise Türkçe tık ses anlam eşleşmesiyle karşılanmıştır (Hezar, 2020, s. 285).

Kocaoğlu, birbiriyle aynı veya farklı dil ailelerine mensup olsa da dünya dillerinde kelime oluşturma sürecinde sıkça kullanılan doğal yöntemlerden birinin "ses-anlam eşitliği"ne dayalı denkliklere rastlandığını, çeşitli dillerde benzer seslere sahip kelimelerin benzer anlamlara denk gelme eğiliminde

olduğunu, aynı zamanda karşıt denkliklerin birbiriyle karşıt anlamlı kelimeler oluşturduğunu, ses denkliklerinin bulunduğunu, ses ve anlam arasında tesadüfe dayalı olmayan bir ilişki olduğunu ve ses ile işaret ettiği kavram arasında belirli bir bağlantının bulunduğunu öne sürer (Kocaoğlu, 2024, s. 1986).

Arap gramerciliğinde de ses-anlam ilişkisi konusunda önemli çalışmalar yapılmış, sözcüklerin, ifade ettikleri olgu ve olayların ilgili olduğu sesleri hatırlatmasının Arapçaya özgü bir nitelik olduğu ve pek çok kelime de ses ile anlam arasında uygunluk olduğu bildirilmiştir. ‘İpe düğüm attı’ anlamına gelen şedde’l-ħable ifadesinde yer alan *şedde* fiilindeki anlam düğüm atılmadan önceki ilk çekilme sesini verirken, bu sestten sonra düğümün sağlamlaştırıldığını ifade etmek üzere *şin*den daha kuvvetli bir harf olan dâl harfi kullanılmıştır. Dâl harfinin şeddelenmesi ile elde edilen kuvvetli ses, düğümün zihinlerde canlandırılmasını sağlamaktadır, şeklinde açıklanmıştır (Ercilasun, 2021, s. 7).

Bir deneyde insanlara bir iki uydurma kelime olan (bouba veya kiki) olarak adlandırılan kıvrımlı ve sivri uçlu bir nesnenin resminin gösterilip hangisinin hangi resme en iyi karşılık geldiği sorulduğunda %95’i *bouba*nın kıvrımlı nesneye, *kikin*in ise sivri uçlu nesneye uyduğunu belirtmişlerdir. Yine bir diğer çalışmada, mil sözcüğündeki /i/ sesinden dolayı, “küçüklüğü ve hafifliği” çağrıştıran, mal sözcüğünün ise “ağırlık ve büyüklüğü” çağrıştırdığı gözlenmiştir (Nordquist, 2023, s. 2).

Şekil 1: Bouba kiki

Bir kelimenin anlamının onun sesinden (veya eklenmesinden) kısmen etkilendiği yönündeki görüşü göz ardı etmeyen oldukça önemli bir dilbilimci grubu her zaman olmuştur (Nordquist, 2020). Dilbilimciler fonem ve anlam arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için değişik çalışmalar yapmışlardır. Otto Jaspersen ve Edward Sapir dildeki seslerin fiziksel niteliklerle ilişkili olabileceğini öne sürerek, küçük ve büyük gibi kavramların dildeki seslere yansyabileceğini savunmuşlar, "mal" ve "mil" örneğinde /a/ ve /i/ sesbirimlerini, sırasıyla genişlik ve küçüklük ile ilişkilendirmişlerdir. Deneklerin büyük bir kısmının "mal"ı büyük masaya; "mil"i ise küçük masaya benzetmeleri Jaspersen ve Sapir'in tezini destekler ve doğrular niteliktedir (Akyıldız Ay, 2017, s. 19).

Kohler'in çoğu insanın "maluma" sözcüğünü kıvrımlı ve yumuşak nesnelere ve "takete" sözcüğünü de sert, keskin, sivri nesnelere eşleştirdiği yönündeki gözlemi, ses sembolizminin iyi bilinen örneğini temsil ederken, ses ile sözcüklerin anlamı arasındaki bağlantının tamamen keyfi olmadığı fikrini de desteklerken ses sembolizminin anlam öncesi bir olgu olduğu fikrine ve bu etkinin dil işlemenin çok erken aşamalarından ortaya çıktığı hipotezini güçlendirmiş, insanoğlunun nesnelere şekillerden yola çıkarak onları kullanılan sesbirimleriyle ilişkilendirdiği fikrini ortaya çıkarmıştır (Sučević vd., 2013, s. 11).

Janković, ses sembolizminde ünlülerin yanı sıra ünsüzlerin ve kelimelerdeki ünsüz-ünlü kalıplarının da rol oynadığını göstermiştir. Keskin, sivri nesnelere için üretilen sözcüklerin önemli ölçüde daha fazla patlayıcı /k/, /t/, /g/, /d/, /ts/, /dz/ ve /r/ içerip, CC (ünsüz-ünsüz) hece içerdiğini, yuvarlak nesnelere için üretilen adların ise daha fazla CV (ünsüz-ünlü) içerdiğini göstermiştir (Sučević vd., 2013, s. 11).

Estes'in yaptığı çalışmada, bireyler büyük nesnelere /a/ içeren sözcüklerle ve küçük nesnelere /i/ içeren sözcüklerle % 96 oranında eşleştirdi (Elsen 2017, s.492). Preziosi ve Coane'nin çalışmasında da /a/ /i/ için aynı sonuçlara ulaşılmıştır (Preziosi vd., 2017, s. 20).

Sučević, vd. 229 dilden alınan sözcük yapılarını inceleyen verilerin analiz edildiği bir çalışmada, bu dillerin çoğunda belirli dil sembolizmi kalıpları bulunduğunu, sivri ve yuvarlak nesnelere ifade eden sözcüklerin ünlü-ünsüz ses dağılımları açısından oldukça benzer desenler sergilediğini ileri sürmektedir (Sučević, 2013, s. 12).

2004 yılında iki araştırmacı “frish” ve “frosh” olmak üzere iki marka adı oluşturmuştur. Deneyle katılımcılardan hem dondurmaya tatmaları hem de dondurmanın özelliklerini vermeleri istenmiştir. Dondurmalar her bakımdan birbirinin aynısıdır fakat elbette katılımcılar bunu bilmemektedirler. Ancak katılımcılar “frish”i daha hafif ve daha az kalorili olarak tanımlarken, “frosh”un daha yumuşak, daha zengin ve daha kremsi olduğunu bildirmişlerdir. “frosh”un bu özelliklerinin arkasında “o” sesi yatmaktadır (Jocelyn, 2020).

3. /o/ Fonemi

Seslerin dildeki temel rolü, iletişim için anlamın oluşmasını sağlayan, insanların duygu, düşünce ve bilgilerini ifade etmelerine yardımcı olan en temel dil birimleridir. Her bir ses, kendisine özgü niteliklerle birlikte anlamı oluşturacak şekilde bir araya gelerek sözcükleri oluşturur. Bu nedenle sesler, anlamın oluşmasında hayati bir rol oynarlar (Coşkun, 2008, s. 27).

Bir isimdeki ses birimlerinin kendisi anlam taşıyabilir düşüncesi Platon'un Cratylus diyaloguna kadar uzanmaktadır. Hermogenes bir sözcük ile anlamı arasındaki ilişkinin tamamen keyfi olduğunu savunurken Cratylus ise aynı fikirde değildir. Sokrates, bazen anlam ve ses arasında bir bağlantı olduğunu düşünür. Ancak dilbilim çoğunlukla Hermogenes'in tarafını tutmuştur. Fakat son seksen yılda bu araştırma alanı Cratylus'un tarafındadır (Nordquist, 2020).

Seslerin anlam değeri ile ilgili olarak, İbraniler, ünlüleri seslerin ruhu olarak kabul ederler. Bu seslerin hareketlilik, akıcılık, çırpınma, kayma, içerilik, derunilik gibi nitelikleri vardır. Greklerde de seslerin bazılarının belirli niteliklerle ilişkilendirildiği bilinmektedir. Örneğin, /i/ ünlüsüyle yapılan kelimelerde hafiflik ve bir şeyin arasından geçip gitme kabiliyeti, /a/ ve /e/ fonemleriyle yapılan sözcüklerde ise uzunluk ve büyüklük, /o/ fonemiyle yapılan kelimelerde yuvarlaklık hissiyatı kavramı daha belirgin hale gelebilir. /a/ ve /ı/ arasındaki anlam nüansını açıklamak için Üçok, “gacırdamak” ve “gıcırdamak” kelimelerini örnek verir. /a/ ünlüsünün daha ağır ve büyük bir gürültüyü ifade ettiği, örneğin ağır demir bir kapının “gacırdaması” ile açıklanabilirken, /ı/ ünlüsünün daha hafif ve küçük bir gürültüyü ifade ettiği, örneğin dişlerin “gıcırdaması” ile örneklendirir (Karahana, 2008, s. 144). Bu örnekler, seslerin farklı niteliklerinin nasıl anlam oluşumunu etkilediğini kanıtlamaktadır.

Yapılan bir çalışmada, katılımcılara bir gezegene yaklaşan bir uzay gemisinde olduğunuz ve bu gemide iki ırk olduğu bu gruplardan birine Lamonianlar, diğerine Grataklar adı verildiği bunlardan birinin güzel ve insanlara dost; diğerinin ise düşmanca, çirkin ve kötü ruhlu olduğu ve hangisinin hangisi ile eşleştirildiği sorusu yöneltildiğinde, çoğu katılımcı Lamonianlıların iyi insanlar ve dost olduğunu varsaymıştır. (Nordquist, 2020). Bu tamamen seslerin duygusal çağrışımları ile ilişkilendirilmesinden kaynaklıdır.

O halde bir kelimeyi oluşturan en küçük seslerin bile o kelimenin temsil ettiği nesnenin/olgunun niteliklerini çağrıştırabileceği tezini kuvvetlendirecek niteliktedir. Hastalar için duygusal anlamlar çağrıştırması muhtemel olan kanserle ilgili ilaç adlarının bu tür ses-sembolik çağrışımlarından faydalanılmış, sık kullanılan 60 kanser ilacının adlarındaki seslerin analiz edilmesiyle ilaçların ticari adları ile yapılan çalışmada bu ünsüzlerin (/b/, /d/, /g/, /v/, /z/ yavaşlık ve ağırlıkla; /p/, /t/, /k/, /f/, /s/ hızlılık ve hafiflikle) ilişkili olduğu düşünülmüştür. Kemoterapi ilaçlarının adlarında hafiflik, küçüklük ve hastalık ile ilişkilendirilen belirli seslerin sıklığının arttığını göstermektedir. Bu bulgu, kanser

hastalarının ve sağlayıcılarının deneyimlerinde ilaç adlarının olası rolü hakkında önemli soruları da gündeme getirmektedir (Abel- Glinert, 2008, s. 1865).

Günlük hayatta ağlamak ve gülmek gibi eylemler üzerinde gülmek deyince insanı hoşnut eden bir olay nedeniyle yapılan eylem akla gelir. Fakat kişi yalnız hoşuna giden bir olay nedeniyle değil, bazen asabi, bazen de alaycı kahkahalar atar. Kahkahayı, bu şekilde kategorize ettiğimizde bunların her birinin üç çeşit vokale dayandığını söyleyebiliriz. Gevşemiş ruh hali içinde attığı kahkaha *hahaha* şeklinde h sesi eşliğinde /a/ vokaline, hoşlanmadığı bir olay karşısında ironik olarak tepkisini iletirken, *hu huhuhuhu* şeklindeki kahkaha /h/ sesi eşliğinde /u/ vokaline, sırf karşısındakini kızdırmak ve alay etmek amacıyla atılan kahkaha ise *hihihi* şeklinde olup /i/ vokaline dayanır (Selen, 1970, s. 72).

Zülfikar, geniş ünlülerin şiddeti, kuvveti, yoğunluğu, kalınlığı, büyüklüğü; dar ünlülerde ise bu özelliklerin daha zayıf oluşu temsil ettiğini belirtir (Zülfikar, 1995, s. 27).

/u/ ünlüsü, dudakların dar-yuvarlak bir şekilde büzülmesiyle oluşturulan bir ünlüdür. Bu ünlü, hoş gitmemeyi veya beğenmemeyi ifade eden burun kıvrırma hareketi sırasında dudakların aldığı şekle benzerlik gösterir. Benzer duyguları ifade eden dudak bükme hareketinde de dudaklar daralarak /u/ ünlüsünün oluşturulmasında kullanılan şekle benzer bir pozisyon alır. Bu benzerlik, /u/ ünlüsünün ses dizilerindeki anlam değerinin tesadüfi olmadığını düşündürürken, beden dilinde duyguların yüz ifadeleriyle ortak olarak ifade edilmesi ve bu durumun da aslında beden dilinin evrenselliğine işaret ettiğini belirtir. "Ah", "of", "oh" gibi sözcüklerde bu benzerliğin yansımasıdır (Karahana, 2008, s. 145).

/i/, artikülasyon sırasında ağızın küçük bir şekilde açılması nedeniyle küçük boyutla ilişkilendirilmiştir. Bunun bir nedeni /i/ ve /e/'yi "küçük" ve dolayısıyla "zararsız" ve 'iyi' ile ilişkilendirme eğilimi, /a/ sesleri ve açık heceleri "güvenilirlik, verimlilik, otorite, önem" ile ilişkilendirilmiştir (Elsen 2017, s. 492). Miller, küçük, ince veya yakın için /i/, büyük veya daha uzak için /a/, büyük ve yuvarlak için /o/ gibi fonemlerin tercih edildiğini bildirir (Miller, 2014).

Bu olgunun deneysel araştırmaları öncelikle keskinlik ve yuvarlaklık gibi belirli özelliklere sahip görsel nesnelere ilişkilendirilen kelimelerin, yuvarlak ünlüler içeren /o/ ve /u/ ile türetilmiş sözcükler daha çok yuvarlak şekillerle, /i/ ve /e/ içeren sözcükler ise daha çok sivri şekillerle ilişkilendirilmiştir (Sučević vd. 2013: 11). Bu evrensel "frekans kodunda" yüksek frekanslı sesler, yani /i/ ve /ı/ tipik olarak küçük boyut ve keskinlik, hızlı hareket, düşük frekanslı sesler, yani /u/ ve /a/ büyük boyutu, yumuşaklığı yavaş hareketi simgeleme eğilimindedir (Wrembel, 2010, s. 178). Benzer şekilde, Westbury (2005) ise ünsüzler üzerine odaklanmış ve patlayıcı ünsüzler içeren dizilerin sivri çerçevelerde daha hızlı ve doğru bir şekilde tanımlandığını, sürekli ünsüzler içeren dizelerin ise kavisli çerçeveler içinde daha hızlı ve doğru bir şekilde tanımlandığını bulmuştur (Sučević vd., 2013, s. 12).

Dil evriminde ses sembolizminin rolüne ilişkin ilginç bir açıklama Ramachandran ve Hubbard (2001) tarafından sağlanmıştır. Dilin kökenleri ve bilinçle ilgili sinestetik teorileri dahilinde, ses-sembolik örtüşmeyi, sesin artikülasyonunda yer alan motor veya somato-duyusal alanların farklı şekilli nesnelere algılanmasıyla ortak aktivasyonunun sonucu olarak yorumlanır. Ramachandran ve Hubbard'a göre bu aktivasyonun doğası, sinestezide mevcut olana benzer. Örneğin, yuvarlak nesne algısı ile kişi /o/ fonemini söylediğinde etkinleşen motor temsil arasındaki bağlantıda bu tür çapraz kipsel benzerlikler mevcuttur (Sučević vd., 2013, s. 11).

Fonolojik sistemler, insan zihninde çalıştığı varsayılan ve belirli bir dilin fonemik envanteri hakkında bilgi içeren soyut sistemlerdir. Böyle bir sistem daha önce bahsedilen fonemlerden oluşur. Ses birimi, kendi başına bir anlamı olmasa da anlamı ayırt edebilen bir birimdir. Ses birimleri, kelimeler veya

cümlelerden farklı olarak bir anlam taşımaz. Dillerdeki ses birimlerinin sayısı şaşırtıcı derecede değişkendir (Nicole vd. 2014).

Bazı fonemler olumlu bir sembolizm taşıırken, bazıları olumsuz çağrışım değerlerine sahiptir. Ayrıca sesler boyut, şekil, ağırlık, hafiflik gibi çok çeşitli nitelikler taşıyabilir. (Jocelyn 2020). Örneğin kalın ünlüler özellikle, yuvarlaklar karanlık melankolik bir atmosfer ve ruh hali uyandırmak için kullanılırken /e/, /i/ daha çok neşeli, hafif, duygulara eşlik eder (Adıyaman, 2011, s. 19). Seslerin bu tarz duygusal etkileri, edebî eserlerde, şiirde ve müzikte sıklıkla kullanılır. Bir eserin atmosferini ve duygusal tonunu belirlemek için seslerin seçimi ve kullanımı oldukça önemlidir.

/u/ ve /o/ sesleri kullanımında ortaya çıkan akustik sinyallerin temelinde, yuvarlak sesler üretirken ağzın aldığı yuvarlak şekille ilintili olabilir. Bu nedenle, akustik sinyaller basitçe eklemleme hareketine eşlik eder ve yalnızca eklemleme hareketine bağlanarak göndergeyle ilişkilendirilir (Johansson, 2020, s. 254). Fonosemantik konusunda, şiirlerinde sesin ritmik değerinden azami seviyede faydalanan, Yahya Kemal Beyatlı'ya atfedilen bir anekdotta, Yahya Kemal “*Türk halkı büyük nesnelere ifade ederken o gibi kalın ve geniş sesleri kullanır. Mesela köyden gelmiş birisi şehirdeki kocaman otobüsü gördüğü zaman şaşırır ve ‘otobüs’ yerine ‘otobos’ der*” şeklinde ifade etmektedir (Ercilasun, 2021, s. 8).

Her dilin kendi karakteristik mantıksal yapıları vardır, ancak bazı temel mantıksal formlar, birden fazla dilde de benzer şekilde ifade edilebilir (Seber, 2013, s. 121). Ancak bazı mantıki formlar, birden fazla dilin mantığı durumundadırlar. Bu, dilin kendine özgü mantığının yanı sıra evrensel mantıksal ilkelerin de varoluşunu gösterir. Bu evrensel mantıki formlar, insan zihninin temel düşünme süreçlerine dayalı olarak yeryüzündeki bu denli dil çeşitliliğine rağmen ortak bir anlayış sağlar. İşte bu yüzden farklı diller arasında çeşitlilik gösteren mantıksal yapılar arasında genel benzerlikler bulunabilir. Belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı örneğin, yuvarlak nesne adlarında /o/ sesbiriminin sıkça kullanıldığı ve bu seslerin anlam üzerindeki etkisinin dilin doğal ve toplumsal dinamiklerini anlamada kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Türkçe dışındaki dillerde de benzer bir eğilim gözlemlenmiştir. İngilizce, İspanyolca, İtalyanca vb. gibi farklı dillerde, /o/ sesbiriminin yuvarlak şekilli nesnelere ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz. Türkçe dışındaki dillerde, yuvarlak şekilli nesnelere /o/ foneminin kullanılması ile ilgili örnekler aşağıda sıralanmıştır:

İngilizce: balloon (balon), bone (kemik), bowl (kâse), clock (saat), coin (madeni para), coconut (hindistancevizi), donut (çörek), globe (küre), hole (delik), lemon (limon), mop (süpürge), moon (ay), nose (burun), orange (portakal), roll (rulo), rope (ip), shoulder (omuz), stone (taş), toe (ayak parmağı), tomato (domates), UFO (ufo)

Almanca: ballon (balon), bommel (ponpon), globus (dünya küresi), knoblauch (sarımsak), knochen (kemik), knopf (düğme), kokosnuss (hindistancevizi), kompass (pusula), korb (sepet), lollipop (lollipop), mond (ay), poolball (havuz topu), rollen (rulo), rondell (madalyon), sonne (güneş), tomate (domates), trommel (davul), zitrone (limon)

Fransızca: ballon (balon), bocal (kavanoz), bol (kâse), brocoli (brokoli), citron (limon), cocotte (tencere), corbeille (sepet), corde (ip), écrou (somun), flacon (şişe), globe (dünya küresi), horloge (saat), monde (dünya), montre (kol saati), moulin (değirmen), pomme (elma), pompon (ponpon), robinet (musluk), rolle (rulo), rond (yuvarlak), scolopendre (kırkayak)

İtalyanca: bottiglia (şişe), bottone (düğme), globo (küre), gomito (iplik yumak), mondo (dünya), moneta (madeni para), ombelico (göbek), ombrello (şemsiye), orologio (saat), pallone (top), pomello (tokmak), pomodoro (domates), rollo (rulo), rotonda (çember), tondo (yuvarlak), volante (direksiyon)

Latince: bola (top), collo (boğaz), coluber (yılan), fossa (çukur), globulus (küre), globulus (top), orbiculus (daire), orbis (daire), orbita (yörünge), orbus (küre), ovum (yumurta), pollex (baş parmak), pomponius (ponpon), pomum (elma), rotundus (yuvarlak), sphaera (küre)

Rusça: Боб (bob) fasulye, Бочка (bochka) varil, Горох (goroh) bezelye, Горошек (goroşek) bezelye, Горшок (gorşok) saksı, Колесо (koleso) tekerlek, Кольцо (koltso) yüzük, Морковь (morkov) havuç, Огурец (ogurets) salatalık, Очки (oçki) gözlük, Солнце (solntse) güneş, Сто (sto) yüz, Столб (stolb) direk, Шампиньон (şampinon) mantar, Яблоко (yabloko) elma, Яйцо (yaytso) yumurta.

Yukarıda farklı dildeki örneklerde de /o/ foneminin yuvarlak şekilli nesnelere kullanılması bunun evrensel bir dil olgusu olabileceğini gösterirken dildeki anlam taşıyıcılarının yalnızca kelime düzeyinde değil; aynı zamanda fonetik düzeyde de mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Dildeki sesler ve anlamları arasında belirgin ilişkiler vardır. Bu ilişkiler, seslerin anlamı yansıtma veya çağrıştırmaya yeteneklerine dayanır. Belirli şekildeki nesnelere ifade eden sözcüklerin ses yapılarında benzer desenler sergilenmiştir.

Türkçe sözlükten tespit edilen yuvarlak şekilli olan nesnelere /o/ foneminin kullanılması/ kullanılmaması ile ilgili örnekler aşağıda sıralanmıştır:

3.1. /o/ foneminin kullanıldığı yuvarlak şekilli nesne adları

afyon (Ar.), amfora (Fr.), ampul (Fr.), anafor (Yun.), aort (Fr.), apoşi (Yun.), baldır, baldo, balon (Fr.), balyoz (Yun.), baston (İt.), beyzbol (İng.), biberon, bidon (Fr.), bijon (Fr.), bobin (Fr.), boğaz, bomba (İt.), bombe (Fr.), boncuk, bone (İt.), borazan (Fr.), bordür (Fr.), boru, bot (İng.), bowling (İng.), boyun, boynuz, bronş (Fr.), buşon, buton, conta (İt.), cop (Far.), çello (İt.), direksiyon (Fr.), dolma, domates (Rum.), dondurma, egzoz (İng.), fok, foşa, helezon (Ar.), hortum (Ar.), hotoz, jeton (Fr.), kavanoz (Yun.), kobra (Fr.), konç, kondom, konfeti (İt.), kordon (Fr.), kornet (Fr.), kornişon (Fr.), korno (İt.), koroner (Lat.), kova, kovuk, koz (Far.), koza (Far.), kozalak, kozmos (Fr.), krampon (Fr.), limon (Yun.), lodos (Yun.), mikrofon (Fr.), nohut (Far.), nokta (Ar.), nöron (Fr.), obruk, odun, ok, oklava, olta (Yun.), omuz, orlon, oval (Fr.), piko (Fr.), pinpon (İng.), pipo, piston, polo, pompa, ponpon, poşet (Fr.), projektör, rosto (İt.), saksafon (Fr.), salyangoz (Yun.), soba (Mac.), soğan, somun (Fr.), sonda (İt.), sopa, tirbuşon (Fr.), tohum (Far.), tokaç, tokmak, tolga, tomar (Ar.), tombalak, tombul, tomurcuk, top, topaç, torpil (Fr.), vazo (İt.).

Tespit edilen sözcüklerin dağılımı şöyledir:

Dil	Sayı	Dil	Sayı
Türkçe	43	İngilizce	5
Fransızca	28	Rumca	1
İtalyanca	10	Latince	1
Yunanca	8	Farsça	1
Arapça	5		

Tablo 1: Sözcüklerin köken bakımından dağılımı

3.2. /o/ foneminin kullanılmadığı ancak yuvarlak şekilli nesne adları

abajur (Fr.), acun, adese (Ar.), agel (Ar.), ahize (Ar.), alyans (Fr.), ampul (Fr.), ananas, anele (İt.), anten (Fr.), anüs (Fr.), arakiye (Ar.), arda, armut (Far.), asa (Ar.), askarit (Fr.), ay, aya, ayva, bacak, badem (Far.), badya (Yun.), bağ, bağırsak, bakraç, balyemez (İt.), bambu (Fr.), bamyas (Ar.), barbunya, bardak, baret (İt.), baş, bat, bateri (Fr.), bazlama, beher (Alm.), benek, bere (Fr.), beyin, bezelye (İt.), bızbız, biber, bilek, bilezik, bilye (İt.), bit, biz, böbrek, böcek, böğürtlen, börk, bürülce, buğday, buji, bumar (Fr.), burgu, ceviz (Ar.), cezve (Ar.), cırcır, cura, çağla, çakıl, çark, çehre (Far.), çekirdek, çembala (İt.),

çengel (Far.), çevgen (Far.), çıban, çıkırık, çingirak, çırpı, çil, çivi, çörek, çuval (Far.), çuvaldız (Far.), dalak, damar, damla, davul, davya (Fr.), def, değnek, dibek, dimnit, diz, döner, düğme, düğü, düğüm, düğürçük, dümen (İt.), dünya, eğiç, elma, enjektör (Fr.), erik, falaka, fanus (Ar.), far (Fr.), fener (Yun.), fermejüp (Fr.), fes, fevvare (Ar.), fiçı (Yun.), fındık (Ar.), fıstık (Ar.), fişki (Yun.), filtre (Fr.), fincan (Ar.), flüt (Fr.), fotr, fülüs (Ar.), füze (Fr.), gaga, gargar, göğüs, göz, güllaç, gülle, güneş, gürz (Far.), güveç, habbe (Ar.), halat (Yun.), halka (Ar.), hap (Ar.), harar (Ar.), havuç (Far.), herke, ibrişim (Far.), iguana (İsp.), iğne, ip, irmik, işkembe (Far.), kalamata (Yun.), kalbur (Ar.), kalça, kalem (Ar.), pöç, prezervatif, ruj (Fr.), rimel (Fr.), yuvarlak, kalkan, kalp (Ar.), kalpak, kanca (İt.), kandela (İt.), kandil (Ar.), kasnak, kaşık, kavala, kavuk, mum (Far.), namlu (Far.), nar (Far.), kayısı (Far.), kaytan (Ar.), kazan, kelepçe, kepçe (Far.), kestane (Yun.), kınnap (Ar.), kısa, kibrit (Ar.), kiraz, kivi, klaptan (Ar.), köpük, körük, kös, kule (Ar.), kulp (Yun.), kum, kupa (İt.), kursak, kurşun, kurt, kuyu, küp (Ar.), küpe (Yun.), lahana (Yun.), lamba (Yun.), larva (Lat.), lens (İng.), lim (Fr.), mandalina (İt.), mantar, masura (Yun.), matara (Ar.), meme, mercek, mercimek (Far.), mermi, meşale (Ar.), mısır, pancar, paprika (İng.), patlıcan (Ar.), patpat, penis, perçin, pire, plak, püstül, raptiye (Ar.), saksı, santrifüj (Fr.), sarımsak, sepet (Far.), serpuş (Far.), sırma, sicim, sigara (İsp.), siğil, simit (Ar.), sülük, sümüklüböcek, süzek, süzgeç, şaft (İng.), şambrel (Fr.), şamdan (Ar.), şanzıman (Fr.), şapka (Rus.), şeftali, şırınga (İt.), şiş, şişe (Far.), takke, tambur (Fr.), tas, taş, tekerlek, tel, tespih (Ar.), tirişin (Fr.), trampet (Fr.), tulum, turna (İt.), turp (Far.), tüp (Fr.), üsküre, üzüm, vana, vida (İt.), vites (Fr.), yumak, yumruk, yumurta, yüz, zeytin (Ar.)

Tespit edilen sözcüklerin dağılımı şöyledir:

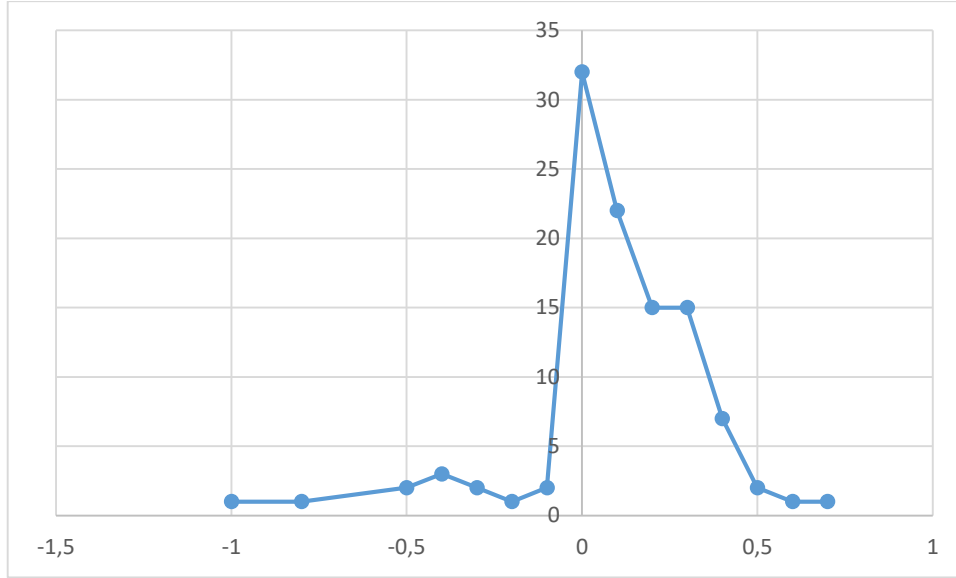
Dil	Sayı	Dil	Sayı
Türkçe	163	Yunanca	12
Fransızca	26	İspanyolca	2
Farsça	21	Almanca	1
İtalyanca	14	Latince	1
Arapça	13	Rusça	1

Tablo 2: Sözcüklerin köken bakımından dağılımı

4. Duygu Değerleri Bakımından /o/ Fonemi:

Seslerin, özellikle belirli fonemlerin, duygusal çağrışımlar yaratma potansiyeli dilbilimde önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışmada, /o/ sesbiriminin pozitif veya nötr duygusal çağrışımlar yaptığı belirlenmiştir. Bu, seslerin sadece fiziksel özellikleriyle değil, aynı zamanda psikolojik etkileriyle de değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. İnsanların belirli sesleri belirli duygularla ilişkilendirme eğilimi, dilin evrimi ve insanların dil kullanımında seçtiği sözcükler açısından önem taşır.

Türkçe sözlükten tespit ettiğimiz /o/ fonemi ile oluşturulmuş yuvarlak nesne adları ile /o/ fonemi bulunmayan ama yuvarlak şekilli olan nesne adlarının duygu puanları aşağıda hesaplanmıştır. Bu hesaplama için chatGPT'den yapay zekadan faydalanılmıştır.

Grafik 1: /o/ fonemi ile oluşturulmuş yuvarlak nesne adlarının duygu puanları

Bu grafikte, “o” fonemi içeren yuvarlak şekilli nesne adlarının duygu puanları incelenmiştir. Grafikte dikkat çeken noktalar şunlardır:

4.1. Nötrlük ve Pozitiflik

Çoğu nesne adı nötr veya hafif pozitif duygularla ilişkilendirilmiştir. Bu, /o/ foneminin yuvarlak nesne adlarında genellikle olumlu veya nötr çağrışımlar yaptığını gösterebilir.

4.2. Frekans Dağılımı

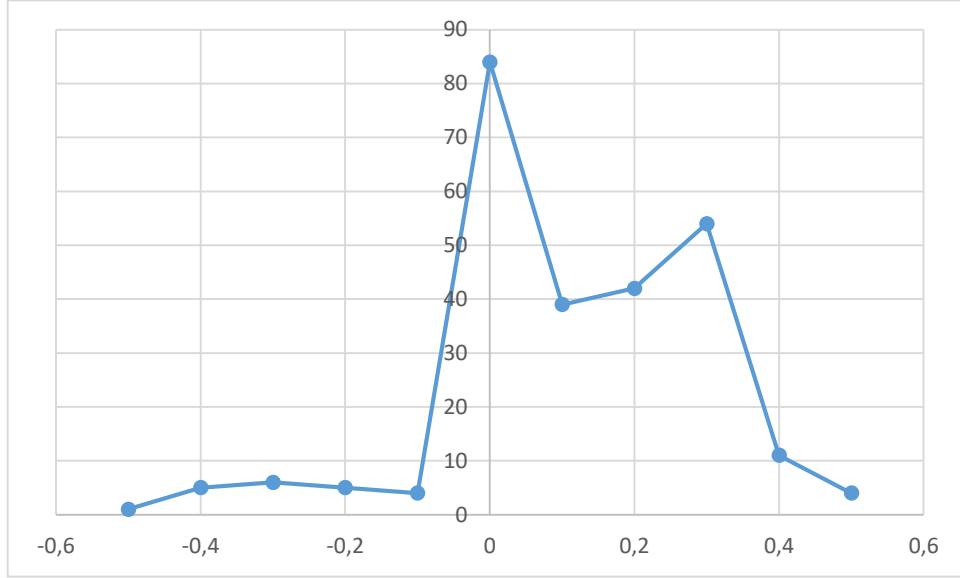
En yüksek frekans 0 civarındadır, yani “o” fonemini içeren nesne adları çoğunlukla duygusal olarak nötrdür. Bu durum, “o” foneminin dilimizde sıkça kullanılan ve genel olarak nötr kabul edilen kelimelerde bulunduğunu düşündürülebilir.

4.3. Negatif Duygular

Negatif duygu puanları daha az ve düşük frekansta gözlemlenmiştir. Bu da “o” foneminin, negatif duygusal çağrışımlardan uzak durma eğiliminde olduğunu gösterebilir.

-0,5	2
-0,8	1
-1	1

Tablo 3: /o/ fonemi ile oluşturulmuş yuvarlak nesne adlarının duygu puanları

Grafik 2: /o/ fonemi bulunmayan ama yuvarlak şekilli olan nesne adlarının duygu puanları

Bu grafikte, “o” fonemi bulunmayan ama yuvarlak olan nesne adlarının duygu puanları incelenmiştir. Grafikte dikkat çeken noktalar şunlardır:

4.4. Pozitiflik

Bu gruptaki kelimeler, pozitif duygularla daha belirgin bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Bu, yuvarlak nesne adlarının genel olarak olumlu duygular uyandırdığına işaret edebilir.

4.5. Frekans Dağılımı

Bu grafikte de en yüksek frekans 0 civarındadır, ancak pozitif duygu puanları daha geniş bir aralıkta ve daha yüksek frekansta dağıtılmıştır. Bu, “o” ünlüsü geçmeyen yuvarlak nesne adlarının daha belirgin pozitif duygusal çağrışımlara sahip olduğunu gösterebilir.

4.6. Negatif Duygular

Negatif duygu puanları burada da az sayıda fakat daha belirgin bir frekansla temsil edilmiştir. Bu, “o” fonemini içermeyen yuvarlak nesne adlarının bazılarının negatif duygusal çağrışımlar yapabileceğini gösterebilir.

Duygu puanı	Frekans
0,5	4
0,4	11
0,3	54
0,2	42
0,1	39
0	84

-0,1	4
-0,2	5
-0,3	6
-0,4	5
-0,5	1

Tablo 4: /o/ fonemi bulunmayan ama yuvarlak olan nesne adlarının duygu puanları

4.7. Karşılaştırma

4.7.1. Ortak Noktalar

Her iki grafikte de en yüksek frekans 0 civarında gözlemlenmektedir, bu da nesne adlarının çoğunun nötr veya hafif pozitif duygulara sahip olduğunu göstermektedir. Her iki grafikte de pozitif duygu puanları, negatif duygu puanlarına göre daha yüksek frekanslara sahiptir.

4.7.2. Farklılıklar

Grafik 2'de, pozitif duygu puanları Grafik 1'e göre daha geniş bir aralıkta ve daha yüksek frekanslarla temsil edilmektedir.

Grafik 1'deki duygu puanları daha dar bir frekans aralığında toplanmışken, Grafik 2'deki puanlar daha geniş bir frekans aralığında dağıtılmıştır.

Grafik 1'de negatif duygu puanları daha az sayıda ve daha düşük frekanslarla görülmektedir, Grafik 2' de ise negatif duygu puanlarının frekansı daha fazla gözlemlenmektedir.

Seslerin, özellikle belirli fonemlerin, duygusal çağrışımlar oluşturma potansiyeli dilbilimde önemli bir araştırma konusudur. Sonuç olarak, her iki grafik de yuvarlak nesne adlarının duygu puanlarının genellikle nötr ya da pozitif olduğunu göstermektedir. Ancak Grafik 2'de pozitif duygu puanları daha yüksek ve daha belirgin frekanslarla temsil edilmektedir. Bu, seslerin sadece fonetik özellikleri bakımından değil, aynı zamanda psikolojik etkileri bakımından da değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. İnsanların belirli fonemleri belirli duygularla ilişkilendirme eğilimi, dilin evrimi ve insanların dil kullanım tercihleri üzerinde etkilidir.

4.8. Dilbilimsel ve Anlamsal Analiz

4.8.1. Fonemlerin Duygusal Etkisi

“o” fonemi, Türkçede yuvarlak ve dudakları daha çok yuvarlayan bir ses olduğundan, kelimelere genel olarak yumuşak ve nötr bir ton katabilir. Bu, dilin fonetik özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına etkisini gösterir.

4.8.2. Yuvarlak Nesnelerin Çağrışımları

Yuvarlak şekilli nesnelerin genellikle doğada daha fazla bulunmasından insan zihninde genellikle olumlu veya nötr çağrışımlar yapar. Bu sebeple, yuvarlak nesne adlarının pozitif ve nötr duygusal değerlere sahip olması beklenebilir bir durumdur.

4.8.3. Negatif Duygu Puanlarının Azlığı

Her iki grupta da negatif duygu puanları az ve düşük frekansta gözlemlenmiştir. Bu, dilde yuvarlak nesnelerin ve “o” foneminin genellikle olumlu veya nötr anlamlar taşıdığına işaret eder.

Sonuç olarak, dilbilimsel açıdan bakıldığında, “o” fonemini içeren yuvarlak nesne adları genellikle nötr veya pozitif duygusal çağrışımlar yaparken, “o” fonemi geçmeyen yuvarlak nesne adları daha belirgin

pozitif çağrışımlar yapar. Bu, dilin fonetik ve anlamsal özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına olan etkisini vurgular.

Sonuç

Nesnelerin nasıl ve neye göre adlandırıldığı sorusu, tarihin eski dönemlerinden beri tartışılmıştır. Platon ve diğer antik filozoflar, nesnelerin adlarının onların özünü yansıtmayı yansıtmadığı üzerine farklı görüşler ortaya koymuştur. Doğalcı görüş, adların nesnelerin özünü yansıttığını savunurken, Uzlaşımçı görüş, adların insanlar tarafından tesadüfi olarak verildiğini ve dilin toplumsal uzlaşım ile oluştuğunu savunur. Ancak, modern dilbilim yaklaşımıyla, dilbilimci Saussure, dil göstergelerinin keyfi olduğunu ve ses ile anlam arasında zorunlu bir bağ olmadığını belirtmesine rağmen son yıllarda, ses ve anlam arasında fonetik bir ilişki olabileceği tartışılmaya başlanmıştır.

Platon ve diğer antik filozofların, nesnelerin adlarının onların özünü yansıtmayı yansıtmadığı üzerine farklı görüşler sunduğu, modern dilbilimcilerin ise ses ve anlam arasında fonetik bir ilişki olabileceği tartışmalarına yer verdikleri görülmüştür. Bu bağlamda, /o/ sesbiriminin Türkçede yuvarlak şekilli nesne adları üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu sesbiriminin genellikle nötr veya pozitif duygusal çağrışımlar yaptığı belirlenmiştir. Bu bulgu, /o/ sesbiriminin dilde olumlu veya nötr anlamlar taşıdığına işaret eder.

Ayrıca, dilde belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı görülmüştür. Örneğin, yuvarlak nesne adlarında /o/ sesbiriminin sıkça kullanıldığı ve bu nesnelerin genellikle pozitif veya nötr duygusal çağrışımlar yaptığı tespit edilmiştir. Bu durum, seslerin anlam üzerindeki etkisinin dilin doğal ve toplumsal dinamiklerini anlamada kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

O halde, sesler yalnızca iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda anlam taşıyıcıları olarak da toplumun dünyayı anlama ve anlamlandırma biçiminin bir yansımasıdır ve bu nedenle gerek bireysel gerekse toplumsal bir olgu olarak bu evrensel ve karmaşık ilişkide yani belirli seslerin belirli nitelikleri çağrıştırdığı ve bu nedenle belirli türdeki nesnelere ifade etmek için tercih edildiği düşüncesini ispatlamaktadır. Türkçe dışındaki dillerde de benzer bir eğilim gözlemlenmiştir. Bu da pek çok dilde bir temayül olarak evrensel bir olgu olabileceğine işaret eder.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türkçede /o/ sesbiriminin yuvarlak nesne adları üzerindeki etkisini ve bu sesbiriminin dildeki duygusal çağrışımlarını ortaya koymuştur. Seslerin anlam taşıyıcıları olarak dildeki rolleri, dilin evrimi ve insan zihnindeki işleyişi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, dilin fonetik ve anlamsal özelliklerinin kelimelerin duygusal algısına olan etkisi, dilbilimsel araştırmalar için değerli bir alan oluşturmaktadır. İlerleyen çalışmalar, farklı sesbirimlerin ve bu sesbirimlerin farklı dillerdeki nesne adları ve anlamlar üzerindeki etkilerini inceleyerek, dilbilim alanına daha kapsamlı bir perspektif kazandırabilir.

Dildeki her fonem için daha detaylı olarak yapılacak bu tarz çalışmaların bulguları, ses sembolizmi ve fonetik-anlam ilişkilerinin dilde nasıl işlediğine, sesbiriminin duygusal çağrışımlarla olan ilişkisinden yola çıkarak, dilin fonetik ve anlamsal yapı taşlarının nasıl şekillendiğini/evrildiğini anlamamıza yeni anlayışlar geliştirmemize olanak tanıyacaktır. Dildeki ses-anlam ilişkileri bağlamında bunlara eşlik eden anlamsal ve fonetik özellikleri, ilişkileri ve bunların haritalandırılması bizlerin değerli sonuçlar elde etmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abel, G. A. ve Glinert, L. H. (2008). Chemotherapy as language: sound symbolism in cancer medication names. (Dil olarak kemoterapi: kanser ilaç isimlerinde ses sembolizmi.) *Social Science & Medicine*, 66 (8), 1863-1869. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2007.12.016>
- Adıyaman, C. (2011). Türkçede ses ve anlam ilişkisi üzerine bir inceleme. *III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (s.17-26) içinde. 16-18 Aralık 2010. Kanyılmaz Matbacılık.
- Akerson, E. F. (2005). *Göstergebilime giriş*. Multilingual Yayınları.
- Akyıldız Ay, D. (2017). Ses sembolizmi ve ses-snlam uyumunun farklı bir sınıflandırma denemesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57 (57), 17-27.
- Altınörs, S. A. (2008). Locke'un anlam teorisinde kelimelerin müphemliği. *Felsefe Günleri: Anlam Bildiri Özetleri Kitapçığı, ODTÜ Felsefe Bölümü 25. Yıl Etkinlikleri* (s.8-11) içinde. 17-18-19 Aralık 2008, Ankara.
- Altunya, H. (2003). *Fârâbî'de dil felsefesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi].Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Ameel, E., Malt, B. ve Storms, G. (2007). Object naming and later lexical development: from baby bottle to beer bottle, (Nesne adlandırma ve sonrasında sözcüksel gelişim: biberondan, bira şişesine) *Journal Of Memory And Language* 58, 262–285.
- Aristoteles (1996). *Yorum üzerine*. (S. Babür, Çev.). İmge Yayınları.
- Başkan, Ö. (1967) *Lengüistik metodu*. Çağlayan Kitabevi.
- Börekçi, M. ve Tepeli, Y. (2013). İşlevsel dilbilim yaklaşımıyla Türkçede sözcük türleri üzerine. *Uluslararası Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2 (7), 93-102.
- Coşkun, M. (2008). *Türkçenin ses bilgisi*. IQ Yayıncılık.
- Çetin, M., Yiğit, M. ve Karlı, E. (2011). Dilde anlam ve bağlam, *I. International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, May 5-7 2011 Sarajevo, 1368-1372.
- Dereko, A. (2007). Locke'da ve Locke-öncesi dönemde dil felsefesinde nesne-ad ilişkisi. *SBARD*. (9), 97-120.
- Eflatun (1997). *Kratylos*, (S. Y. Baydur, Çev.). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Elsen, H. (2017). The two meanings of sound symbolism. *Open Linguistics*, 3, 491-499.
- Ercilasun, A. B. (2021). Dilin doğuşu ve evrimi: basamak teorisi. *Dil Araştırmaları*, 29, 1-17.
- F. Pears B. ve F. McGuinness (2002) *Ludwig wittgenstein tractatus, logico- philosophicus*. ISBN 0-203-19091-2.
- Guattari, F. (2005), Anlam ve iktidar. *Dilbilim Terimden Anlama*. (M. Durak Çev.) Multilingual Yayınları.
- Hezar, M. (2020). Köken bilime uzanan “Türkçe ses anlam eşlemesi” ile yalın Türkçeye doğru. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, (20), 281-293.
- Jocelyn S. (2020). *Sound symbolism or the meaning behind a brand name*, (Ses sembolizmi veya Bir marka adının arkasındaki anlam). <https://www.Linkedin.Com/Pulse/Sound-Symbolism-Meaning-Behind-Brand-Name-Jocelyn-Straub>

- Johansson, N. E., Anikin, A., Carling, G. ve Holmer, A. (2020). The typology of sound symbolism: defining macro-concepts via their semantic and phonetic features. (Ses ssembolizminin tipolojisi: makro kavramların semantik ve fonetik özellikleri yoluyla tanımlanması). *Linguistic Typology*, 24 (2), 253-310.
- Karaca, M. M. (2021). Saussure'ün ses ve anlam ilişkisine dair fikirleri üzerine bir değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14 (36), 1414-1423.
- Karadüz, A. (2008). "Yazı" ve "yazım" kavramlarının dilin "anlam" ve "ses" öğeleriyle ilişkisi. *Turkish Studies*, 3 (6), 422-448.
- Karahan, L. (2008). Tekrar gruplarında ünlü düzeni -anlam ilişkisi üzerine düşünceler. *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı*. Akçağ Yayınları.
- Kıran, Z. (2006). *Dilbilime giriş*. Seçkin Yayınları.
- Kocaman, A. (1997). Dil ve politika: temeldeki ilişkiler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 8, 82-88.
- Kocaoğlu, T. (2004). Türk ve Dünya dillerinde ses-anlam eşitliğine dayalı karşıt denklikler. V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 1985-2004.
- Miller, D. G. (2014). Sound symbolism: English lexicogenesis, (Ses ssembolizmi: İngilizce sözlük oluşumu). *Oxford Academic*, 16 Apr. 2014. <https://global.oup.com/academic/product/english-lexicogenesis-9780199689880?cc=us&lang=en&>
- Nicole, N. M.- H. Maciej, K.- Katarzyna, K. Tomasz, -W, Radosław (2014). Book of knowledge of languages in danger. (Tehlikedeki diller bilgisi kitabı). <http://Languagesindanger.Eu/Book-Of-Knowledge/>
- Nordquist, R. (2020). Sound symbolism in English (Definition and examples, (İngilizcede ses ssembolizmi (Tanım ve örnekler). <https://www.Thoughtco.com/sound-symbolism-words-1692114>
- Platon, (2018). *Kratylos*, (C. Karakaya, Çev.). İletişim Yayınları.
- Poyraz, H. (2013). Adlandırmanın doğası ve adların nesnesine uygunluğu ekseninde doğalcılık-uzlaşmacılık tartışması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (7), 226-242.
- Preziosi, M. A.-Coane, J.H. (2017). Sound symbolism and associative memory. (Ses ssembolizmi ve çağrışımsal bellek), *Cognitive Research: Principles And Implications* 2, Article Number 10, 2 - 21.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar, Çev.). Multilingual Yayınları.
- Seber, A. (2013). Semantik-delâlet kavramlarının mukayesesi ve anlambilim kavramının muhtevasının tespiti. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII (2), 97-130.
- Selen, N. (1967). Nesnelere, onlara verilen isimler arasında, o nesnenin özelliğine uygun bir ses uyuşumu var mıdır? *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Dergisi* XXV (3-4) , 115-120.
- Sučević, J., Janković, D. ve Ković, K. (2013). When the sound-symbolism effect disappears: the differential role of order and timing in presenting visual and auditory stimuli, scires, (Ses-ssembolizminin etkisi ortadan kalktığında: görsel ve işitsel uyaranların sunumunda sıra ve zamanlamanın farklı rolü). *Psychology*, 4 (7a), July, 11-18.

Svantesson, J. O. (2017). Sound symbolism: the role of word sound in meaning, (Ses sembolizmi: sözcük sesinin anlamdaki rolü). *WIREs Cognitive Scinece, Wiley Periodicals*, 22 March, 1-4, doi: 10.1002/wcs. 1441. Epub 2017 Mar 22.

Şimşek, M. A. (2001). Delâlet kavramı çerçevesinde lafız ve anlam ilişkileri. *Nüsha 1* (1), Yaz, 80-111.

Wrembel, M. (2010) . Sound symbolism in foreign language phonological acquisition, (Yabancı dilde fonolojik edinimde ses sembolizmi). *Research İn Language*, 8, 175-188.

Elektronik Kaynaklar

<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199689880.003.0010> (erişim tarihi 15.03.2024)

<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199689880.003.0010> (erişim tarihi 15.03.2024)

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE NEDENSELLİK İŞARETLEYİCİSİ OLARAK İLGEÇLER

Prepositions as Causality Markers in Old Anatolian Turkish

Dr. Berrin ÖZCAN

Köstence Ovidius Üniversitesi, Köstence, Romanya. berrinozcan@cu.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş / Received
31.05.2024

Kabul / Accepted
27.06.2024

Sayfa / Page
30-46

Öz

Nedensellik ilişkisi kuran ilgeçler, Türkçenin tarihi dönemlerinde farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Bu çalışma, Eski Anadolu Türkçesinde nedensellik işaretleyicisi olarak kullanılan ilgeçleri ele almaktadır. İlgeçlerle oluşturulan neden ifadeleri *yapı, bakış açısı, olumluluk-olumsuzluk, gerçeklik, etki, uzaklık, süreç, nedenlerin çokluğu, doğrultu, indirgeme, açıklık ve sözdizimi* ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. İlgeçlerin *yapı, bakış açısı, olumluluk-olumsuzluk, gerçeklik, süreç, nedenlerin çokluğu, doğrultu, indirgeme ve sözdizimi* açısından belirleyici rol üstlendikleri, ancak etki, uzaklık, açıklık açısından herhangi bir ayrımı işaretlemedikleri belirlenmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen nedensellik işaretleyicileri, Türkiye Türkçesinde kullanılan nedensellik işaretleyicileriyle örnekleme dayalı olarak karşılaştırılmıştır. Geçmişte kullanılan bazı ilgeçlerin günümüzde aynı biçimde kullanıldığı, bazılarının biçimsel ve anlamsal değişikliklerle kullanımını sürdürdüğü, bazılarının ise kullanımdan düştüğü tespit edilmiştir.

Bu çalışma sonucunda, nedensellik kavramının, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ilgeçlerde biçimbilimsel, anlambilimsel ve pragmatik açıdan farklı boyutları olması nedeniyle kiplik çalışmalarında ve bazı neden ilgeçlerinin durum ulamı içinde yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Nedensellik ilişkisi kurabilen çok fazla ilgeç olması, bu ilgeçler arasında anlamsal, kullanımsal ya da yapısal farklılıklar olabildiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Neden, nedensellik, nedensellik işaretleyicileri, ilgeçler, Eski Anadolu Türkçesi

Abstract

Prepositions that establish causal relationships appear in different forms in the historical periods of Turkish. This study deals with prepositions used as lexical causality markers in Old Anatolian Turkish. Reason expressions created with prepositions were evaluated according to *structure, perspective, positivity-negativity, reality, effect, distance, process, multiplicity of reasons, direction, reduction, clarity* and *syntax* criteria. It has been determined that prepositions play a decisive role in terms of *structure, point of view, positivity-negativity, reality, process, multiplicity of reasons, direction, reduction* and *syntax*, but they do not mark any distinction in terms of effect, distance and clarity.

The causality markers seen in Old Anatolian Turkish texts were compared with the causality markers used in Türkiye Turkish, based on sampling. It has been observed that some prepositions used in the past are used in the same way today, some continue to be used with formal and semantic changes, and some have fallen out of use.

As a result of this study, it was concluded that the concept of causality should not be included in modality studies, since it has different morphological, semantic and pragmatic dimensions in Old Anatolian Turkish prepositions, and some cause prepositions should be included in the case category.

The fact that there are so many prepositions that can establish a causal relationship shows that there may be semantic, usage or structural differences between these prepositions.

Keywords: Cause, causality, causality markers, prepositions, Old Anatolian Turkish

Giriş

Anlambilimin konusu olarak neden ve nedensellik, insan zihninin kavramlaştırma ve anlamlandırma sisteminin bir ürünüdür. Bilişsel süreçler sonucunda bir temele dayandırma, bir kaynak bulma, bir çıkış noktası oluşturma gereksinimiyle ortaya çıkar. Neden, doğası gereği bir şeyin öncesini, özünü, kaynağını, çıkış noktasını simgeler. Anlambilimi açısından nedensellik, bir bilişsel süreçtir. İnsan yaşadıklarını ya da gözlemlediklerini bilişsel olarak tanımlayabilmek için neden-sonuç ilişkileri kurar.

Bu çalışma, “Eski Anadolu Türkçesinde Nedensellik” adlı doktora çalışmasının verilerine dayalı olarak üretilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde (EAT) sözcüksel nedensellik işaretleyicisi olarak kullanılan ilgeçler, *yapı, bakış açısı, olumluluk-olumsuzluk, gerçeklik, etki, uzaklık, süreç, nedenlerin çokluğu, doğrultu, indirgeme, açıklık* ve *sözdizimi* ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. EAT’de kullanılan neden ilgeçleri, yazılan tez, makale ve kitaplardan elde edilen verilere dayandırılarak Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın amacı, Türkçenin 13. ve 15. yüzyıllar arasını kapsayan EAT’de sözcüksel olarak hangi nedensellik işaretleyicilerinin kullanıldığını belirlemek, bu işaretleyiciler arasındaki farklılıkları anlamsal ölçütlere göre ele almak, tarihi metinleri biçimsel, sözdizimsel ve anlamsal açıdan değerlendirmek ve nedensellik kavramının kendi iç dinamiğindeki farklılıkları belirlemektir. Böylece tarihi metinler üzerinde anlambilimsel çalışmalar yapmanın günümüz dil araştırmalarına ışık tutmasını sağlamaktır.

Bu yazıda, *Yunus Emre Divanı, Kitabü'l-Mühimmat, Dede Korkut Kitabı, Kısas-ı Enbiya, Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı* ve *Yusuf u Züleyha* yapıtlarından örneklere yer verilmiştir. Örneklerde neden ifadeleri kalın, sonuç ifadeleri altı çizili olarak işaretlenmiştir. Örnek metinlerin Türkiye Türkçesine aktarımı tırnak işaretiyle örneğin altında verilmiştir.

1. BULGULAR

Sözcüklerin türünü, sözdizimi içindeki durumu belirler. İlgeçler, sözdizimi içinde sözler arasında bir anlama bağlı olarak ilişkiyi belirleyen biçim-sözdizimsel yapılardır ve sözlüksel anlamlı sözcükler gibi göndergesel bir karşılıkları yoktur (Boz, 2018, s. 751). Nedensellik bildiren ilgeçler, doğrudan sözcük, sözcük öbeği ya da tümcelerin önüne / arkasına gelebilir, biçimbirimlerle birleşerek neden ilişkili ulaçlar yapabilir. İki tümce arasında nedensellik ilişkisi kuran ilgeçler, biçim-sözdizimsel yapılardır ve tümcede genellikle *belirteç tümleci* görevindedir.

Dil, nedensellik ilişkisini sözlü ya da yazılı olarak ifade ederken yapısal bir düzene gereksinim duyar. Bu da sözdiziminde neden, nedensellik işaretleyicisi ve sonuç öğelerini bir araya getirir (Oğuz Kabadayı, 2023, s. 195). Chomsky'nin öne sürdüğü Yönetim ve Bağlama Kuramı'na göre öbek yapılar, bir yöneten ve yönetilen öge içermekte; diğer öğeler söz öbeğinin ve tümcenin anlamsal ve sözdizimsel özelliklerine göre zorunlu ve seçimli olabilir. Bu kurama göre yöneten, tümcede *yüklem*'dir (Hirik, 2017, s. 389). Türkçede düz tümcede yöneten sonda ve yönetilen öğeler başta yer alır. Nedensellik ilişkisinde *sonuç* temel tümcedir ve yönetendir; *neden* ise yan tümce / söz / söz öbeğidir (Özcan, 2022, s. 245).

İlgeç öbeğinde ise yöneten durumundaki *ilgeçler* zorunlu ya da seçimli istemlere (tamlayıcılara) boşluk açar (Doğan, 2014, s. 107). Nedensellik işaretleyicisi olarak kullanılan ilgeçlerde de istem, zorunlu ya da seçimli olabilir. Bu ilgeçler, sözcük, sözcük öbeği ya da tümcelerden sonra doğrudan kullanılabilir [neden+*neden ilgeci*, sonuç] ya da +{*DAn*}, +{(y/n)A} gibi biçimbirimlerini tamlayıcı olarak alıp (Boz, 2018, s. 750) nedensellik ilişkisi kurabilir: [neden+*biçimbirim*+*neden ilgeci*, sonuç]. Nedensellik ilişkisinde kullanılan biçimbirimler, ayrıca tek başına da neden bildirebilir. Bu durumda, neden ilgecinin dildeki ekonomi yasasıyla düşürüldüğü ya da biçimbirimli yapının yetersizliği sonucu neden ilgecinin eklendiği olasılıkları ortaya çıkar. Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçelerinde *biçimbirimsel neden* ve *biçim-sözdizimsel neden* yapılarının da görülmesi bu konuda kesin bir kanı oluşturmayı zorlaştırır. Çalışmada ilgeçli kullanımlar üç başlıkta ele alınmıştır:

- a. Tek başına kullanılan neden ilgeçleri [neden+ø+neden ilgeci, sonuç]
birle, deyü, ile, çün / çünki / çünkim ve tâ (ki / kim)
- b. Biçimbirimli (istemli) neden ilgeçleri [neden+biçimbirim+neden ilgeci, sonuç]
+{(y/n)A} göre, +{dAn} ötürü, -{dUkdAn} şoyra, +{(n)Uη} ucından, +{(n)Uη} / -mAk / -mAsI} üzerine, +{nUη} uğurına, +{(n)Uη} yolına, +{(n)Uη} yolında
- c. İkili kullanılan neden ilgeçleri [neden (+biçimbirim)+neden ilgeci, sonuç]
+{nUη / ø} elinden, +{nUη / ø} hürmetine, +{nUη / ø} 'ışkına, +{nUη / -mAk / -mAsI / -AcAğI / -dUğI / ø} için, -{mAk / ø} üzere, +{nUη / ø} yüziçün / yüzinçün, +{nUη / ø} yüzinden, +{nUη} yüzi suyına

Neden ilgeçleri, yapısal ve anlamsal farklılıklar taşımaktadır. Örneğin için ilgeci, yapısal olarak genellikle {+nUη / -mAk / -mAsI / -AcAğI / -dUğI} gibi biçimbirimlerden sonra kullanılırken diye ilgeci genellikle kip ve kişi ekleriyle çekimlenmiş tümceciklerden sonra kullanılır. Anlamsal olarak neden ilgeçleri, kendi içinde bakış açısı, olumluluk-olumsuzluk gibi ölçütlere göre öznel-nesnel, olumlu-olumsuz ayrımları taşır.

EAT'de neden ilgeçleri, yaygınlık sırasına göre neden ifadesinin sonunda ya da önünde bulunabilir. Bu dönemde son çekim ilgeçleri: birle, deyü, göre, için, ile, ötürü, şoyra, ucından, üzere ve üzerine; ön çekim ilgeçleri: çün / çünki / çünkim ve tâ (ki / kim) neden ilgeçleridir. Bunların dışında elinden, 'ışkına, hürmetine, uğurına, yolına, yolında, yüziçün / yüzinçün, yüzinden, yüzi suyına ilgecimsi / ilgeçlikleri de görülmektedir.

1.1. Son Çekim Neden İlgeçleri

Son çekim neden ilgeçleri, neden ifadesinin sonuna gelir ve neden ifadesini sonuç ifadesine bağlar. Son çekim neden ilgeçleri: birle, deyü, +{(y/n)A} göre, +{nUη / -mAk / -mAsI / -AcAğI / -dUğI / ø} için, ile, +{dAn} ötürü, -{dUkdAn} şoyra, +{(n)Uη} ucından, -{mAk / ø} üzere, +{nUη / -mAk / -mAsI} üzerine'dir.

birle: EAT'de “ile, sayesinde, nedeniyle” işleviyle neden ilişkisi kurmuştur. Birle ilgecinin, bir-i-l-e (Gabain, Brockelmann); bir+le<bir ile (Radloff, Bang, Arat, Mansuroğlu, Ergin, Hacıeminoğlu) biçiminde iki etimolojik açıklaması bulunmaktadır.

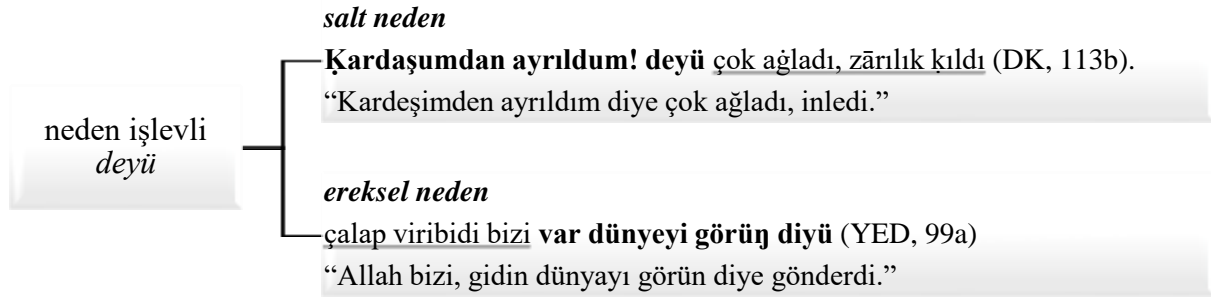
- [1] 'ışkı birle mest iden aşıkları (DVG, 4).
“Aşkıyla / aşkı sayesinde mest eden aşıkları ...”

deyü: -{U} ulaç eki ve de- eyleminin birleşerek kalıplaşmasıyla oluşan deyü ilgeci, hem salt neden hem de ereksel neden ilişkisiyle tümceleri bağlar. Bu ilgeç, Türkçenin tarihi ve çağdaş dönemlerinde farklı ulaç ekleriyle kalıplaşarak eş / yakın işlevde kullanılmıştır (deyni, dein, diyip, diye, deyi). EAT örneklerinde diyü, deyü, deyi, dēyi, diyi ve dēye biçimlerinde okunabilmektedir (Tiken, 2004, s.16).

Özsoy ve Taylan (1998), Underhill'in, diye ilgecinin tümce sonuna gelerek sıklıkla neden işaretleyicisi olduğunu ilk kez dile getirdiğini öne sürmüştür (s. 117). Underhill, diye'nin neden (reason) ilgeci olarak kullanımına ereksel neden örnekleri vermiş, “ne” soru sözcüğüyle birleşiminden oluşan ne diye sözcük öbeğinin “niçin” anlamıyla kullanıldığını belirtmiş ve erek bildiren tümceleri nedensellik çatısı altında toplamıştır (1976, s. 431). Ancak daha önce de diye ilgecinin başka araştırmacılarca salt neden ve ereksel neden anlamıyla belirlendiği görülür. Banguoğlu (2004), 1940 yılında Anahatlarıyla Türk Grameri adlı yapıtında diye ilgecini amaç bağlamları içinde gösterir (s. 393). İlk baskısı 1958'de yapılan Ergin'in Türk Dil Bilgisi adlı kitabında, neden ilgeçleri (sebepe edatları) içinde diye ilgeci gösterilir (Ergin, 2004, s. 370 / 638).

EAT'de deyü ilgeci, ad ve eylem tümcelerinin bütün çekimleriyle kullanılabilir. Böylece birden çok nedensellik türünde ilişki kurabilmektedir (öznel nedensellik, ereksel nedensellik gibi). Deyü ilgecinin tümce içindeki nedensellik ilişki türü, kimi zaman kip eklerinden kimi zaman bağlamdan kimi

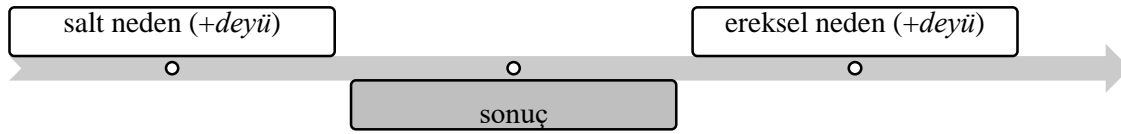
zaman da anlamdan çıkarılır. Eğer *deyü* ilgeci, emir, dilek ve istek kipleriyle kurulmuşsa *ereksel neden*, bildirme kipleriyle kurulmuşsa *salt neden* anlamı taşır.

Şekil 1: *deyü* İlgecinin Nedensel Anlamları

EAT’de emir ve istek kipleri dışındaki kiplerle kullanılan *deyü* ilgeci “...-dığı için, ...olduğu / olacağı için” anlamında *neden* tümcesini sonuç tümcesine bağlar. Türkiye Türkçesinde (TT’de) de aynı / benzer kullanım söz konusudur (Özsoy ve Taylan, 1998, s. 117). Yan tümcedeki geçmiş, şimdi ya da gelecek ifadesi, temel tümceye bağlı göreceli bir zamanda gerçekleşmişlik, gerçekleşebilirlik veya gerçekleşeceklik vurgusu verir.

deyü ilgeçli nedensellik ifadesinde temel tümcenin öznesi, yan tümcenin öznesiyle aynı ya da farklı olabilir. *deyü* ilgeci, temel tümceye neden ve ereksel neden ilgisiyle bağlanabilir. Neden işlevli tümceyle ereksel neden işlevli tümce arasında sözdizimsel farklılık olmasa da tümcelerin zamansal çizgide gerçekleşme anları farklıdır. *deyü* ilgeçli yan tümce, neden ilgisi kurmuşsa zamansal sıralama / *neden*→*sonuç* / ; erek bildiriyorsa zamansal sıralama / *sonuç*→*erek* / biçimindedir. Bu zamansal sıralama farklılığı, neden ile erek kavramlarından kaynaklanmaktadır. *deyü* ilgecinin zamansal dizilimdeki izdüşümü şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 2: *deyü* İlgecinin Zamansal Dizilimi

EAT metinlerinde *deyü* ilgeci, istemsiz kullanılır. Yapılan çözümlemelerde de *deyü*’nün istemsiz (eksiz) kullanıldığı belirlenmiştir. Aşağıdaki örnekte malı mülkü olmadığı için hayıflanmamasını söylemektedir. *deyü* ilgecinin eklendiği yan tümce, ad tümcesinden oluşur.

- [2] **gendün görürken yi yidür yokdur diyü itme ‘özür** (YED, 112a)
“Kendin hayattayken ye, yedir, yok diye hayıflanma”

TT’de *diye* ilgeçli neden tümcelerinde, ana tümcenin eylemi etken olduğunda zaman ve kişi sınırlaması görülürken, öznenin ruhsal durumu yansıtması durumunda bu sınırlamalar kalkar ve öznel nedensellik ilişkisi doğar (Özsoy ve Taylan, 1998, s. 123). EAT’de öznenin ruhsal durumunu yansıtan öznel nedensellik örnekleri bulunmaktadır. Örnek [3]’te öznenin korkma duygusunu uyandıracak kişisel algısı yer alır.

- [3] eger **oğlan düşe diyü korkarsa** sulu yemişler ve şarāblar yidürüp içürmeyeler hāmmāma givürmeyeler (KM, D6a / 16).
“Eğer oğlan düşecek diye korkarsa sulu yemişler ve şaraplar yedirip içirmesinler hamama girdirmesinler.”

Öznel nedeni işaretlemek için farklı bir nedensellik işaretleyicisi kullanılması durumunda anlamda ayırt edici farklılıklar oluşmaktadır. Ayrıca temel tümce ve yan tümce arasındaki özne farklılığı, *diye* ilgeciyle ilgili bazı kişi ve zaman kısıtlamalarını da kaldırmaktadır.

Türkçede *diye* ilgeci, bilinen bir doğa kuralını dinleyicinin bilmediği imasını taşır (Özsoy ve Taylan, 1998, s. 125). Örnek [4]'te metin üreticisi, okuyuculara doğa betimlemesini *diye* ilgeciyle aktarmıştır. Bu örnekte *diye* ilgecinin *okuyucu tarafından bilinmediğinin düşünülmesi* söylem özelliği kullanılmıştır.

- [4] **Kanlu kanlu ırmaklar karıy[up]dur dêye, suyu gelmez** (DK, 31b).
“Kanlı kanlı ırmaklar kuruduğu için suyu gelmez.”

Neden işleviyle kullanılan *diye* ilgeci, konuşurun yan tümcedeki nedenin geçerliliği konusunda tereddüdünü içerebilir (Özsoy, 2019, s. 258). Metin bağlamından konuşurun eminliği ile ilgili çıkarımda bulunmak olasıdır, ancak Özsoy'un durumu örneklediği tümcede öznel bir nedensellik vardır. Öznel bir yargı, kendi içinde kişisel bir yargı içermesi ve evrensel nitelik bildirmemesi gerekçesiyle konuşurun söylem netliğini doğal olarak azaltır.

TT'de *diye* ilgecinin nedensel kullanımı bazı örneklerde duyguları da aktarmaya çalışır. Temel tümce ve yan tümcenin yüklemelerinin aynı olduğu kullanımda, temel tümcenin eyleminin nedeninin, örnek alma veya kıskançlık söylemiyle kullanıldığı görülür (Özsoy, 2019, s. 260). Yan tümce bildirme kip ekleriyle {-DI^t, -mI^tş, -yor, -(A / I^t)r, -(y)AcAk} çekimlenir ve bu durumda temel tümceyle yan tümcenin öznesi farklıdır.

Deyü ilgeci, EAT'de *ereksel neden* (amaç, niyet, istek) anlamıyla emir, dilek ve istek kiplerinden sonra kullanılır. Emir, dilek ve istek kiplerinin zamanı, konuşma anına göre geleceğe yönelik olduğu için ereksel nedende temel (sonuç) tümceye bağlı bir gerçekleşmemişlik ya da temel tümceden sonralık söz konusudur. Zamansal dizilim / sonuç+ereksel neden / biçimindedir. Kurallı tümcede / yan tümce+deyü+temel tümce / sözdizimsel sıralamayla karşımıza çıkar.

- [5] **dün ü günün çekerler ol kııl üzülün diyü** (YED, 166b)
“Gece ve gündüz o zorluklar gitsin diye çabalarlar.”

Örnekte görüldüğü gibi sonuç tümcesi, istenen ya da ereklenen tümceden görece daha önce gerçekleşir. Tümcedeki istek ya da ereğin gerçekleşip gerçekleşmediği metin bağlamındaki sonraki tümcelerden anlaşılabilir. Örnekte görüldüğü gibi sonuç tümcesi, istenen ya da ereklenen tümceden görece daha önce gerçekleşir. Tümcedeki istek ya da ereğin gerçekleşip gerçekleşmediği metin bağlamındaki sonraki tümcelerden anlaşılabilir.

TT'deki *de-* eylemi, -(y)A} ulaç ekiyle birleşerek *diye* biçimde kalıplaşmış ve ereksel nedensellik bildirme işlevini sürdürmüştür. *Diye* ilgeçli yan tümce, emir, istek ya da dilek kipinde çekimlenerek ereksel nedensellik bildirir (Ersen-Rasch ve Onası, 2015). Ölçünlü dilde çok tercih edilmeyen -(y)A} istek ekinin niyet bildirmede *diye* ilgeciyle kullanımının, EAT'den günümüze gelebildiği görülmektedir.

TT'de *diye* ilgeci, neden ve ereksel neden (amaç) kullanımları dışında alıntı tümcelerde, düşünce aktarımlarında bağımsız iki tümceyi birbirine bağlama işlevleriyle de konuşma dilinde sıkça kullanılır.

diyüp / diyüben: *De-* eyleminin üstüne -(y)Up} ulaç ekinin gelmesiyle oluşan *diyüp* sözcüğünün de EAT'de seyrek olarak ilgeç işleviyle kullanıldığı gözlenmiştir. *Diyüp* ve *diyüben* ilgeçli yan tümce, *neden* ve *ereksel neden* ilgisiyle temel tümceye bağlanır ve *deyü* ilgeci gibi öznel nedensellik bildirir.

- [6] Eger anda durup çok eğlenürseñ **ziyanı dege diyüp korkar mısın** (KE, 152 / 1).
“Eğer orada durup çok eğlenirsen zararı dokunur diye korkar mısın?”

- [7] **irte gice söyleşürler haqqı bulalum diyüben** (YED, 80a, s.118)
“Sabah akşam Allah'ı bulmak için konuşurlar.”

Örnek [6]'da kişisel algıya bağlı öznel nedensellik vardır. Örnek [7]'de ereksel nedensellik bildirilmiştir. *Diyüben* ilgeci, EAT'de *deyü*, TT'de *diye* biçimiyle kullanılan ilgeç gibi duygu bildiren eylemlerde kullanılmıştır.

Diyüp ve *diyüben* ilgeçleri, TT'de kullanımdan düşer ve yerini tümüyle *diye* ilgecine bırakır.

göre: Mantıksal bir çıkarıma dayalı (Özsoy ve Erguvanlı-Taylan, 1998, s. 116) nedensellik ilişkisi kurar. EAT'de ad / adıldan sonra +{(y/n)A} *göre* biçiminde görülür. İncelenen metinlerde eylemden sonra kullanımına rastlanmamıştır. Örnek [8]'de varsayımsal bağımlı bir neden söz konusudur. Bir koşula bağlanan öznel bir nedensellik ilişkisi kurulmuştur. Yan tümcedeki öznenin durumuna göre temel tümcedeki iş değişiklik göstermektedir. Temel tümcedeki sonucun gerçekleşmesi için yan tümcedeki durumun kesinleşmesi gerekir. Örnek [9]'da yine bağımlı bir sonuç görülür. Sonucun gerçekleşmesi yan tümcedeki ifadeye bağlıdır ve değişkenlik *göre* ilgeciyle aktarılır.

[8] **Nece maslahat görürlerise aña göre iş edelüm** (DK, 42b).
“Nasıl iş görürlerse ona göre iş yapalım.”

[9] **Kim nişânına göre dürişevüz** / Ola kim ol şâhide irişevüz (MT, 4188).
“Nişânına göre çaba gösterelim, ola ki o şâhide erişelim.”

Daha sonraki dönemlerde eylemin üzerine {-DI^k / -AcAK} ortaç eki+iyelik eki olarak {-DI^kğIⁿA / -AcAğInA} *göre* biçiminde kullanılır ve “...olduğu için, ...öyle gerektirdiği için” anlamıyla karşılanır (Özcan, 2015, s.180).

içün: Eklendiği sözcükleri, sözcük öbeklerini ve tümcecikleri *neden*, *erek* ve *özüleme* işleviyle sonuç tümcesine bağlar (Gencan, 2007, s. 144). Eski Türkçede *üçün*, EAT'de *içün* ve TT'de ses uyumlarına uyarak *için* biçiminde kullanılır. *için* ilgecinin varsayımsal bir *uç sözcüğünden türediği düşünülse de üzerine gelen eklerin niteliği konusunda bir görüş birliği yoktur. Genel bir değerlendirmeye *için* ilgecinin dört farklı açılımı vardır:

1. *uç+u-n>*üç+ü-n [uç “hedef”] > [*uç- “bir hedefe, bir sona eriş-”]+ {-n} ulaç eki (Gabain, Akalın)
2. ET. uçun~üçün < *uç ‘sebepe’+u+n ‘araç durum eki’ (Korkmaz, Hacıeminoğlu, Gülensoy)
3. uç “nihayet” için < uç-u-n “onun ucu veya sonucu olarak” (Ergin, Banguoğlu, Bang, Karaağaç)
4. öç “karşılık, misilleme” (Deny)

EAT'de *içün* ilgeci, birçok yapının üzerine gelerek nedensellik işleviyle kullanılmaktadır. Üzerine geldiği yapının niteliğine göre anlam ayrımlarına sahiptir.

içün ilgecinin öncelikle ad ve ad soylu sözcüklerle kullanımı değerlendirildiğinde / ad+için / sıralamasıyla genellikle *özüleme* yoluyla nedensellik bildirir. Eski Türkçede “için, nedeniye, olduğundan, uğruna” anlamlarını taşır: *bägläri boduni tüzsüz üçün, tabgaç bodun täbligün kürlüg[in] üçün* (KT, D, 6; BK, D, 6-7) “Beyleri ve halkı barışık olmadığı için, Çin halkı hilekâr ve sahtekâr olduğu için ...” (Tekin, 2016, s. 141). Verilen örnekler adların yüklemleştirilmesinde kullanılan “... olduğu / olmadığı” sözcüğü eklenerek TT'ye aktarılmıştır. Bu durum, EAT'de de belirlenmiştir. EAT'de adın üzerine gelen *içün* ilgecinin kullanımında dildeki ekonomiklik ya da eksiltimlilik hissedilir. Örnek [10]'da *taç* ve *tahtın* bulunmaması nedeniyle ağlama söz konusudur. *Tacın* ve *tahtın* bulunmama durumu metin bağlamından çıkarılır. Burada eksiltimlilik bir [... olmadığı] ifadesi varlığını hissettirir. Örnek [11]'de Oğuz beyleri Beyrek öldüğü için büyük yas tutar ve umutlarını keser. Bu örnekte de Beyrek'in ölmesi, ardından tutulan yasla metin bağlamından çıkarılır.

[10] **Tācum tahtum için ağlaram** (DK, 36a).
“Tacım tahtım [olmadığı] için ağlarım.”

[11] **Kalın Oğuz begleri Beyrek için ‘azım yas tuttular, umud üzdiler** (DK, 48a).
“Kudretli Oğuz beyleri Beyrek [öldüğü] için büyük yas tuttular, umut kestiler.”

EAT metinleri üzerinde çalışan araştırmacılar, bazen *içün* ilgecini kendinden önce gelen adla birleşik ve hatta ses uyumlarına uygun biçimde gösterir.

[12] **ārzūmuz nefsiçün** degül dünyā teferrücindeyüz (YED, 94b)
“Arzumuz nefis için değildir, (geçici) dünya seyahatindeyiz.”

- [13] Atasın ağırlayı kılın kamu / **ataşıçun kıldı āzād** éy ‘amū (YZ, 1418).
“Ey dostlar, bütün kullar babasını ağırladı, [Yusuf] babası için bütün kullarını azat etmişti.”

İçün ilgeci adılara ilgi ekiyle / *adıl+{(n)Uḡ}+içün* / yapısında bağlanır. İlgi eki, EAT’de yuvarlak ünlülü ve son sesi olan / n / damaksıldır. Adılarda da yine adlardaki kullanıma benzer bir eksiltmişlik görülür.

- [14] ‘aceb degül **senüñiçün biñ cān fidi kılurısam** (YED, 130a)
“Senin için bin defa canımı feda etsem garip değil.”

- [15] hağdur seni sevmezlere cānsuz şüretdür dirsem
anuñiçün cānlulara senüñ gibi ma ‘şük gerek (YED, 108a)
“Seni sevmeyenlere ruhsuz suretler desem, doğrudur; onun için ruh sahibi olanlara senin gibi Sevgili gerek.”

İçün ilgeci, *ne* soru sözcüğünden sonra gelerek nedeni sorgulayan adıl işlevi üstlenmiştir. *Ne* sözcüğü, nedeni gösteren bir adıl gibi *neyiçün*, *niçün* sözleri de soru adılı olarak kullanılmıştır. Neden ilişkisi *içün* ilgeciyle sağlanmıştır.

- [16] mūmsuz baldur şeri ‘at turtusuz yağdur t̄ariqat
dost için balı yağa **neyiçün katmayalar** (YED, 90a)
“Şeriat mumsuz bal, tarikat tortusuz yağ gibidir; Allah için balı yağa niçin katmazlar?”

- [17] dünyeye inanursın rızka benümdür dirsin
niçün yalan söylersin çün sen didüğüñ olmaz (YED, 95a)
“...niçin yalan söylersin çünkü söylediklerin doğru değil.”

İçün ilgeci eylemlerin üzerine {-*mA* / -*mA*K} adlaştırma ve {-*DUK* / -(y)*AcAK*} ortaç ekleri alarak kullanılır. Bu kullanımlar arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır. {-*mA* / -*mA*K} için kullanımı daha çok ereksel nedensellik bildirmede ve genel ifadelerde görülürken {-*DUK* / -(y)*AcAK*} için kullanımı gerçek ya da gerçekleşecek özellikli durumlarda nedensellik bildirmek için tercih edilir.

/ *Eylem+{-{mA} için* / yapısı, -{*mA*K} adlaştırma eki ve *içün* ilgecinin birleşmesiyle oluşur. EAT’de -{*mA*K} için yapısının, birleşerek -{*mA*GİçUn} biçiminde ve önlük-artlık uyumuna uygun biçimde kullanılan örnekleri de vardır (*görmegiçün*, *kılmağıçun*). Birleştirilmiş ya da ünsüz değişimi gözlenen örneklerin ulama yoluyla oluştuğu görülür. Ayrıca -{*mA*K} adlaştırma ekinden sonra 3. teklik kişi iyelik ekinin gelmesi ve *içün* ilgecinin ilk sesiyle birleşmesi olasılığı düşüktür.

Eylemden sonra gelen -{*mA*K} için ve -{*mA*S} için ulaçları, temel tümceye göre gerçekleşmemiş ereksel nedensellik anlamı vermesine rağmen bazı kullanım farklılıkları taşırlar. -{*mA*K} için ulacı, genel amaçlarda ve belirteç tümcecisiyle temel tümcenin öznelerinin aynı olduğu durumlarda ereksel neden ilişkisi kurar. Yan tümce, temel tümcecinin öznesiyle aynı özneyi işaretlediği için öznesiz kullanılabilir. Bu ulaç EAT’de sıkça görülür, kimi metinlerde *içün* ilgeci adlaştırma ekiyle birleşik yazılır.

- [18] **gözüm seni görmegiçün elüm saña irmegiçün**
bugün cānum yolda kodum yarın seni bulmağıçün (YED, 144a)
“Gözümü seni görmek için, elimi sana ulaşmak için; yarın seni bulmak için, bugün canımı senin yoluna feda ettim.”

/ *Eylem+{-{mA}S} için* / yapısı, daha özel ereklerde ve yan tümcecikle temel tümcenin öznelerinin farklı olması durumunda ereksel neden ilgisiyle bağ kurar. Özneye ya da duruma özel kullanımlar veya özne farklılıkları iyelik ekleriyle verilir.

Gerçekleşmemişlik veya geleceğe yönelik olma {-mAK / -mA} adlaştırma ekleriyle, özel durumlar ve özne farklılıkları *iyelik ekleriyle*, nedensellik işlevi ise *içün* ilgeciyle verilir. Yan tümcenin öznesi ilgi durumu eki alır, ancak ilgi durumundaki özneye tümcede yer verilmeyebilir. EAT'de bu yapının işlevini karşılamak için *deyü*, *ki* ve *tâ* (*ki / kim*) yapısı kullanılmıştır.

/Eylem+-(y)AcAğI için / yapısı, -(y)AcAK} ortaç eki, iyelik eki ve *içün* ilgecinin birleşmesiyle oluşur ve temel tümceye göre görece bir sonralık, geleceğe yöneliklik (geçmişte gelecek, şimdide gelecek, gelecekte gelecek) bildirir. Bu yapıda, gerçekleşmemişlik ya da sonralık -(y)AcAK} ortaç ekiyle, özne işaretleyicisi *iyelik ekleriyle*, nedensellik işaretleyicisi *içün* ilgeciyle karşılanır. -(y)AcAğIndAn} ulacıyla eş işlevlidir. Yan tümcenin öznesi, temel tümceyle aynı ya da farklı olabilir. İki durumda da yan tümcenin öznesi yalın durumdadır ve iyelik ekleriyle yansıtılır, özellikle tümce ögesi olarak yer almasına gerek yoktur. Yan tümce gelecekte gerçekleşecek, temel tümce ise yan tümceye göre görece zamanda daha önceki bir zamanda gerçekleşti veya gerçekleşecektir. -(y)AcAğI için yapısı özellikli bir kullanım içerdiğinden ve genellikle konuşma dilinde tercih edildiğinden incelenen örneklerde rastlanmamıştır.

/Eylem+-{DI⁴ğI⁴} için / yapısı, -{DI⁴K} ortaç eki, iyelik eki ve *için* ilgecinin bir araya gelmesiyle oluşur, geçmişte / konuşma anında gerçekleşmiş ya da konuşma anında / her zaman gerçekleşme olasılığı bulunan durumların neden olduğu tümcecikleri anlatmada kullanılır. Türkçede -{DI⁴K} ortaç eki, bitmişlik ya da sürerliliği belirtmede kullanıldığı için, dolayısıyla gelecek ve bitmemişlikte tercih edilmediğini söylemek mümkündür. -{DI⁴ğI⁴} için bulunan yan tümce, temel tümceye göre görece zamanda öncelik bildirir. Bu ulaçta, bitmişlik / gerçekleşmişlik -{DI⁴K} ortaç ekiyle, özne işaretleyicisi iyelik ekleriyle, nedensellik işaretleyicisi *için* ilgeciyle karşılanır. Yan tümcenin öznesiyle temel tümcenin öznesi aynı ya da farklı olabilir. Her iki durumda da yan tümcede özne işaretleyicisi olarak iyelik ekleri kullanılır.

-{DI⁴ğI⁴} için yapısı Eski Türkçede {-mI⁴ş, -DI⁴K, -(A / I⁴)r} için yapısıyla karşılanmıştır: *bolmuş için, tâgin-tükümüz için, turgurur için* (Akalin, 2003, s. 97). TT'de -{DI⁴ğI⁴} için, -{DI⁴ğI⁴ndAn} ulaç ekiyle eş / yakın işlevde kullanılır.

EAT'de, -{dUK} ortaç ekinin son ünsüzünde ses değişmesi (k>g, k>ğ); ekin ünlüsünde dönemin özelliklerine paralel olarak yuvarlaklaşma görülür.

[19] **ben seni sevdüğüm için eger bahā derlerise**
iki cihān mülkin verem daḥi bahāsı yetmeye (YED, 56a)
“Seni sevdiğim için bedel isterlerse; iki cihanı versem yine bedelini ödeyemem.”

[20] **yūnus ḥasretdürür saḥa ḥasretini göster aḥa**
işün zulüm degülise dād eylegil istediçün (YED, 144b)
“Yunus sana özlem duymakta, ona özlemine göster; işin zalimlik değilse ona istediği için sevdiğini nasip et.”

Sonuç olarak, *içün* ilgeci, EAT'de adların üzerine doğrudan, adılların üzerine ilgi durumu eki olarak, eylemlerden sonra ise {-mAK} adlaştırma ekiyle ya da -{dUK} ortaç ve iyelik ekleri olarak gelir. Bu kullanımların tamamı TT'ye aktarılır. Bunun dışında TT'de daha çok konuşma dilinde görülen -{AcAğI} için biçim-sözdizimsel yapısı, EAT metinlerinde görülmemiştir.

ile: Sözcüklerin / sözcük öbeklerinden sonra gelerek neden ilgisi kurar (TS, 2005, s. 953). *İl-* eylemi ve -{A} ulaç ekinin birleşmesinden oluşan enklitik bir ilgeçtir (Mansuroğlu, 1955, s.62). *İle* ilgeci, “-dan dolayı, -dan yüzünden, -dığı için” işlevleriyle neden bildirir. Bu ilgeç, kendinden önce gelen sözcükle birleşerek +{(y)IA} biçiminde ek olarak da kullanılmaktadır.

[21] **Dede Korkut du ā eyledi, Delinün eli Hak emriyle sapasağ oldu** (DK, 44b).
“Dede Korkut dua etti, Delinin eli Hak emriyle sapasağlam oldu.”

[22] **elli yıldur yanaram hecrün-ile** / şimdi buldum uş seni düşdün ele (YZ, 501).

“Elli yıldır ayrılığınla yanarım, şimdi seni buldum, ele düştün.”

- [23] eger gerçekise **bunu öldürmeğe tanrının** ‘azabı size artuk ola (KE, 132 / 15).
“Eğer gerçekse bunu öldürdüğünüz için tanrının azabı size çok olsun.”

ötürü: EAT’de hem *ötürü* hem de *ötürü* biçimiyle belirlenmiştir. *Ötürü* ilgecinin istemi $+{dAn}$ ayrılma durumu ekidir. TT’de ses uyumlarına uygun olarak yalnızca *ötürü* biçimini alır. *Ötürü* sözcüğü, köken bilgisi açısından Eski Türkçede “delmek, arasından geçmek” anlamındaki *ötür-* eyleminin $-{ü}$ ulaç eki almasıyla oluşur (Erdal, 2004, s. 329). Daha sonraki dönemlerde iç ses hece başı / g- / sesi düşmüştür. Sözdizimsel bir birim olarak “Bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden; -den dolayı” sözdizimsel yapılarla eş işlevde, bazı Türk Lehçelerinde *için* ilgecine denk işlevde kullanılır (Tuncer Gülensoy, 2011, s. 676).

- [24] çün sen anda varasın ol hüriyi alasın
bir vâyeden ötürü yolda mahrûm kalasın (YED, 147a)
“Sen oraya gidince o huriyi elde edersin; bir engelden ötürü yolda istediğine kavuşamazsın.”

Ötürü ilgeci, *ne* soru sözcüğünden sonra kullanılmıştır. Bu durumda *ne* sözcüğü, nedeni gösteren bir adıl gibi *neden ötürü* sözü de soru adılı olarak kullanılmıştır. Neden ilişkisi $+{dAn}$ *ötürü* ile sağlanmıştır.

- [25] Geçmiş peygamberlar habarın seyyidü’l-mürselîn muhammedi muştafâ üzre **neden ötürü kıssa kıldı ve bildürdi**... senüñ göñlüñ anuñıla dölendürem (KE, 1 / 9).
“Geçmiş peygamberler... Muhammed Mustafa üzere neden ötürü örnek gösterdi ve bildirdi.”

şoğra: İleriki bir zamanı işaretleyen bu ilgeç, zamansal neden ifade eder. EAT’de *şoğra* ilgeci, $-{dUK}$ ortaç eki ve $-{dAn}$ ayrılma durumu ekinden sonra gelerek sözdizimsel bir yapı oluşturur. Osmanlı Türkçesi döneminde de $-{dI^k dAn}$ *sonra* yapısı neden işleviyle kullanılır ve $-{(y)I^ncA}$ ulaç ekinin veya *mademki* bağlacıyla eş anlamda kullanılır (Deny, 2012, s. 883). Belirlenen örneklerde *sonra* ilgeç olarak kullanılmış ve zamanda bir başlangıcı vermiştir. Bu yönüyle nedenin kaynak olma niteliğiyle benzerlik taşımaktadır. *Sonra* sözcüğü neden ifadesinin sonunda zamansal nedeni işaretlemiştir.

- [26] **Ķarnın toyurduktan şoğra kazanları depdi, dökdi** (DK, 57b).
“Ķarnını doyurduktan sonra kazanları tepti ve döktü.”

ucından: EAT’de “yüzünden” anlamıyla kullanılan bir ilgeçtir. *Ucından* ilgeci, kendinden önce $+{(n)Uñ}$ ilgi ekini istem olarak alır. TT’de bu yapı daha çok $+{(n)I^ncA}$ *yüzünden* yapısıyla karşılanmaktadır. $+{(n)Uñ}$ *ucından* yapısı, birleşimindeki iyelik ekinin dilbilgiselleşme sürecini tamamlamadığı için tümedeki özneye uygun iyelik ekini alabilir. İncelenen metinlerde *sen* ve *bu* adlarıyla birlikte kullanımı belirlenmiştir (*senüñ ucuñdan*, *bunuñ ucından*). Bu iki örnekten hareketle diğer kişilerde iyelik ekli kullanımın olabileceği öngörülmektedir.

Ucından ilgeci, diğer bir neden ilgeci olan *için* ile ilişkilendirilip köken bilgisi araştırmalarına yardımcı olabilir. Nitekim bazı araştırmacılar, *için* ilgecinin *uç* “sebeup, uç, sonuç” sözcüğünden geldiği görüşünü de paylaşmaktadır (Bang-Kaup, Ergin, Banguoğlu, Bilgegil, Karaağaç).

- [27] Bir yiğid [e]r **senüñ ucuñdan aramızdan egsildi** (DK, 152a).
“Bir yiğit er senin yüzünden aramızdan eksildi.”

Örnek [27]’de metin bağlamındaki “sen”, bir yiğidin ölmesine neden olmuştur. Belirlenen örnekte $+{(n)Uñ}$ *ucından* ulacı olumsuz bir sonucu doğurmuştur. Bu yönüyle “bu yüzden” işlevi taşımakla birlikte EAT için bir genelleme ya da kurallaştırılma oluşturmak için daha fazla örneğe ihtiyaç olduğu açıktır.

Bunun ucından, metin bağlamında “bu yüzden, bu sebepten” işleviyle öncül bir gönderimde bulunur; *bu* sözcüğü ise artgönderimsel işaretleyici, *uç* sözcüğü neden ifadesini taşıyan bir adıl durumundadır.

Neden bağı $+{(n)dAn}$ ayrılma durumu ekiyle sağlanmıştır. Bu yapı bağlaç işlevli birim gibi kullanılmasına rağmen tek örnek olduğu için ilgeçler içinde yer bulmuştur.

- [28] Aruz Depegözi aldı evine getürdi... **Oğlancuqlarıñ kiminüñ burnın, kiminüñ kulağın yemege başladı.** El-hâşılı, uzadı **bunun ucından katı** ëncindiler, ‘aciz kaldılar (DK, 110b / 8).

“Aruz Tepegözü aldı, evine getirdi... Oğlanlarının kiminin burnunu kiminin kulağını yemeye başladı. Kısacası, uzadı bunun yüzünden çok incindiler ve aciz kaldılar.”

üzere: EAT metinlerinde addan sonra ve $-{mAK}$ adlaştırma ekinden sonra gelerek ereksel neden ilişkisi kurmuştur. Örnek [29]’da köy ehli deveyi öldürmek için toplanmıştır. Bu örnekte *için* ilgeciyle eş işlevde kullanılmıştır.

- [29] ol köy ehli ol deveyi öldürmek üzere dirgendiler (KE, 132 / 7).
“O köy ehli o deveyi öldürmek üzere toplandılar.”

Örnek [30]’da ise zengin ve yoksullar Yusuf’u görmek için toplanıp geldiler. Metinde bağlamdan çıkarılan ancak ölçü gereği eksiltilmiş bir “görmek” eyleminin olduğu düşünülebilir.

- [30] şehir içinde bay [u] yoksul kalmadı / ki yûsuf üzre dërilüp gelmedi (YZ, 372).
“Şehrin içinde Yusuf’u [görmek] için toplanıp gelmeyen zengin ve fakir kalmadı.”

TT’de $-{mAK}$ üzere yapısı, ereksel nedensellik işlevinin yanında, metin bağlamına göre yaklaşma, koşul, sıralama, ayrıntılandırma / açıklama ve aralıklı gerçekleşen / gerçekleşmesi istenen eylemde devamlılık da bildirir (Torun Öğretmen, 2020, s. 24). $-{DIĞI}$ üzere yapısı geçmişte, gerçek yaşamda gerçekleşmişlik vurgusuyla ve $-{AcAĞI}$ üzere yapısı temel tümceye göre gelecekte gerçeklik ya da gerçekleşmemişlik vurgusuyla neden bildirmede kullanılır.

üzlerine: Üzeri ve üstü sözcükleri, $+{(y/n)A}$ ekiyle kalıplaşarak neden anlamı kazanır (Kahraman, 2007, s. 29,188). EAT’de belirlenen örnekte $-{mAK}$ adlaştırma ekinden sonra kullanılmış ve ereksel neden bildirmiştir.

- [31] ... gendüzin ana virdi deveyi öldürmek üzerine pes Maşda‘ kabül kıldı (KE, 130-9)
“... Mehrec, kendini (dikkatini) deveyi öldürmek konusuna verdi, sonra Masda kabul etti.”

Örnek [31]’de, deveyi öldürmek amacıyla kendini o işe vermiştir. Ereksel neden $-{mAK}$ üzerine yapısıyla verilmektedir. TT’de $-{mAK}$ üzere yapısıyla eş işlevde kullanılmaktadır.

EAT’de *bu*, *şu* ve *o* işaret sözcüklerinin $+{(y/n)A}$ yönelme biçimbirimli biçimleri *üzeri* ve *üstü* sözcükleriyle birleşerek zamansal neden ilgisi kuran bağlaç işlevli birimler olarak kullanılabilir: *bunun üzerine / üstüne*, *şunun üzerine / üstüne*, *onun üzerine / üstüne*.

TT’de *üzlerine / üstüne* ilgeçleri sözcük / sözcük öbeği üzerine doğrudan, $+{(n)I^4n}$ ilgi ekiyle (bunun üzerine), $-{mAk}$ adlaştırma biçimbirimi (öldürmek üzerine) ya da $-{mAsI}$ adlaştırma eki +iyelik eki (ağlamaya başlaması üzerine) sıralamasıyla kullanılıp neden bildirmek için kullanılabilir.

1.2. Ön Çekim Neden İlgeçleri

Ön çekim ilgeçleri, söz, sözcük öbekleri ve tümcelerden önce gelerek oluşturduğu yan tümceyi çeşitli anlamlarla temel tümceye bağlar. Neden bildiren ön çekim ilgeçleri ise neden ifadesini sonuç ifadesine bağlar. EAT’de görülen ve tipolojik olarak Türkçenin genel kullanımının dışında kalan ön çekim ilgeçleri *çün / çünki / çünkim* ve *tâ (ki / kim)* ilgeçleridir.

çün / çünki / çünkim: *Çün* sözcüğü, *çü*, *çünki* ve *çünkim* sözcükleriyle eş işlevde kullanılan, tümceye neden, eş ve art zamanlılık katan bağlaç, ilgeç veya belirteç işlevli bir birimdir. *Çün* sözcüğü, EAT’de ilgeç, belirteç ve bağlaç olarak kullanılabilir. *Çün* sözcüğü, EAT’de “-ınca, -dığında, -dığı için” işlevleriyle ilgeç olarak tanıklanmış, TT’de tümüyle kullanımdan düşmüştür.

[32] **çün erde dirlik ola hakkıla birlik ola** (YED, 80a)
“Dervişte istikametli bir hayat olabilmesi için Allah’ın yolunda bulunmalı.”

[33] **korkma düşmenleründen çün toğrı yarüñ vardur** (YED, 86a)
“Doğru bir Dost’un olduğu için düşmanlarından korkma.”

EAT’de hem yalın biçim (*çün*) hem de *ki / kim* bağlaçlarıyla oluşturulmuş birleşik biçim (*çünki / çünkim*) yaygın olarak kullanılmıştır. *Çün / çünki / çünkim* ön çekim ilgeçli tümceler sözdizimi açısından Türkçenin tipolojisinin dışında kalmaktadır.

Çünki, EAT’de ilgeç ve bağlaç olarak kullanılmıştır. Bu dönemde yazıyla belirlenebildiği kadarıyla *çünki* sözcüğü, ses uyumuna girmemiştir. Ancak daha sonraki dönemlerde ünlü uyumlarına uyarak *çünkü* biçiminde yalnızca bağlaç olarak kullanılır; *neden* ve *açıklama* bildirir (Karaoğlu, 2023, s. 245). *Çünkü*, aşağıdaki örnekte ilgeç olarak “-ınca, -dığı için” işleviyle kullanılmıştır.

[34] **çünkü aduğ oldu fülân hep dirlüğün oldu yalan**
gelsün bize ma ‘ni bilen haķıkatde mestür nedür (YED, 89a)
“Adın herhangi biri, bütün yaşayışın yalanla dolu olduğu için; bize maneviyat bilen gelsin, gerçeğe engel olan nedir!”

[35] **çünkü gördüm ben haķķımı hakkıla oldum biliş**
her kaçarcu baķdumısa hep görünendür cümle haķ (YED, 101a)
“Ben Hakk’ı gördüğüm (bildiğim) için onunla dost oldum.”

Çünkim, Farsçadan kopyalanan *çün* bağlacının Türkçe *kim* bağlacıyla birleşerek oluşturduğu biçimdir. *Çünkü* ilgeci ile aynı işlevdedir. EAT’de hem *neden* hem *eş-art zamanlılık* bildirir. TT’de ölçünlü dilde kullanımdan bütünüyle düşmüş, yerini yalnızca *neden* işleviyle EAT’de *çünkü* biçiminde görülen sözcüğün ses uyumuna girerek dönüştüğü *çünkü* biçimine bırakmıştır.

[36] **çünkim beni esritdün cān u gönül iletün**
ayırma beni senden bulışdum ayrılmazın (YED, 155b)
“Beni kendimden geçirdiğin için ruh ve gönlümü aldın.”

[37] **ol kişi çünkim eşitdi bu sözi / âh kıldı ağladı göyüñdi özi** (YZ, 395).
“O kişi bu sözü işitince ah etti, ağladı ve canı yandı.”

tâ (ki / kim): EAT’de *tâ* ve pekiştirilmiş biçimi *tâ ki / kim* ilgeç, bağlaç ve ünlem olarak kullanılmakla birlikte, ilgeç olarak “-ınca, -dıkta, -dığı zaman, -dıktan sonra, -incaya kadar, -madığı takdirde, -mesi / mek için, -sın diye” işleviyle karşılanmaktadır (Tiken, 2004, s. 101). Dolayısıyla, *tâ*, *eş / art zamanlılık*, *sonralık*, *sınırlandırma*, *koşul*, *ereksel neden*, *öznel neden* gibi anlamlar taşır. Yapılan çözümlemelerde *tâ (ki / kim)* “-dığı için” işleviyle de gerçekleşmiş / gerçekleşebilir gerçek neden anlamıyla ya da “-mesi için, ... diye” işleviyle erek ve niyet bildirmek amacıyla kullanılır.

Bu yapı, EAT’de *tâ / tâ ki / tâ kim* biçimlerinde üç biçimde karşımıza çıkabilir. Yapılan çözümlemelerde *tâ (ki / kim)*, tümcede ön çekim ilgeci olarak ve istek eki *-{A}* ya da geniş zaman ekiyle çekimlenmiş bir eylemin önüne gelerek kullanılmıştır. Belirlenen örnekte ereksel neden ve zamansal neden ilgisi kurmuştur.

[38] **ben kaçan derviş olam tâ ki aña iş olam**
yüz biñ benüm gibiği ‘ışķ hırķa-püş eyledi (YED, 190a)
“Ben ona yoldaş olmak için nasıl derviş olayım; yüz bin benim gibisini derviş eyledi.”

Tâ ki / kim ile kurulan yan tümce, *bağımlı sıralı tümce* yapısındadır (Aydın Karaaslan, 2022, s. 48). TT’de bu yapı, ölçünlü TT’de kullanımdan düşmüş, ancak ağızlarda ya da konuşma dilinde seyrek olarak görülmektedir.

1.3. Neden İlgecimsileri / İlgeçlikleri

Geçici olarak ilgeç işlevinde kullanılan sözcükler *ilgecimsi*, ilgeç işlevli öbekler ise *ilgeçlik* olarak adlandırılmıştır (Özcan, 2022, s. 105). Bu sözcük / sözcük öbekleri geçici olarak üstlendikleri ilgeç işlevinden çıktıklarında ad, sıfat, belirteç gibi sözcük türü işlevini üstlenir (Dinçer Bahadır, 2023, s. 196). EAT’de incelenen metinlerde, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *elinden*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *ışkına*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *hürmetine*, $\{nU\eta\}$ *uğurına*, $\{nU\eta\}$ *yolına*, $\{nU\eta\}$ *yolında*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *yüziçün / yüziçün*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *yüzünden*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *yüzi şuyına* ilgecimsi ve ilgeçlikleri tanıklanmıştır. Adların iyelik ve genellikle yönelme durumu daha seyrek olarak bulunma ve ayrılma durumu biçimbirimiyle kalıplaşarak ilgeçleştiği görülür.

a. Yönelme durumuyla kalıplaşma eğilimindeki ilgecimsiler / ilgeçlikler:

$\{nU\eta / \emptyset\}$ *ışkına*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *hürmetine*, $\{nU\eta\}$ *uğurına*, $\{nU\eta\}$ *yolına*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *yüzi şuyına*.

b. Bulunma durumuyla kalıplaşma eğilimindeki ilgecimsiler / ilgeçlikler:

$\{nU\eta\}$ *yolında*.

c. Ayrılma durumuyla kalıplaşma eğilimindeki ilgecimsiler / ilgeçlikler:

$\{(n)U\eta\}$ *elinden*, $\{nU\eta / \emptyset\}$ *yüzünden*

elinden: *El* sözcüğü, iyelik eki ve ayrılma durumu ekinin birleşmesiyle oluşmuş ve “yüzünden, sayesinde” işleviyle kullanılmıştır. Hem olumlu hem de olumsuz nedensellik tümcelerinde görülmektedir. TT’de *birinin elinden çekmek* “biri yüzünden sıkıntıya düşmek” deyiminde yaşamakta ve seyrek kullanılmaktadır.

[39] **dost elinden ölürisem** hiç gümânsuz giri gelem

ğanimet görüj bu demi cân şükrâne virigelem (YED, 126a)

“Dost yüzünden ölürsem hiç tereddütsüz geri gelirim; bu anı fırsat bilin, ruhumu şükür ile veririm.”

ışkına: *ışk* sözcüğünün üzerine iyelik eki ve yönelme durumu eki gelerek oluşmuştur. Genellikle değer verilen şeylerden sonra kullanılır. Günümüz Türkçesinde “... aşkına” biçiminde varlığını sürdürür. Sevgi duyulan şey, kişi ya da tanrı sözcüklerinden sonra kullanılır.

[40] **Muhammedüj dini ışkına kılıç urdum** (DK, 140b).

“Muhammedin dini aşkına kılıç vurdum.”

[41] **Şarı tonlu kız ışkına bir aslandan döneyimmi?** (DK, 93b).

“Sarı elbiseli kız aşkına aslandan döneyim mi?”

hürmetine: *Hürmet* sözcüğünün üzerine iyelik eki ve yönelme durumu eki getirilerek oluşur. Genellikle saygı duyulan şey ve kişilerden sonra gelir. TT’de varlığını sürdürür.

[42] **Mere kâfir, Dedem Korkud kopuzı hürmetine çalmadum** (DK, 136a).

“Bre kafir, Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadım.”

[43] **Günāhuñuzı adı görklü Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasun** (DK, 147b).

“Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa hürmetine bağışlasın.”

uğurına: *Uğur* sözcüğünün üzerine iyelik eki ve yönelme durumu ekinin eklenmesiyle oluşur. Genellikle şans getirmesi beklenen, istenen şeylerden sonra kullanılır. TT’de “... uğruna” biçiminde varlığını sürdürür.

[44] **Ölürisem senüj uğruña ben öleyim** (DK, 26b).

“Ölürsem senin için ben öleyim.”

- [45] Vallāhi, **men Kazanuç uğurına başum komışam** (DK, 150b).
“Vallahi, ben Kazan’ın uğruna başım koymuşum.”

yolına: *Yol* sözcüğünden sonra iyelik eki ve yönelme durumu gelmesiyle oluşur. Genellikle insanların kendini feda edecekleri şeyler için kullanılmıştır. Kendinden önce gelen sözcükle iyelik bağı ilişkisi sürer. TT’de hâlâ özellikle konuşma dilinde kullanılır.

- [46] Menüm başum **senüñ yoluña kurbān olsun** (DK, 74a).
“Benim başım senin yoluna kurban olsun.”

- [47] Dede, **kız karındaşımuñ yolına ben ne isterisem verürmisin?** (DK, 44b).
“Dede, kız kardeşimin yoluna ben ne istersem verir misin?”

yoluñda: *Yol* sözcüğünün üzerine iyelik eki ve bulunma durumu eki getirilerek oluşmuş ve “için” ilgeciyle eş anlamlı kullanılmıştır. TT’de bulunma durumu ekiyle birleşen “karşısında, önünde, uğruna” yapıları bir işin yapılış nedenini bildirir (Kahraman, 2007, s. 37). *Yolunda* ilgecimsisi de benzer bir biçimde oluşturulmuştur. Kendinden önce gelen sözcükle ilişkisini iyelik ekleriyle kurar. TT’de de bu yapının kullanımını sürdürdüğü görülür.

- [48] Bir yiğit aramızdan egsildi. **Senüñ yoluñda baş verdi** (DK, 152b).
“Bir yiğit aramızdan eksildi, senin yolunda / senin için baş verdi.”

yüziçün / yüzinçün: *Yüz* sözcüğünün üzerine iyelik eki ve *içün* ilgecinin gelmesiyle oluşmuş birleşik bir ilgeçtir. Bu ilgeç, *yüziçün* ve *yüzinçün* olarak iki biçimde karşımıza çıkar. TT’de “... +nın yüzü suyu hürmetine” söz öbeği, EAT’de “yüzi şuyına” ilgeçliğiyle benzer anlamda kullanılır.

Bu yapı, olumlu nedensellik ifadelerinde kullanılır. TT’de *yüz* sözcüğünün türevlerinden olan *yüzünden* ilgeci ise olumsuz nedensellik ilgisi kurmaktadır. Dolayısıyla *yüz* sözcüğü, tarihsel dönemde *içün* ilgeciyle kullanıldığında (... yüzinçün / yüzinçün) olumlu sonuçları, günümüzde ayrılma durumuyla kullanıldığında (...yüzünden) olumsuz sonuçları işaretler.

İncelenen metinlerde bu ilgecin sadece *tanrı* sözcüğüyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Belirlenen örneklerde özgüleme yoluyla nedene vurgu yapılmıştır.

- [49] pes yine eyitdi sorarın senden **tañrı yüzinçün kim habar virgil baña sen kimsin** (KE, 479 / 15).
“... sana sorarım, tanrı yüzü için senin kim olduğunu bana haber ver.”

- [50] dāvūd eyitdi vargıl kim **seni ‘afv eyledüm [tañrı] yüziçün** (KE, 567 / 13).
“Davut eyitti: “Git, çünkü tanrı yüzü suyu hürmetine seni affettim.”

Örnek [49, 50]’de özgülemeye dayalı bir nedensellik vardır. Tanrı yüzüne ya da doğrudan tanrının kendine özgülenerek nedensellik oluşturulmuştur.

yüzinden: *Yüz* sözcüğünün üzerine iyelik eki ve ayrılma durumu eki gelmesiyle oluşmuştur. EAT’de seyrek olarak kullanılmasına rağmen günümüzde çok sık karşımıza çıkar. TT’de olumsuz sonuçlar doğuran nedensellik tümcelerinde görülür, ancak EAT’de olumluluk yönünden belirginleştirici değildir. Belirlenen tek örnekte yansız nedensellik ilişkisi kurmuştur.

- [51] nemrūd odın ibrahime ben bāğ u bustān eyledüm
küfür yüzinden toğuban gine odı yaúan benem (YED, 128a)
“Nemrut’un ateşini İbrahim’e güllük güllüstanlık eden benim; küfürden ortaya çıkıp yine ateşi yakan benim.”

yüzi şuyına: Değer verilen ya da saygı duyulan kişilerden sonra gelerek neden ilgisi kurar. TT’de bu yapı “... yüzü suyu hürmetine” biçiminde de görülür.

- [52] **günāhuñuzu adı görklü Muhammed Muştafa yüzi şuyına bağışlasun** (DK, 63a).

“Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağışlasın.”

Sonuç

Bu çalışmanın dayandığı, “Eski Anadolu Türkçesinde Nedensellik” adlı doktora çalışmasında sözcüksel nedensellik işaretleyicisi olarak kullanılan ilgeçler, *yapı, bakış açısı, olumluluk-olumsuzluk, gerçeklik, etki, uzaklık, süreç, nedenlerin çokluğu, doğrultu, indirgeme, açıklık* ve *sözdizimi* ölçütlerine göre değerlendirilmiş ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

EAT metinlerinde görülen nedensellik işaretleyicileri, TT’de kullanılan nedensellik işaretleyicileri ile karşılaştırıldığında geçmişte kullanılan bazı ilgeçlerin günümüzde aynı biçimde kullanıldığı, bazılarının biçimsel ve anlamsal değişikliklerle kullanımını sürdürdüğü, bazılarının ise kullanımdan düştüğü gözlenmiştir.

İlgeçler, son çekim ilgeçleri, ön çekim ilgeçleri ve ilgecimsiler / ilgeçlikler olmak üzere üç başlıkta değerlendirilmiştir. EAT’de nedensellik ilişkisi kuran son çekim ilgeçleri: *birle, deyü, +{(y/n)A} göre, +{nUη / -mAK / -mAsI / -AcAğI / -dUğI / ø} için, ile, +{dAn} ötürü, -{dUKdAn} sonra, +{(n)Uη} ucundan, -{mAK / ø} üzere, +{nUη / -mAK / -mAsI} üzerine; ön çekim ilgeçleri: çün / çünkü / çünkü kim ve tâ (ki / kim); ilgecimsi / ilgeçlikler: +{nUη / ø} elinden, +{nUη / ø} ışkına, +{nUη / ø} hürmetine, +{nUη} uğurına, +{nUη} yolına, +{nUη} yolunda, +{nUη / ø} yüziçün / yüzinçün, +{nUη / ø} yüzinden, +{nUη / ø} yüzi suyına ilgeçleri’dir. TT’de yalnızca son çekim ilgeçleri varlığını sürdürür. *Birle, ucundan; çün / çünkü / çünkü kim, tâ (ki / kim); yüziçün / yüzinçün* ilgeçleri ölçünlü TT’de kullanımdan düşer. İlgecimsi ve ilgeçlikler ise ölçünlü TT’de öbekleşmiş yapılarda ya da ağızlarda görülebilmektedir.*

Tablo 1.

Nedensellik Bildiren İlgeç İşlevli Birimler

Dönem	İlgeç İşlevli Birimler
Eski Anadolu Türkçesi	<p>son çekim ilgeçleri: <i>birle, deyü, +{(y/n)A} göre, +{nUη / -mAK / -mAsI / -AcAğI / -dUğI / ø} için, ile, +{dAn} ötürü, -{dUKdAn} sonra, +{(n)Uη} ucundan, -{mAK / ø} üzere, +{nUη / -mAK / -mAsI} üzerine</i></p> <p>ön çekim ilgeçleri: <i>çün / çünkü / çünkü kim, tâ (ki / kim)</i></p> <p>ilgecimsi / ilgeçlikler: <i>+{nUη / ø} elinden, +{nUη / ø} ışkına, +{nUη / ø} hürmetine, +{nUη} uğurına, +{nUη} yolına, +{nUη} yolunda, +{nUη / ø} yüziçün / yüzinçün, +{nUη / ø} yüzinden, +{nUη / ø} yüzi suyına</i></p>
Türkiye Türkçesi	<p>son çekim ilgeçleri: <i>beri, binaen, cihetle, diye, dolayı, dolayısıyla, göre, hasebiyle, için, ile, kadar, karşı, kerli (kelli), mebni, mucibince, mukabil, naşi, ötürü, sebebiyle, sonra, üzere, üzerine, yüzünden, zaman</i></p> <p>ön çekim ilgeçleri: -</p> <p>ilgecimsi / ilgeçlikler: Ölçünlü TT’de öbekleşmiş yapılarda ya da ağızlarda</p>

Yapılan çözümlemede öznel nedensellik ilişkisi kuran ilgeç işlevli birimler: *birle, deyü (deyü ile aynı işlevde diyüp, diyüben), göre, için, ile, ötürü, sonra, ucundan, üzere, üzerine, çün / çünkü / çünkü kim, tâ (ki / kim), elinden, ışkına, hürmetine, uğurına, yolına, yolunda, yüziçün / yüzinçün, yüzinden* ilgeçleridir. Hem öznel hem de nesnel nedensellik ilişkisi kuran ilgeç işlevli birimler: *göre, için, ile, ötürü, tâ (ki / kim), ışkına*, ilgeçleridir. Yalnızca nesnel nedensellik ilişkisi kurduğu belirlenen ilgeçler ise: *elinden, yolunda* ve *yüzi suyına* ilgeçleridir.

İlgeçlerde olumluluk-olumsuzluk açısından TT’yle EAT arasında farklılıklar gözlenmektedir. TT’de ölçünlü dilde *yüzünden, nedeniyle, sebebiyle* sözcükleriyle kurulan nedensellik tümcelerinde sonuçlar

olumsuzdur (Bolulu, 1996, s. 18). Ancak EAT'de *yüziçün / yüzinçün* ilgeciyle neden, olumlu sonuç tümcesine de bağlanmaktadır. İlgeçler daha çok olumsuz neden ve olumsuz sonuç ifadelerini bağlarken ilgecimsiler *olumlu neden* ve *olumlu sonuç* ifadelerinde görülmektedir.

EAT'de nedensellik gerçeklik ölçütüne göre gerçek, gerçekdışı ve olası neden olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır. Metinlerde geçmiş, yaşanmışlık vurgulayan *-{dUgIyçün}*, *-{dI} deyü / deyüben* yapıları *gerçek neden*; gerçekleşme olasılığı yüksek olmayı vurgulayan *deyü* ilgeci *olası neden* ifade eder.

Nedensellik süreç açısından doğrudan ve dolaylı (salt dolaylı, düzenleyicili, aracılı) neden olarak iki ana başlıkta değerlendirilmiştir. Belirlenen örneklerde *ötürü* ilgecinin *doğrudan neden*; *çün, göre, ucından* ilgeçlerinin *dolaylı neden*; *ile* ilgecinin *düzenleyicili neden* bildirdiği görülmektedir.

Neden-sonuç ilişkili tümceler nedenlerin çokluğu ilkesine göre ele alındığında nedensellik ilişkisi kuran birçok yapının kullanılabilirdiği görülmüştür. Belirlenen örneklerde *ötürü* ilgecinin çoklu neden tümcelerinde tercih edildiği tespit edilmiştir.

Nedensellik, doğrultu açısından öncül, ardıl ve döngüsel başlıklarında incelenmiştir. Nedensel doğrultuda nedenselliğin gerçekleşme yönü önem arz etmektedir. Tümcelerde *deyüben* salt neden ilişkisi kuran yapıların *öncül neden*; *diyü, için, üzere, tâ (ki / kim), ki / kim* ilgeçleri gibi erek bildiren yapıların *ardıl neden* bildirdiği belirlenmiştir.

Nedensellik indirgeme açısından salt, ettirgen, ereksel, koşullu, zamansal ve tarz olmak üzere altı başlıkta ele alınmıştır. EAT metinlerinde birincil olarak neden bildiren salt neden ilgeçleri: *diyü, deyüben, için, ötürü, ucundan* ilgeçleridir. Ereksel neden bildiren ilgeçler: *deyü, -{mAK} için, -{mAK} üzere*; zamansal nedensellik bildiren ilgeçler: *çün / çünki / çünkim* ön çekim ilgeçleri; *-{dUKdAn} şoğra* son çekim ilgecidir.

Neden-sonuç (etki) ilişkisi kuran tümceler sözdizimi açısından değerlendirildiğinde neden, sonuç ve neden işaretleyicisi ilgeç değişkenlerinin iki dizilimde birlikte kullanıldığı görülmüştür. İncelenen metinlerde *birle, deyü, göre, için, ile, ötürü, şoğra, ucundan, üzere, üzerine* ilgeçlerinin; *elinden, ışkına, hürmetine, uğurına, yoluna, yolunda, yüziçün / yüzinçün, yüzinden ve yüzi şuyına* ilgeçliklerinin [*neden>nedensellik işaretleyicisi*]*>sonuç* nedensellik diziliminde kullanıldığı belirlenmiştir. *Çün / çünki / çünkim, tâ ki / kim* ön çekim ilgeçlerinin [*nedensellik işaretleyicisi>neden*]*>sonuç* diziliminde kullanıldığı görülmüştür. TT'de ön çekim ilgeçlerinin tümüyle kullanımdan düştüğü görülür.

İlgeçler *etki, uzaklık* ve *açıklık* açısından belirleyici bir rol üstlenmemiştir.

Bu çalışma sonucunda, nedensellik kavramının, EAT ilgeçlerinde biçimbilimsel, anlambilimsel ve kullanımsal açıdan farklı boyutları olması nedeniyle kiplik çalışmaları içinde yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Nedenselliğin diğer yönü, bir durum ulamı oluşturmastır. Biçimbirimlerin çok işlevliliğinden dolayı, bir biçimbirim birden fazla durumu karşılayabilmektedir. İlgeçlerle oluşturulan nedensellik ilişkili bazı tümcelerin neden durumu ulamında değerlendirilmesi tarafımızca uygun görülmektedir.

Nedensellik ilişkisi kurabilen çok fazla ilgeç olması, bu ilgeçler arasında anlamsal, kullanımsal ya da yapısal farklılıklar olabildiğini göstermektedir.

Kısaltmalar

- DK Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut* (Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin). Ankara: Gazi Kitabevi.
- DVG Dolu, H. (İşleyen), *Dâstân-ı Varka ve Gülşah*. Türkiyat Enstitüsü T. No.260.
- EAT Eski Anadolu Türkçesi
- KE Yılmaz, E., N. Demir, M. Küçük (2013). *Kıtas-ı Enbiya* (Metin, Sözlük-Dizin, Notlar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KM Özçelik, S. (2001). *Kitabü'l Mühimmât*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 266.

- MT Yavuz, K. (2007), *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı* (Gülşen-nâme) [Metin ve Aktarma], Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- TT Türkiye Türkçesi
- YED Boz, E. (2021). *Yunus Emre divan*. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü Yayınları.
- YZ Demirci, Ü. Ö. & Korkmaz Ş. (2008). *Şeyyad Hamza, Yūsuf u Zeliḥā*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2007). Eski Anadolu Türkçesinde çün, çünkü, çünkü cümle başı edatlarıyla kurulmuş isim cümleleri. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, (s.57-66) içinde. Ankara.
- Aydın Karaaslan, N. (2022). Tercüme-i Enîsü'l-Ârifin ve ki(m)'li tümce yapıları. *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 4, 31-52.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe dilbilgisi*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Bolulu, O. (2001). Türkçede eklerin önemi ve -den eki. *Türk Dili Dergisi*. 4 (23, Mart / Nisan 1991), 40-44.
- Boz, E. (2018). Sözlükler için yeni bir dilbilgisel bilgi önerisi: ilgeçlerin atadıkları biçimbirimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (2), 749-758.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi* (A. Benzer, Haz.). Kabcacı Yayınevi.
- Dinçer Bahadır, Ş. (2023). “İlgeçler” Türkiye Türkçesi III sözcük türleri. Gazi Kitabevi.
- Doğan, N. (2014). Çok işlevlilik açısından Türkçe edatların söz dizimsel ve anlam bilimsel yapısı. *Dil Araştırmaları*, (15), 105-119.
- Erdal, M. (2004). *Old Turkic word formation: a functional approach to the lexicon (Eski Türkçede sözcük oluşumu: sözlüğe işlevsel bir yaklaşım)*. Leiden; Boston; Köln: Brill.
- Ergin, M. (2004). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Ersen-Rasch, M. I. ve E. Onası (2015). *Yabancı dil olarak Türkçe dilbilgisi*. Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük* (2024). Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>
- Hamilton, J. R. (1998). *İyi ve kötü prens öyküsü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hirik, S. (2017). Öbek Yapılarda Yönetim. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 10, (1), 389-416
- Kahraman, T. (2007). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki ad çekim ekleri ve bunların işlevleri*. Kanyılmaz Matbaası.
- Karaoğlu, S. (2023), “Bağlaçlar”, *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri*. Gazi Kitabevi.
- Mansuroğlu, M. (1955). Türkçede cümle çeşitleri ve bağlayıcıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 3, 59-71.
- Oğuz Kabadayı, C. (2023). Sözlüksel nedensellik işaretleyicilerinin söz dizimi açısından incelenmesi (Ayşe Kulin romanları örneğinde). *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 193-212. <https://doi.org/10.34083/akaded.1265863>

- Özcan, B. (2015). *Haldun Taner'in öykülerinde nedenleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Özcan, B. (2022). *Eski Anadolu Türkçesinde nedensellik* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Özsoy, A. S. (2019). *Türkçe / Turkish*. Boğaziçi Üniversitesi Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Özsoy, S, Erguvanlı ve Taylan, E. (1998). Türkçenin neden gösteren ilgeç yantümceleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* , 9, 116-125 .
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tiken, K. (2004), *Eski Anadolu Türkçesinde edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve zarf-füller*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Torun Öğretmen, Y. (2020). Türkiye Türkçesinde üzere edatının eşdizimlilik özellikleri bağlamında görünümüleri. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, (22).
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar (Türkçe dil bilgisi)*. The MIT Press.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Berrin ÖZCAN

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

ADİYAMAN YÖRESİ AĞIZLARINDA HÂL EKLERİNİN FARKLI KULLANIMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

On Different Uses of Case Supplements in Adiyaman Regional Dials An Assessment

Doktora. Ramazan KELEPÇE

Adiyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Öğrencisi. ramazankelepce51@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
17.10.2023

Kabul/Accepted
27.06.2024

Sayfa/ Page
47-56

Öz

Dil, bir toplumda var olan kültürü ve unsurlarını yansıtan en önemli araçtır. Ağızlar da bir toplum veya topluluğun yaşamını, farklılıklarını, kültürlerini yansıtan ve o dilin söz varlığına, biçim birimlerine ve ses bilgisel unsurlarına zenginlik katan dil unsurudur. Bu dil unsurunun bölgeden bölgeye, yöreden yöreye farklılık göstermesi de Türkçenin gelişmişliğinin ve zenginliğinin göstergelerinden biridir. Bu zenginliğin unsurlarından biri olan adların cümle içinde üstlenecekleri görev ile anlamları belirlemeye yarayan, Türkçenin anlam ve yapısal zenginliğine işlerlik katan ve ağızların en önemli dil unsurlarından biri de hâl ekleridir. Hem ağızların hem de Türkçenin önemli bir parçası olan hâl ekleri üzerinde günümüze değin birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Son zamanlarda da özellikle derleme, inceleme, karşılaştırma gibi alanlarda farklı bakış açılarıyla ele alınan çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Ancak, Adiyaman ili ve yöresi ağız özellikleri üzerinde yapılan çalışmalar, bu yoğunluğun gölgesinde kalmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada Adiyaman ili ve yöresi ağız yapısında yer alan hâl ekleri ele alınmakla birlikte derleme metinlerinde yer alan hâl eklerinin farklı kullanımları ve bunların cümle içinde birbirlerinin yerine kullanımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca hâl eklerinin bağlama göre kazandığı anlamsal farklılıklar da gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Türkçe, Toplum, Ağız, Kültür, Hâl ekleri

Abstract

Language is the most important tool that reflects the existing culture and its elements in a society. Dialects are also language elements that reflect the life, differences and cultures of a society or community and enrich the vocabulary, morphemes and phonological elements of that language. The fact that this language element differs from region to region and region to region is one of the indicators of the development and richness of Turkish. One of the most important language elements of dialects, which is one of the elements of this richness, which serves to determine the meaning and meaning of the nouns in the sentence, adds functionality to the semantic and structural richness of Turkish. Many studies have been made and continue to be done on case suffixes, which are an important part of both dialects and Turkish. Recently, studies that are handled from different perspectives, especially in areas such as compilation, review and comparison, have gained intensity. However, the studies on the dialect features of Adiyaman province and its region remain in the shadow of this density. Therefore, in this study, while the case suffixes in the dialect structure of Adiyaman province and its region are discussed, the different uses of case suffixes in the compilation texts and their interchangeable use in sentences are tried to be determined. In addition, the semantic differences of case suffixes depending on the context are also shown.

Keywords: Language, Turkish, Society, Dialect, Culture, Case Suffixes

Atıf/Citation: Kelepçe, R. (2024). Adiyaman yöresi ağızlarında hâl eklerinin farklı kullanımları üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 47-56.

Giriş

Dil, birey ve toplumlar arasında iletişimin oluşumunu sağlayan önemli bir vasıtaadır. Bu vasıtanın dallarından biri de ağızlardır. Ağızlar, bir toplumda geçmişten günümüze kadar konuşulan ana dilin tüm özelliklerini barındıran, koruyan ve geleceğe aktaran canlı bir hazinedir. Bu açıdan, birçok medeniyetin oluşturduğu kültürel unsurun temelinde ağızlar, çok önemli bir kaynak niteliğini taşımaktadır. Mezopotamya'nın bereketli toprakların batısında yer alan ve aynı zamanda tarihin en eski yerleşimlerinden biri olan Adıyaman, sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca Hitit, Babil, Pers, Asur, Yunan, Kommagene, Roma, Bizans gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin oluşturdukları kültürel zenginlikler, ağızlar yardımıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Aynı zamanda sözlü kültürün tüm özelliklerini bünyelerinde barındıran ağızlar, yazılı kültür unsurlarının aracılığıyla kalıcı hale getirilmiştir.

Bu bağlamda dünya üzerinde ağızlarla ilgili ilk çalışmalar, sözlü kültür unsurlarının derlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Alman masal yazarı olan Grim Kardeşler tarafından bu hedef doğrultusunda XVIII. yüzyılın ortalarında Alman halk masalları derlenmeye başlanmıştır. Yapılan bu ilk çalışmadan sonra ağızlarla ilgili çalışmalar, Avrupa'nın birçok farklı coğrafyasında gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde ise ağızlara yönelik ilk çalışmalar, V. A. Maksimov tarafından meydana getirilmiştir. İlk ciddi çalışma ise Karadeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde 1925-1942 yılları arasında Finli Türkolog M. Räsänen (1893-1976) tarafından yapılmıştır. Ahmet Caferoğlu'nun 1940'lı yıllarda meydana getirdiği çalışmalarla da yerli araştırmalar dönemi başlamıştır (Akar, 2016, s. 171).

Türkiye Türkçesinde ağız ile ilgili yapılan çalışmaların temelde iki amacı bulunmaktadır: Bir bölgede yaşayan insanların konuşma biçimlerini belirlemek ve ağız özellikleri incelenen yerdeki bireylere ait söz varlığını yazıya aktarmak. Ancak, uzun uğraşlar neticesinde sahada yaşayan insanlarla yapılan görüşme ve mülakatlardan elde edilen verilerin ağız bilimine sağlayacağı katkılar, bunlardan daha çok görünmektedir (Uysal, 2002, s. 202-203). Bu amaç doğrultusunda Adıyaman ili ve yöresi ağızları ile ilgili yapılan derleme çalışmaları ele alınıp incelenmiştir.

Yöntem

Bilimsel araştırma bilime katkı sunmak amacıyla planlı ve sistematik olarak birbirini izleyen ve etkileyen verilerin toplanması, yorumlanması ve değerlendirilmesi sürecidir. Bu kapsam dâhilinde yapılan araştırmalarda genel olarak nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmaktadır (Aydın, 2018, s. 2). Nitel araştırmalarda görüşme, gözlem ile doküman inceleme gibi teknikler kullanılmaktadır (Baltacı, 2019, s. 374). Veri toplama tekniklerinden biri olan ve birçok araştırmada kullanılan doküman inceleme tekniği ise ele alınmak istenen olay ve olgular hakkında bilgi aktaran yazılı materyallerin incelemesini içerir (Özcan, 2019, s. 100). Bu çalışmada doküman inceleme dikkate alınarak Adıyaman ili ve yöresinde yapılan çalışmalar ve var olan derleme metinlerden elde edilen veriler, çalışmanın amacı doğrultusunda içerik incelemesine tabi tutulmuştur. Bu kapsam çerçevesinde incelenen eserlerde sadece hâl eklerinin ele alınması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Hâl Ekleri

Dil biliminde, bir adın bağlamdaki işlevini gösteren, biçimsel değişimleri veya çekim eklerini ifade eden (Balkan, 2021, s. 12) hâl eklerini, Ergin;

"İsimler kelime gurupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hallerde bulunurlar. İsimlerin, kelime gurupları ve cümleler içinde isimlerle, edatlarla ve fiillerle çeşitli münasebetleri olur. Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hallere girer. Demek ki ismin halleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır."

(2007, s. 226) şeklinde tanımlarken; Korkmaz, "Ad çekimi ekleri, cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir." (2009, s. 23) şeklinde tanımlamıştır. Bunu Kartallıoğlu ve Yıldırım "Hâl ekleri, isimlerin birbirleri veya fiiller ile olan ilişkisini belirleyen durum gösterme kavramını karşılamak üzere aldıkları isim çekim ekleridir." şeklinde tanımlarken (2007, s. 51), Gülsevime ise "Hâl ekleri, sık sık kullanılan ve cümlenin anlamına tesir eden isim çekim ekleridir." (2020, s. 25) biçiminde ifade etmiştir.

Hâl ekleriyle ilgili buna benzer tanımlar, birçok araştırmacı tarafından yapılmıştır. Ancak, günümüze kadar Türkiye Türkçesinde yazılan birçok gramer kitabında bu eklerin kategorileştirme konusu üzerinde henüz görüş birliği sağlanamamıştır. Örneğin, ismin durum kategorisini belirlemek için Ergin, nominatif, genitif, akkuzatif, datif, lokatif, ablatif, instrumental, ekvatif ve direktif (2007, s. 227-228) şeklinde dokuz; Korkmaz, yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, çıkma, vasıta ve eşitlik (2009, s. 23-25) şeklinde sekiz; Vardar, yalın, belirtme, tamlayan, yönelme, çıkma, kalma ve eşitlik (2002, s. 84) biçiminde yedi; Gencan, yalın, -i, -e, -de, -den (1979, s. 155); şeklinde beş; Gülsevin, yalın, belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, vasıta, eşitlik (2020, s. 25-82) şeklinde yedi başlık altında ele alırken Delice, belirtme, yönelme, kalma ve ayrılma olmak üzere dört (2017, s. 36) başlık altında incelemiştir.

Bulgular

Türkiye Türkçesi ağzlarında geçmişten günümüze kadar hâl ekleriyle ilgili birçok değerli çalışma yapılmıştır. Burada ise Adıyaman ağzı üzerine yapılan bazı çalışmalardan hareketle hâl eklerinin kullanımı ele alınacaktır. Adıyaman ağzında kullanılan hâl eklerini açıklamaya çalışırken Delice'nin sınıflandırması tercih edilmiştir. Bu sınıflandırma kapsamında Adıyaman ili ve yöresi söz varlıklarında tespit edilen hâl ekleri ve özelliklerine değinilmiştir. Bunlar:

1. BELİRTME DURUMU

Belirtme durumu, geçişli olan bir cümlede fiilin etkisi altında kalan bir ismin içinde bulunduğu durumun adıdır. Cümle içinde bu şekilde kullanılan bir ad, yüklem bildirdiği veya öznenin yaptığı işten etkilendiği için bu tür cümlelerde nesne görevindedir (Korkmaz, 2009, s. 277). Türkiye Türkçesinde bu ek, bazen eksiz bazen de ekli haliyle kullanılmaktadır (Ergin, 2007, s. 231).

Belirtme eki, Eski Türkçede birçok farklı şekilde kullanılmıştır: isimlerden sonra +g/+g, iyelik eklerinden sonra +n, teklik kişi zamirlerinden sonra +I ve çokluk kişi zamirlerinden sonra ise +nI ekleri getirilerek oluşturulmuştur (Tanç, 2005, s. 231).

Belirtme hâli ekinin hem Türk dilinin tarihi dönemlerinde hem çağdaş döneminde yönelme, bulunma hâli gibi eklerinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Gülsevin, 2020, s. 45-46). Ayrıca Eski Türkçe döneminden beri hem şekil hem de anlam ve işlev açısından farklılıklar göstermiştir. Yönelme, bulunma gibi hâl eklerinin işlevlerinde kullanılmıştır (Tanç, 2005, s. 235). Bu durum, Adıyaman ağzında kullanılan belirtme hâl ekinin kullanım ve işlevlerinde de benzerlik olduğu tespit edilmiştir.

1.1. Belirtme durumunun eksiz olarak kullanılması

Eksiz yükleme durumu, belirtme ekini almadığı halde cümle içinde nesne görevini alma durumudur (Korkmaz, 2009, s. 277).

Kelle vurmuşlar (3/5), (AİYA).

Kelleyi vurmuşlar

Bi taraftā hamsi balığı gızardırırh (3/487-488), (AİYA).

Bir tarafta hamsi balığınu kızartıyorduk.

Bağda üzüm keserdig, sergen sererdig, sergen üzümü yée sererdig (4/7-8), (AİYA).

Bağda üzüm keserdik, sergen sererdik, sergen üzümünu yere sererdik.

O arpa qarışırh undan yapmışlar (11/150), (AİYA).

O arpayı karışık undan yapmışlar.

1.2. Belirtme durumunun ekli olarak kullanılması

Gëndi parasını gazarırdı adam (13/82), (AİYA).

Kendi parasını kazanırdı adam.

Bî gızı isterlerdi (15/9), (AİYA).

Bir kıızı isterlerdi.

1.3. Belirtme Hâli Yerine Yönelme Ekinin Kullanılması

Èh, *onă* almış içeriye (8/153), (AİYA).

Eh *onu* almış içeriye.

Órdă revzayá tevaf êttîh zemzemini içtîh (12/237), (AİYA).

Orada revzayı tavaf ettik, zemzemini içtik.

1.4. Belirtme Hâli Yerine Bulunma Ekinin Kullanılması

Yerindê kılınderler sürdü (15/72), (AİYA).

Yerini greyderler sürdü.

2. YÖNELME DURUMU

Yönelme durumu, cümle içinde fiilin yönünü gösteren ve “-a, -e” ekiyle yapılan durumun genel adıdır. Yaklaşma anlamıyla kullanılan yönelme durumu daima ekle yapılır. Bu ana anlamının dışında amaç, zaman, karşılaştırma, sebep, uygunluk gibi birçok anlamda da kullanılmaktadır. Batı Türkçesinde yönelme eki “-a, -e” kullanılmasına rağmen (Ergin, 2007, s. 233-234) bu ekin Eski Türkçedeki kullanımı +kA biçimindedir. 3. şahıs iyelik ekinden sonra +nA biçimindedir. Teklik 1. ve 2. şahıs eklerinden sonra ise genellikle +A şeklinde kullanılmıştır (Ercilasun, 2018, s. 181). Adıyaman ili ve yöresinde ise bu ek, Türkiye Türkçesine uygun bir şekilde görülmektedir (Yavuz, 2013, s. 158).

Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin kullanım ve fonksiyonlarıyla ilgili bazı özel durumların olduğu görülmektedir. Cümle içerisinde ekin işlevini belirtme ve bulunma hâli gibi eklerin aldığı gözlemlenmektedir (Öztürk, 2021, s. 65). Bugünkü Türkiye Türkçesi yazı dilindeki yönelme hâli eki yerine belirtme, bulunma, ayrılma gibi hâl eklerinin kullanıldığı görülmektedir (Gülsevin, 2020, s. 48-49). Adıyaman ağzında kullanılan yönelme hâl ekinin kullanım ve işlevlerinde de bu duruma benzer örneklerin olduğu görülmektedir.

2.1. Eksiz Yönelme Hâli

Çayınbabası çayınbabası ölmüş valla nâ nere gidor ki yörüla (10/47), (AİYA).

Çayınbabası, çayınbabası ölmüş valla nereye gidiyor ki yorula.

O dâ bêy herkeş altınını vërdim (12/47), (AİYA).

O da bey, herkese altınını verdim.

2.2. Ekli Yönelme Hâli

A minderin altına para koymışlar (12/2), (AİYA).

A minderin altına para koymuşlar.

Çanımmım êve gëlsin (15/32), (AİYA).

Hanımmım eve gelsin.

2.3. Yönelme Hâli Yerine Belirtme Ekinin Kullanılması

Onu éyi baçuñ, gëndi gëndi duTdu (7/42), (AİYA).

Ona iyi bakın, kendi kendine tuttu.

Onnarı onnarı demış ki demış ben oni göremom (16/139-140), (AİYA).

Onlara, onlara demiş ki demiş ben onu göremiyorum.

2.4. Yönelme Hâli Yerine Bulunma Ekinin Kullanılması

O zaman dâ misafirlerdê gëTTi mí çöliş çociğı arhasına kaTmazdı (14/9-10) (AİYA).

O zaman da misafirlige gitti mi çoluk çocuğu arkasına katmazdı.

Bu aşşagtâ kara alı diyóh (15/68), (AİYA).

Bu aşığıya kara ali diyoruz.

2.5. Yönelme Hâlinin Bazı İşlevleri

Bu ek, cümle içinde farklı kullanılış biçimlerinden dolayı amaç, zaman gibi birçok işlevde kullanılmıştır (Korkmaz, 2009, s. 24-25).

2.5.1. Amaç

Bî gece kınayá gélillerdí (11/7), (AİYA).

Bir gece kınaya gelirlirdi.

Bî günde çociğlara çamaşır yıharlardı (14/1), (AİYA).

Bir günde çocuklara çamaşır yıkarlardı.

2.5.2. Zaman

Ağşamă eve gélirlirdí (13/209), (AİYA).

Akşama eve gelirlirdi.

2.5.3. Yaş

Bením yaşım dâ daa yéní yéní on dörde basordí (15/33), (AİYA).

Benim yaşım da yeni yeni on dörde basıyordu.

2.5.4. Miktar

KağTı vérdiler beş lirayá bi hayvan saTmış kimi (15/34), (AİYA).

Kalktı verdiler beş liraya bir hayvan satmış gibi.

3. BULUNMA DURUMU

Bulunma durumu, fiillerdeki oluş ve kılışın yerini belirleyen durumun adıdır. Bulunma durumu +DA eki ile yapılmaktadır. Bu ekin cümle içinde bulunma anlamı dışında zaman, amaç, tarz, süreklilik, sebep gibi birçok fonksiyonu bulunmaktadır (Korkmaz, 2009, s. 289). Bu ek, günümüzde “-da, -de, -ta, -te” şeklinde kullanılmaktadır. Eski Türkçede de “-da, -de, -ta, -te” şeklindeydi. Ancak konsonant uyumuna bağlı değildi (Ergin, 2007, s. 235). Eski Anadolu Türkçesinde de yalnızca +da ve +de şeklinde kullanılan bulunma durumu (Türk ve Çiçek, 2022, s. 1088) Adıyaman ili ve yöresinde ise hem ötümlü hem de ötümsüz bir şekilde kullanılmıştır (Yavuz, 2013, s. 158).

Eski Türkçe döneminde olduğu gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bu ekin başka hâl eklerinin yerine kullanıldığı, bulunma hâl ekinin de diğer hâl eklerinin işlevlerini yerine getirdiği görülmektedir (Öztürk, 2021, s. 65). Bugünkü Türkiye Türkçesinde de bulunma hâli ekinin fonksiyonlarının belirtme, yönelme, ayrılma gibi hâl ekleriyle ifade edildiği görülmektedir (Gülsevin, 2020, s. 58-59). Adıyaman yöresi ağzında da kullanılan bulunma hâl ekinin kullanım ve işlevlerinde de bu duruma benzer örneklerin olduğu görülmektedir.

3.1. Eksiz Bulunma Hâli

Ama televizyón ben oní dâ görmedím (12/230), (AİYA).

Ama televizyonda ben onu da görmedim.

AsPaP yıhardıh kî eer kónşılar işmiz varsa (13/180-181), (AİYA).

Elbise yıkardık ki eğer komşularımızda işimiz varsa.

3.2. Ekli Bulunma Hâli

Babamın yanında kucaçlamazdı (11/18), (AİYA).

Babamın yanında kucaklamazdı.

Ammă diyceksiniz kî içindē nuğdē kaıldı (13/145), (AİYA).

Amma diyeceksiniz ki içinde nükte kaldı.

3.3. Bulunma Hâli Yerine Belirtme Ekinin Kullanılması

Ğaħmıř biş ğazanı suyu ğaynatmışlar (7/12), (AİYA).

Kalkmış pis kazanda suyu kaynatmışlar.

3.4. Bulunma Hâli Yerine Yönelme Hâl Ekinin Kullanılması

Duruşur dibine ğalırdı ki, o niçe öla (9/38), (AİYA).

Durulur dibinde kalırdı ki, o neşe ola.

O yölluşlarımızı çullarımızı çayá küpürüdüĝ (20/69-70), (AİYA).

O yolluklarımızı, çullarımızı çayda köpürüdük.

3.5. Bulunma Hâli Yerine Ayrılma Hâl Ekinin Kullanılması

Küpden teri bitmesse küflenir (7/52), (AİYA).

Küpte teri bitmezse küflenir.

Sanki asgerden şey oldu (5/66), (AİYA).

Sanki askerde şey oldu.

Ğuyú başından güneş yalasın acıħ (12/165), (AİYA).

Kuyu başında güneş yalasın azıcık.

3.6. Bulunma Hâlinin Bazı İşlevleri

Bulunma hâli eki cümlede; içinde bulunma, yer gösterme, amaç, sebep, vasıta gibi birçok işlevde kullanılmıştır (Korkmaz, 2009, s. 289).

3.6.1. Derece

Herkeş girmiş imtaħana babam başTa kazanmış (13/44), (AİYA).

Herkes girmiş sınava, babam başta kazanmış.

3.6.2. Sebep

Małatyá'ya mevlüde bazar ğünü giderler (16/141), (AİYA).

Malatya'ya mevlüde pazar ğünü giderler.

3.6.3. Zaman

Gidende adıyámanda bi salıncaħ var. (10/52), (AİYA).

Gittiğinde Adıyaman'da bir salıncak var.

Yatsın namazında tartışmışlar (16/25), (AİYA).

Yatsı namazında tartışmışlar.

On iki yaşında nişanlandım (13/2), (AİYA).

On iki yaşında nişnalandım.

3.6.4. Yaklaşık

Bu elli sene zarfında da herkeş su çekmedi ğuyıdan (13/160-161), (AİYA).

Bu elli sene zarfında da herkes su çekmedi kuyudan.

4. AYRILMA DURUMU

Ayrılma durumu, cümle içinde fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını, ayrıldığını ifade etmek için kullanılan ad durumudur. Türkiye Türkçesinde dil benzeşmesine ve ünsüz yumuşamasına

bağlı olarak –DAn ekiyle ifade edilmektedir (Korkmaz, 2009, s. 301). Bu ek, Eski Türkçede “-tın, -tin, -dın, -din” şeklinde dar ünlülerle kullanılmaktaydı. Ancak, Batı Türkçesinde yönelme ve bulunma eklerinin etkisinde kalarak “-ten, -tan, -den, -dan” şeklinde geniş ünlülerle de kullanılmıştır (Ergin, 2007, s. 236). Adıyaman yöresinde ise bu ek –dan/-den, -tan/-ten şeklinde kullanılmıştır (Yavuz, 2013, s. 159).

Türk dili tarihinde –DAn ayrılma hâli eki belirtme, yönelme ve bulunma hâli eklerinin işlevleri ile kullanılmıştır. Özellikle ayrılma hâli ekinin bulunma hâli ekinin işlevi ile kullanılmasının temeli ise Eski Türkçeye kadar uzanmaktadır (Özek ve Sağlam, 2014, s. 14). Türk dilinin çeşitli dönem ve ağzlarında bu işlevler devam etmekle beraber Adıyaman yöresi ağzında da –DAn ayrılma hâli ekinin işlevinin diğer hâl ekleriyle sağlandığı görülmektedir.

4.1. Ayrılma Hâli Ekinin Yerine Yönelme Ekinin Kullanılması

Hē ēkmek yapardıĝ arķasına (8/142), (AİYA).

Evet ekmek yapardık arkasından.

Heĉ konuşmadan ĥapıyá çıĥTı (12/201), (AİYA).

Hiç konuşmadan kapıdan çıktı.

HePsine beş yüz alordı (21/19), (AİYA).

Hepsinden beş yüz alıyordu.

4.2. Ayrılma Hâli Ekinin Yerine Bulunma Hâli Ekinin Kullanılması

Ablam da elimi dutmuş, cāminin öünde gidöĥ (8/232), (AİYA).

Ablam da elimi tutmuş, caminin önünden gidiyoruz.

Élimde gēlsē çóciĥları da görsē ĝomaz (16/53-54), (AİYA).

Elimden gelse çocukları da görse komaz.

4.3. Ayrılma Hâli Ekinin Yerine Belirtme Ekinin Kullanılması

Babam bení vazĝeĝerdi (15/32), (AİYA).

Babam benden vazgeçerdi.

4.4. Ayrılma Hâlinin Bazı İşlevleri

Bu ek, farklı kullanılış biçim ve özelliklerinden dolayı cümle içinde sebep-sonuç, zaman, karşılaştırma, adın yapıldığı maddeyi göstermesi gibi birçok işlevde kullanılır (Korkmaz, 2009, s. 24-25).

4.4.1. -den dolayı

Ó yüzden mezerliĝi çoĝını selmişler (15/67-68), (AİYA).

O yüzden mezarlıĝın çoĝunu salmışlar.

4.4.2. -dığı için

Rahmetinden herkeş medineye Mekkēye gidip gēlmor mı? (16/123), (AİYA).

Rahmetinden herkes Medine’ye, Mekke’ye gidip gelmiyor mu?

4.4.3. Zaman

Éskiden bizim mezerimiz şey üstüneydi (15/71), (AİYA).

Eskiden bizim mezarlıĝımız şey üstüneydi.

Évelden hengil vardı (18/60), (AİYA).

Evvelden hengil (mantı) vardı.

4.4.4. -den yapılmış

Hamirdan afedersın sıçan yáptıh (12/170), (AİYA).

Hamurdan affedersin sıçan yaptık.

4.4.5. Karşılaştırma

Anam şu an seksen beş yaşında benden eyi. Ben elli yedi yaşındayım, ben anamdan çürigim (15/85-86), (AİYA).

Anam şu an seksen beş yaşında benden iyi. Ben elli yedi yaşındayım, ben anamdan çürüğüm.

Bunun dâ dayısı oğlı gızımızdan iki üç yaş güccigtir (21/103), (AİYA).

Bunun da dayısı oğlu kızımızdan iki üç yaş küçüktür.

4.4.6. Birliktelik

Oñirdım gēce dē onnardan gēzerdım (16/126), (AİYA).

Okuyordum gece de onlarla gezerdim.

Sonuç

Bir dilde ek veya ekler, farklı nedenlerden dolayı birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bu durum özellikle işlev bakımından birbirine yakın olan ekler arasında görülmektedir. Ayrıca konuşma dilindeki vurgu ve tonlamalar, dilin gelişim ve değişimleri, dilin kullanımındaki esneklik gibi birçok özelliğe bağlı olarak eklerin birbirlerinin yerine kullanılmasını sağlamaktadır. Türk dilinin birçok farklı döneminde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi Adıyaman yöresi ağzında da bu durum görülebilmektedir:

1. Köktürkçede +DA eki hem bulunma hem de ayrılma görevinde kullanılmıştır: il+te (ülkede), yir+de (yerde), yış+da (ormandan), töpüsin+te (tepesinden). Uygurcada da bu durumun birçok örneği vardır (Ercilasun, 2018, s. 181-277).

Élimde gēlsē çóciñları da gōrsē gōmaz (16/53-54), (AİYA).

Elimden gelse çocukları da görse komaz.

2. Belirtme hâl ekinin hem yönelme hem de bulunma hâl eki yerine kullanıldığını ifade eden Gülsevin, Yunus Emre (13.yüzyıl) ve Ruşeni'nin (15.yüzyıl) eserlerinden örnekler vermiştir:

Gitdi begler mürveti, binmişler birer atz.

İki geyik bir yeri otlar gezer (Gülsevin, 2020, s. 45-46).

Onu éyi bañuñ, gēndi gēndi duTdu (7/42), (AİYA).

Ona iyi bakın, kendi kendine tuttu.

3. 17. yüzyılın ortalarında istinsah edilen Kerb-nâme'de geçen belirtme hâl ekinin yönelme hâl eki yerine kullanıldığı görülmektedir:

Hemān kılıcın çekdi, qaldurdi kim hışımıla Kerb'i çala (Tuğluk, 2021, s. 522).

Éh, onā almış içeriye (8/153), (AİYA).

Eh onu almış içeriye.

4. Türkiye Türkçesi ağızlarında da buna benzer kullanım ve ifadelerin olduğu tespit edilmiştir:

Çuvalları boynumuzda alırdık.

Orıya göreve başladı.

Valla dörtte beşe çıkarttılar (Haşimi, 2020, s. 463-468).

Ben de aynı babamın yaptığı işden (iş) yapacağım.

Malidan (malınla) malamat olasan (Özek ve Sağlam, 2014, s. 14-15).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi bir dil ve ağızda kullanılan ekler, asli işlevi için kendine özgü bir yapıya sahipken aynı ek başka bir ekin de işlevini yerine getirebilmektedir. Bu durum, Türk

dilinin yazılı ilk örneklerinden günümüze değin birçok hâl ekinin birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bu durum Adıyaman yöresi ağzında da genel olarak görülmektedir. Hâl eklerinin birbirlerinin yerine kullanımlarında ise Türk dilinin tarih boyunca geniş bir coğrafyada varlığını sürdürdüğünü, yaşamın her alanıyla iç içe olduğunu aynı zamanda katı bir yapısının olmadığını göstermektedir.

Kaynakça

- Akar, A. (2016). Sosyal bilimlerin veri kaynağı olarak ağzlar. *Gazi Akademik Bakış*, 10 (19), 169-182. <https://doi.org/10.19060/gav.321010>
- Aydın, N. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: etnoloji. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2 (2), 60-71. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihssr/issue/36852/425401>
- Balkan, O. (2021). Dede Korkut kitabında hâl kategorisi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Harran Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Delice, H. İ. (2017). *Sözcük türleri*. (4. Baskı). Asitan Kitap.
- Ercilasun, A. B. (2018). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. (19. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2007). *Türk dil bilgisi*. (4. Baskı). Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. (4. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2020). Eski Anadolu Türkçesinde ekler. (5. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Haşimi, A. (2020). Hatay ağzında hâl eklerinin farklı kullanımları üzerine bir değerlendirme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(46), 449-480. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/57607/788850>
- Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım, H. (2007). Türkiye Türkçesi. A. B. Ercilasun (Ed.). *Türk Lehçeleri Grameri*. (1. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. (3. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tanç, M. (2005). Eski Türkçe ve Çağatay Türkçesinde belirtme durumu ekinin işlevlerine dair. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, VI (1).
- Tuğluk, M. Emin (2021). Kerb-Nâme hâl eklerinin kullanımı, *Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yılı Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, O. ve Çiçek, E. (2022). Süheyl ü Nev-Bahar'da dA bulunma hali üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies – Language and Literature*, 17(3), 1081-1095. [10.7827/TurkishStudies.61965](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.61965)
- Özcan, M. F. (2019). Orhun yazıtlarındaki atasözü ve deyimlerin günümüzdeki karşılıklarına yönelik inceleme. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 98-105. <http://dx.doi.org/10.29000/rumelide.616897>
- Özek, F. ve Sağlam, B. (2014). +Dan çıkma hâli ekinin vasıta ve bulunma hâli işlevi üzerine. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 13-18. <https://doi.org/10.18069/fusbed.61866>
- Öztürk, E. (2021). *Eski Anadolu Türkçesi el kitabı*. (2. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Uysal, İ. N. (2022). Begdili boyunun ağız özelliklerine dair notlar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 201-216. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/70154/1125377>
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. (1. Baskı). Multilingual Yayınları.
- Yavuz, S. (2013). *Adıyaman ili ve yöresi ağzları*. (1. Baskı). Turkish Studies Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Ramazan KELEPÇE

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

MEHMED HÂLİS'İN NASİHAT-NAME TÜRÜNDE BİR TERCÜMESİ: HZ. ALİ'NİN OĞLU
MUHAMMED B. HANEFİYYE'YE NASİHATLARI

A Translation of Mehmed Hâlis in The Genre of Advice: Caliph Ali's Advices to His Son Muhammed ibn al-Hanafîyya

Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Toplumsal Uygulamalar Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye. ceyhanadem@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
31.05.2024

Kabul/Accepted
27.06.2024

Sayfa/ Page
57-75

Öz

Hz. Ali'ye nisbet edilen hitabe, mektup, nasihat, şiir ve vecizelerin tercümelerine sadece el yazması hâlinde kalmış ve Arap harfleriyle basılmış Türkçe eserlerde değil, Arap harfli Türkçe süreli yayınlarda da zaman zaman rastlanmaktadır. “Bahriye Mektupçusu Hâlis”in 1313 (M. 1895) yılında *Tercümân-ı Hakikat* ve *Musavver Servet-i Fünûn* gazeteleri tarafından ortaklaşa bastırılmış fevkalâde nüshada yer alan “nesâiyih-i celîle” (büyük nasihatlar) tercümesi de bu tür metinlerden biridir. Hâlis Efendi, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye (ö. 81/700) dinî, ahlaki ve sosyal konularda verdiği birtakım öğütleri tercüme etmiştir. Bu çalışmada ilkin Türk Edebiyatı tarihinde yer tutan nasihatname türündeki eserlerden söz açılıp umumi bir bakışla bahsedilmiş; onu takiben mütercim Hâlis Efendi'nin hüviyeti araştırılıp Sultan II. Abdülhamid'in Hazîne-i Hâssa'sının tahrîrât kalemi müdürü (1901-1908 yıllarında Hazîne-i Hâssa müsteşarı) olduğu izah edildikten sonra hayatı ve çevirdiği nasihatlerin özü, kaynağı, sahihliği hakkında bilgi verilmiştir. *Nehcü'l-belâga*'da da bulunan bu öğütlerin İslam esaslarına ve Hz. Ali'nin şahsiyetine uygun olduğu görülmektedir. Nihai olarak söz konusu metin Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilerek okuyucuların istifadesine arz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Muhammed b. Hanefiyye, nasihat, Hâlis Efendi.

Abstract

Translations of addresses, letters, advices, poems and aphorisms attributed to Hz. Ali are occasionally encountered not only in manuscript Turkish works printed in Arabic script, but also in Turkish periodicals in Arabic script. “Bahriye Mektupçusu Hâlis”'s translation of “nesâiyih-i celîle” (great advices), which appeared in an extraordinary edition published jointly by *Tercümân-ı Hakikat* and *Musavver Servet-i Fünûn* newspapers in 1313 (M. 1895), is one of such texts. Hâlis Efendi translated some of Caliph Ali's advice to his son Muhammad ibn al-Hanafîyya (d. 81/700) on religious, moral and social issues. In this study, firstly, the works in the genre of advice in the history of Turkish Literature are mentioned with a general overview, then the identity of the translator Hâlis Efendi is investigated and it is explained that he was the director of the “tahrîrât” (official letter) pen of Sultan Abdülhamid II's Treasury (undersecretary of the Treasury between 1901-1908), and then information is given about his life and the essence, source and authenticity of the advice he translated. It is seen that these admonitions, which are also found in *Nehcü'l-belâga*, are in accordance with the principles of Islam and the personality of Caliph Ali. Finally, the text in question has been translated into Latin letters and modern Turkish and presented to the readers.

Keywords: Caliph Ali, Muhammed ibn al-Hanafîyya, advice, Hâlis Efendi.

Atıf/Citation: Ceyhan, Â. (2024). Mehmed Hâlis'in Nasihat-name Türünden Bir Tercümesi: Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye Nasihatleri. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 57-75.

Giriş

İslam kültürü tesiri altında gelişen Türk edebiyatı tarihinde ahlâki eserlerin büyük bir yekûn tuttuğu, bu tür metinlerin bir kısmını nasihatnamelerin teşkil ettiği (Levend, 1963, s. 89-115), ilgililerce mâlûmdur. İslami Türk Edebiyatının *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-hakâyyık* gibi bilinen ilk mahsullerinden itibaren okuyuculara yeri geldikçe dinî, ahlâki, siyasi ve sosyal konularda öğütler verilmiş; bundan dolayı nasihat kitabı sayılan mezkûr edebî metinlerden sonra muhataplara doğrudan doğruya tavsiyelerde bulunma gayesiyle müstakil eserler de telif veya tercüme edilmiştir. Âlim, şair ve yazarlar, Kur'an'da inananlara yüklenen "mâruf"u buyurma ve "münker"den alıkoyma vazifesinin bir gereği olarak akıl ve dince iyiliği bilinen davranışları okuyuculara telkin etmeye, kötülüğü belli fiillerden insanları sakındırmaya çalışmışlardır. Örnek vermek gerekirse, Kur'an'da Hz. İbrâhim ve Yâkub'un oğullarına vasiyet ettiği, "Oğullarım, Allah sizin için bu dini seçti. O hâlde yalnız ona teslim olmuş müminler olarak can verin!" (Bakara, 2/ 132) dedikleri anlatılmakta; böylece tutulması gereken yol ve ölüm gibi konularda hayati telkinde buldukları bildirilmektedir. Yine kendisine hikmet verilmiş salih insanlardan Lokmân'ın, oğluna Allah inancı, yapılan işlerin kaybolmadığı, Yaratıcı tarafından bilindiği, namaz kılmak, iyiliği buyurmak ve kötülükten men etmek, başa gelen musibetlere karşı sabırlı olmak, kibir ve övünmeden kaçınmak gibi mevzularda öğütler verdiği anlatılmaktadır. (Lokmân, 31/ 13-19). "Din nasihatidir" misali bazı hadislerin de böyle eserlerin meydana getirilmesinde tesirli olduğu muhakkaktır. Hz. Peygamber'in öğütleri hususunda örnek olarak şu rivayet anılabilir: Hz. Muhammed (s.a.v.), genç yaştaki sahabelerinden Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/ 693) iki omuzunu tutarak ona şöyle buyurmuştur: "Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol. Hatta kendini kabir halkından say!" (Buhârî, "Rikak", 3).

Diğer taraftan anne, baba, devlet başkanı, filozof, şair ve yazarlar da çocukları, yerlerini alacak oğulları, talebesi veya okuyucularına çeşitli konularla alâkalı fikirlerini anlatma, öğütler verme ve hayat tecrübelerini aktarma lüzumunu duymuş; böylece onların dünya ve ahirette saadetlerini, esenliklerini sağlamaya gayret etmişlerdir. Türk edebiyatı tarihinden bu tür nasihatler ve pendnameler için bazı örnekler göstermek gerekirse, şunlar anılabilir: Sultan II. Bâyezid devri (886-918/1481-1512) şairlerinden olan Kemâl, H. 895/ M. 1490 yılında tamamladığı ve *Selâtin-nâme* adını koyduğu manzum tarihinde, Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Bey'e nasihatlerini nakleder. (Öztürk, 2001, s. 31). Osman Bey'in (ö. 724/1324) de vefatından önce oğlu Orhan Bey'e defnedilmesini istediği yer, Allah kelâmına aykırı sözleri kabul etmeme, bilmediği şeyleri İslâmî ilimlere vâkıf kişilere sorma, kendisine itaat ve hizmet edenleri hoş tutma, askerlerine daima iyilik etme konularında vasiyet ve nasihatlerde bulunduğu, Kemâl, Neşrî, Âşık Paşazâde gibi Osmanlı tarih yazıcıları tarafından anlatılır. (Kaytaz, 2016, s. 147-163). Tercüme yoluyla meydana getirilen nasihatnameler için örnek olmak üzere Keykâvus'un *Kâbusnâme*'si ile Attâr'a nisbet edilen *Pend-nâme* anılabilir. Ziyaroğullarından Emîr Keykâvus'un H. 475/ M. 1082 yılında oğlu Gîlân Şah için yazdığı, *Kâbusnâme* adıyla tanınan mensur nasihatname, 44 bapтан ibaret bir eser olup çeşitli dinî, ahlaki, siyasi ve sosyal konuya dair bilgi, fikir ve öğütleri ihtiva eder. 14. asırdan itibaren Türkçeye defalarca çevrilen bu nasihatnamenin en meşhur tercümesi, Mercimek Ahmed tarafından H. 835/ M. 1432 yılında Sultan II. Murad'ın isteğiyle meydana getirilmiş olanıdır. Ferîdüddin Attâr (ö. 618/ 1221) tarafından yazıldığı nakledilen fakat ona aidiyeti şüpheli bulunan Farsça *Pend-nâme* de Sabâyî, Edirneli Nazmî, Emre gibi şairlerce Türkçeye çevrilmiş; çeşitli yazarlarca şerh de edilmiş bir mesnevidir. (Bilgin 1994, s. 197-208).

Şair ve yazarlarımızı nasihatname yazmaya sevk eden âmiller arasında Arap, Fars veya Türk seleflerinin bu türdeki eserlerinden haberdar olmaları da sayılabilir. Onların kendi çocuklarına, o arada diğer okuyuculara birtakım yazılı tavsiye ve telkinlerde bulunmalarının kayda değer sebeplerinden birkaçı da ilkin yaratılıştan sevgi ve şefkat duydukları evladı, sonra diğer küçük ve gençlerin hayattaki başarı, esenlik ve mutluluğunu temin etme düşüncesi, İslâm'ın gerektirdiği mârufu emir, münkerden nehiy vazifesini yerine getirme gayreti, ölümlerinden sonra hayırla anılma ve eserleri sayesinde uhrevî mükâfat kazanma arzusudur. Mesela 17. asrın ikinci yarısında ve 18. asır başlarında yaşamış şairlerimizden Urfalı Nâbî'nin (1052-1124/ 1642-1712), 1701'de Halep'te oğlu Ebü'l-hayr Mehmed için yazdığı ve "*Hayrî-nâme*" adını koyduğu manzum nasihatname, bu tür eserlerin hayli tanınmış ve sevilmiş bir örneğidir. Yine 18. asır divan şairlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin H. 1205/ M. 1791 yılında oğlu Lutfullâh'a öğüt vermek maksadıyla bir hafta zarfında tamamladığını bildirdiği *Lutfiyye de Hayrî-nâme*'ye benzer biçimde, mesnevi şeklinde yazılmış, meşhur bir nasihatnamedir. Bu eser, 19. asırda orta

dereceli mekteplerde okutulduğundan defalarca basılmış, dinî, ahlaki öğütler yanında bazı ilim, sanat ve mesleklere dair bilgi ve değerlendirmeler, o arada devrin sufi kılığına bürünmüş dolandırıcıları, bilgichlik taslayan cahilleri, millî gayret ve hamiyet sahibiymiş gibi görünen ikbal düşkünleri ve insafsız esnaf zümresini ustaca tasvir etmesi bakımından da ilgi çekici bir eserdir. Asırlar boyu onlarca denebilecek kadar çok sayıda yazılmış böyle edebî metinler için başka bir örnek olarak Harput müftüsü Ömer Naîmî Efendi'nin (1216-1299/1801-1882) oğlu Abdülhamid ve dostlarına hitaben İslâmî ve ahlâkî konularda bilgi ve öğüt vermek üzere yazdırma yoluyla meydana getirdiği nasihatname anılabilir. Onun H. 1283 (M. 1866) yılında *Manzûme-i Naîmiyye* adıyla bastırılan bu 654 beyitli eseri, Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilerek neşredilmiştir. (Ceyhan 2020: 381-486). İşte bu çalışmanın konusunu teşkil eden “İmâm Alî Kerremellâhü Vechehü Hazretlerinin Mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye Nesâyih-i Celîlesi” başlıklı yazı da “Bahriye Mektupçusu Hâlis” tarafından yayımlanmış olup babaların çocukları için verdiği nasihatleri ihtiva eden eserler cümlesinden bir metindir. (Hâlis 1313/1895, s. 29-31).

Biz burada önce söz konusu öğütlerin mütercimi “Bahriye Mektupçusu Hâlis”in hüviyetini tesbit edip hayatı hakkında bilgi vermeye çalışacak; sonra 1313 (M. 1895) yılında *Tercümân-ı Hakikat* ve *Musavver Servet-i Fünun* gazeteleri tarafından ortaklaşa düzenlenip bastırılan fevkalâde nüshadaki tercümesini Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirerek sunacağız. Yeri gelmişken, adı geçen sayıda çıkan nasihatlerin, 25 Şevvâl 1319/ 4 Şubat 1902 tarihinde “asâkir-i şâhâne tabur kâtiplerinden” Konya Aksaraylı Cemâleddin b. Ali tarafından yazılmış bir nüshasının bulunduğunu da belirtmek gerektir. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, O. E., 786, vr. 33b-40b).

1. “Bahriye Mektupçusu Hâlis”in Kimliği ve Hayatı

Anılan nasihatleri Türkçeye çeviren kişinin resmî vazifesi ve ismi, yazı sonunda “Bahriye Mektupçusu Hâlis” şeklinde bildirilmekte; “Fihrist”in 29. sayfası hizasında ise o metnin başlığı ve özü hakkındaki kayıtlarla beraber şöyle yer almaktadır: “Hazret-i Ali'nin Cenâb-ı Hanîfe'ye Nesâyih-i İmâm Alî kerremellâhü vechehü ve radiyallâhu anh efendimiz hazretlerinin mahdûm-ı siyâdet-penâhîleri Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i pür-hikmetleri. Mütercimi: Mektûbî-i Bahriye Hâlis.” Adı geçen fevkalâde nüshanın son sayfalarında, bu sayıda yazıları bulunan diğer kişilerle birlikte Hâlis Efendi'nin fotoğrafı da görülmektedir. Araştırma sonucunda 1313 (M. 1895) senesi zarfında Bahriye Mektupçusu olan Hâlis Efendi'nin, sonraki yıllarda Sultan II. Abdülhamid'in Hazîne-i Hâssasının müsteşarı Mehmed Hâlis olduğu bilgisine ulaştık. Kendisinin Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sicill-i Ahvâl defterlerinde yer alan hâl tercümesi, şimdiki söyleyişle biyografisinden, 7 Aralık 1894 tarihinde Bahriye Nezareti mektupçuluğuna tayin edildiğini öğrenmekteyiz: “Müşârün ileyh derkâr olan liyâkat ve kifâyetine mebnî binüçyüzoniki senesi Cumâdi'l-âhiresinin sekizinde (25 Teşrîn-i Sâni 310) altı bin gurus maaşla Bahriye Nezâret-i Celîlesi mektupçuluğuna tâyin buyurulmuştur.” (Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi DH. SAİD. d, 42/299).

Mütercimin tercüme ettiği nasihatlere geçmeden önce hayatı hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır. Anılan arşiv vesikasından edinilen bilgilere göre, Mehmed Hâlis, Muzika-i Hümayun Arabî (Arapça) muallimliğinden emekli Abdullah Efendi'nin oğludur. H. 1273/ M. 1856 yılında İstanbul'da doğdu. Sibyan mektebinde dinî bilgileri edindikten sonra rüşdiye mektebine devam etti. Cami ve medreselerde verilen dersleri de takip ederek âlî (aletle ilgili) ve 'âlî (yüksek, İslâmî) ilimlere dair tahsilini tamamlayıp icazetname aldı. Ayrıca bazı hocalardan tefsir, usul, Arap ve Fars edebiyatı; maksadını sözlü ve yazılı olarak anlatabilecek kadar Arapça ve Farsça öğrendi. 1290/ 1873 yılında, on yedi yaşında memur olarak çalışmaya başlayan Hâlis Efendi, mesleğinde yükselerek 1901'de Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Muhasebeciliğine tayin edildi. Onun zaman zaman azillerle kesintilere uğrayan bu vazifesi, 1908 yılına kadar sürdü. Kendisi bu sıralarda Hz. Ali'ye nisbet edilen binlerce güzel sözden yaklaşık beşyüz vecizeyi, Abdülvâhid-i Âmidî'nin (ö. 550/ 1155) *Gurerü'l-hikem* isimli derlemesinden seçerek Türkçeye tercüme etti ve *Envârü'l-edeb* (Edep Nurları) adı altında bastırdı. (Ceyhan vd., 2024, s. 63-116).

II. Meşrutiyet'ten sonra “istibdat” devrinin ileri gelen devlet adamlarından sayıldığı için mal ve mülkleri haczedildi; sahip olduğu rütbelere kaldırılıp nişanları geri alındı. Otuzbir Mart Vakası (13 Nisan 1909) akabinde Midilli'ye sürgün ve 1912'de çıkan kanunla affedildi. Kendisi hayatının bu devresinde tekrar resmî vazife alabilmek için Ortaköy İttihad ve Teâvün Kulübü'ne maddi yardımda bulunmaya hazır

olduğunu belirterek kabulü için uğraşmıştır. (Abdullah Türâbî, 1325, s. 12).

Abdullah Türâbî'nin *Hâlis Efendi- Bir Heykel-i İstibâd* adıyla 1325 (1909-10?) yılında yayımladığı kitapçığından da “Hazîne-i Hâssa sâbık müsteşâr ve muhâsebecisi”nin hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi edinilmektedir. Abdullah Türâbî, bu eserini, 1901-1908 yılları arasında Hazîne-i Hâssa müsteşarlığı ve muhasebeciliği yapan Hâlis Efendi'nin II. Meşrutiyet'ten sonra Hazîne-i Hâssa Nezaretine getirileceği haberleri üzerine yazıp neşretme lüzumunu duymuş; broşüründe, adı geçen kişinin önceki devirdeki bazı faaliyetlerinden bahsederek böyle bir makama tayininin uygun olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. 10 Mart 1331 (23 Mart 1915) tarihinde kurulan Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümenine, Hâlis Efendi de İslâm medeniyeti ve Türk kültürüne ait meselelerdeki bilgi ve ihtisasından dolayı aslı aza olarak dahil edildi. (“Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni” 1331/ 1915, s. 576). Bu tayinin, onun kütüphanesinden faydalanma maksadından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü Mehmed Hâlis, birkaç sayfalık yazı ve kitapçık hacmindeki tercümelerinden ziyade eski eser alım satımıyla uğraşan, böylece meydana getirdiği zengin kütüphanesiyle tanınmış bir koleksiyonerdir. Onun “aşk” veya “hırs” gibi kelimelerle de tarif edilebilecek bu sevgisi, yıllar boyu binlerce Arapça, Farsça, Türkçe eser toplamasını, Ortaköy'de zengin bir kütüphane kurmasını sağlamıştı. On bin cildi aşkın kitabı ihtiva eden hususi kitaplığı, 1917 yılında modern ve muntazam bir kütüphane kurmak maksadıyla Maârif Nezâreti tarafından satın alındı. (İkdam 1333/ 1917: 2; Hızlı, 2022, s. 551-553).

Ömrü böyle tayin, azil, alım-satım, sürgün, af, tekrar yükselme arzusu ile hayli çıkışlı-inişli geçen Hâlis Efendi, tutulduğu rahatsızlıktan kurtulamayarak 26 Cemâziye'l-âhir 1340/ 24 Şubat 1922 tarihinde vefat etti. Naaşı, Beşiktaş'ta Abbasâğa Mahallesi Hasan Paşa Akaretlerinde, yakınlarından Aziz Bey'in evinden kaldırılarak Ortaköy'de Yahyâ Efendi Dergâhına getirildi; cenaze namazı kılındıktan sonra babası Hacı Abdullah Efendi yanındaki kabre defnedildi. (Peyam-Sabah, 1338/1922: 3; İkdam 1338/ 1922: 3). (Hâlis Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve kütüphanesi hk. daha fazla bilgi için bk. Hızlı 2022, s. 545-575).

2. Hz. Ali'nin Oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye Verdiği Rivayet Edilen Nasihatler

Hâlis Efendi'nin, Hz. Ali tarafından “mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye” [oğulları Muhammed b. Hanefiyye'ye] verilmiş öğütler olarak takdim ve tercüme ettiği metnin kaynağı ve sıhhati meselesine gelince, ilkin bu nasihatleri nereden aldığını bildirmedini belirtmek uygun olacaktır. Temas ettiğimiz sebepten dolayı bahis konusu öğütlerin, herhangi bir Arapça veya Farsça kitapta mı bulunduğu yoksa yazma veya basma hâlinde müstakil olarak mı görüldüğü, eğer anılan tavsiyeler bir eserden tercüme edilmişse onun adı, yazarının hüviyeti, müstakil yazma veya basmada müşahede edilmişse bu metnin nüshası, ismi, istinsah tarihi yahut baskı yılı belli değildir. Konuya dair bir araştırmadan bu öğütlerin “Vasiyyetü Ali li Veleddihi Muhammed el-Hanefiyye” adı altında istinsah edildiğini, bazı farklarla İbn Sa'd'ın (160-240/ 777-845) *Tabakâtü'l-kübrâ*, Mes'ûdî'nin (ö. 345/ 956) *Mürûcü'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher* isimli eserlerinde yer aldığını öğrenmekteyiz. Tedkik sahibi, anılan öğütlerin *Nehcü'l-belâga*'da “Vasiyyetü Ali li Veleddihi Hasan” (Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a vasiyeti) başlığı altında mevcut olduğuna, diğer taraftan metnin başında görülen senet zincirindeki birçok isim hakkında temel kaynaklarda bilgi bulunmadığına dikkat çekmekte; bununla birlikte kitapçığın “Sünnî ya da Şîî bir Müslüman'a faydası dokunacak, hikmetli söz ve kıymetli tavsiyeleri” ihtiva ettiği sonucuna varmaktadır. (Korkmaz 2007, s. 97-142).

Bu münasebetle şunu ifade etmek uygun olur ki, Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*(Yüz Cümle)'yi Türkçeye tercüme veya şerh eden bazı şair veya yazarlar, o vecizeleri derleyen Câhız'ın (ö. 255/ 869) ve Farsça'ya çevirip daha sonra Arapça izahlarla genişleten Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 573/ 1177) namını ara-sıra anmış; fakat yine Hz. Ali tarafından söylendiği rivayet edilen 290 kadar güzel sözün elifba harfleri tertibine göre sıralanmasından ibaret *Nesrü'l-leâli*'yi dilimize çeviren ve açıklayan edebî şahsiyetler, bahis konusu metni hazırlayan Tabersî'nin (ö. 548/ 1154) ismini anmamışlardır. Bu derlemelerde yer alan bazı cümlelerin hadis diye rivayet edildiğine, başka tarihî şahsiyetlere ait gösterildiğine veya Arap atasözü diye aktarıldığına da zaman zaman rastlanabilmektedir. Denebilir ki, Türk âlim, şair ve yazarları böyle güzel ve hikmetli cümlelerin nisbet edildiği kişiye ait olup olmadığı meselesi üzerinde çok defa durmamış; söz ve öz olarak İslam esaslarına ve Hz. Ali'nin tarihî şahsiyetine uygunluğunu, tercüme veya şerh edilmeleri için yeterli görmüşlerdir. Mütercim Hâlis Efendi de bu

nasihatlerin kaynağı ve sıhhati meselesinden bahsetmemiş; tahminimize göre, İslam esaslarına ve Hz. Ali'nin şahsiyetine uygun olduğunu müşahede ettiğinden Arapça, Farsça bilmeyen okuyucular için Türkçeye tercüme etmeyi faydalı bulmuştur.

Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye hitaben verdiği öğütleri günümüz Türkçesine de aktardığımız için burada uzun uzadıya nakletmeyecek; topluca göz önünde tutarak özetlemekle yetineceğiz. İlk olarak bu metnin Arapça aslının başlığındaki “vasiyyet” isminin, mütercim tarafından “nesâyih” şeklinde tercüme edilişi dikkat nazarını çekmektedir. Bilindiği gibi vasiyet, bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeylere, mesela miras olarak bırakacağı mal varlığı hakkındaki talepleri, onun nasıl bölüştürülmesini arzu ettiğine dair sağlığındaki sözlü veya yazılı beyanı demektir. Anılan kelime, öğüt, bir şeyi nasihat edip ismarlamak manasına da gelir. (Hüseyin Remzî 1305/ 1888: 960). Hz. Ali'nin adı geçen oğluna “vasiyyet”i, maddi mirasının taksimi hususunda değil, dinî, ahlaki ve sosyal konularda tutulmasını ehemmiyetle arzu ettiği doğru yol, yapılmasını gerekli bulduğu işler, yerine getirilmesini istediği vazifeler ve gözetilmesini telkin ettiği âdâbı içine aldığından o kelimenin “nesâyih (nasihatler) şeklinde çevrilmesi isabetli olmuştur. Çocukluğunda Hz. Peygamber'in terbiyesi altında büyüyen, ifa ettiği resullük vazifesi müddetince yakınında bulunan ve vefatından sonra halifesi olan Hz. Ali, bu mensur nasihatnamede Muhammed b. Hanefiyye'ye “kurretü'l-ayn-i iftihârim” (iftihar gözümün aydınlığı), “nûr-ı dîdem” (gözümün nuru), “Sermâye-i ibtihâcim oğlum” (sevinç sermayem olan oğlum) gibi sevgi ve şefkat belirtici sözlerle hitap ederek dünyevi, uhrevi bütün iyilikleri kaplayacak şekilde inanç, ibadet, ahlâk ve âdab mevzularına ait öğütler vermekte; hayırhahça hayati tavsiyelerde bulunmaktadır. Hz. Ali, Mısır'a vali olarak tayin ettiği Mâlik b. el-Hâris el-Eşter'e (ö. 37/ 657?) verdiği ahidnamede olduğu gibi, bu vasiyetnamesinde de oğluna hayatta inanç, vazife ve ahlâk yönünden tutulması gereken yolu bilgece anlatmaktadır. Takva, marufu emir, yani İslami yönden iyiliği bilinen şeyleri buyurmak, münkeri nehiy, başka bir ifadeyle dince ve akılcı kötü fiilleri engelleme vazifesini yerine getirmek, onun oğluna verdiği öğütlerin başında yer alır. Hz. Ali, yerilme ve kınanmaya sebep olacak davranışlardan kaçınmayı, doğruluk ve adelete riayeti, güçlülere karşı sabırlı olmayı, her işi ehline emanet etmeyi de telkin etmektedir.

Bütün bu öğütlerin İslam esaslarına uygun olduğu, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerine vâkıf kişiler tarafından hemen anlaşılacaktır. Metinde ayet ve hadislere bazan bir-iki kelimeyle işaret edildiği, bazan da Kur'an cümleleri ve Hz. Peygamber'in sözlerinin daha açıkça hatırlatıldığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse bu nasihatnamenin, “Oğlum, takvâ-yı İllâhî sana birinci nasihatim olsun.” şeklindeki ilk cümlesinde, “takvâ-yı İllâhî” tamlamasıyla Allah'ın emirlerine uymayı ve men' ettiği fiillerden kaçınmayı buyuran Kur'an ayetlerine (mesela Bakara, 2/ 197, Âl-i İmrân 2/ 15, 115, 133, 134, 138, 172, 179, 186) işaret edilmiş; “Allah'ın ipine sarıl” manasını ifade eden “Habl-i İllâhîye i'tisâm eyle.” cümlesinde ise “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sınımsız sarılın. (...)” (Âl-i İmrân, 3/ 103) mealindeki ayet hatırlatılmıştır. Yine öncekilerin başlarından geçen hadiseleri ve hikâyelerini göz önünde bulundurmamayı, ne gibi hâllere hedef olduklarını öğrenip aklını başına almayı telkin eden “Vekâyi'-i sâlifeyi ve hikâyât-ı evvelîni nazar-ı muvâzeneye al. Senden evvel gelenlerin ne gibi ahvâle hedef olduklarını bil de mütenebbih ol.” cümlelerinin, şu mealdeki ayetlere uygun olduğunu söylemek mümkündür: “Sizden önce nice (milletler hakkında) ilahi kanunlar geçmiştir. Yer yüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın ayetlerini) yalanlayanların sonunun ne olduğuna bir bakın” (Âl-i İmrân, 3/ 137), “(...) Yer yüzünü dolaşın da (hak dini) yalanlayanların akıbetinin ne olduğunu görün.” (Nahl, 16/ 36).

Hz. Ali'nin oğluna verdiği öğütlerde dolaylı olarak işaret edilen veya birkaç kelimeyle hatırlatılan hadisler konusunda ise “İstihârede kusûr etme.” örneğini vermekle yetinelim. Bu tavsiyenin dayanağının, istihare hakkında rivayet edilen ve “Resûlullah, Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi işlerimizin tamamında bize istihâreyi öğretiyor ve şöyle diyordu...” cümlesiyle başlayan hadis (Buhârî, “Daavât”, 49; İbn Mâce, “İkâmetü's-salât”, 188) yahut söz konusu fiili buyuran benzer(ler)i olduğunu söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in, Hudeybiye Antlaşması esnasında zevcesi Ümmü Seleme'nin (ö. 62/ 681) tavsiyesine uyması misalinde olduğu gibi (Buhârî, “Şürût”, 15), gerektiğinde eşleriyle istişare ettiği ve onların görüşüne uyarak davrandığı düşünülürse, incelediğimiz nasihatnamenin sonlarında bulunan ve “kadınlarla istişareden sakın” manasına gelen “...müşâvere-i nîsvândan ihtirâz et” cümlesinin mutlak olmadığı anlaşılabilir. Esasen Hz. Ali'nin bağlı bulunduğu temel İslam kaynaklarında kadına verilen

değer ve haklar göz önüne geirilirse bu cinse mensup olanları küçümsediği manası çıkarılamaz. Bu konudaki gözlem, tecrübe ve intibalara dayalı bir fikrini dile getirdiğini söylemek mümkündür.

Hz. Ali'ye nisbet edilen nasihatlerin başındaki şu cümleler, onun bu öğütleri, oğlunun doğruyla yanlış birbirinden ayırabileceği erginlik yaşlarında, kendisininse ihtiyarlık çağında olduğu esnada verdiğini göstermektedir: “Kurretü'l-ayn-i iftihârim, Feyyâz-ı Kerîm seni hadd-i rüşde îsâl etdi. Ben ise vehn ü inhitâta meyyâlim. Binâ'en aleyh sana sûdmend olacak nesâyihе mübâdereti muktazî gördüm.” [Günümüz Türkçesiyle: İftihar gözümün aydınlığı (oğlum), çok feyiz ve bereket veren, Yüce Allah seni erginlik çağına ulaştırdı. Ben ise zayıflık ve kuvvetten düşmeye çok meyilliyim, eğilmişim... Bundan dolayı sana faydalı olacak öğütler vermeye başlamayı gerekli gördüm].

Muhammed b. Hanefiyye'nin Hicri 16 (M. 637) yılında Medine'de doğduğu bilindiğine göre (Öz, 2005: 537) Hz. Ali'nin -böyle vasiyetlerde bulunduğu rivayeti doğruysa- söz konusu nasihatleri ona 640'lı yılların sonlarında veya 650'li senelerde verdiğini söylemek mümkündür. Bilindiği gibi, Türk edebiyatı tarihinde (mesela Kocatürk 1964: 161-162) bir cengini anlatan dinî-destani mesneviden (Gülüm, 2014: 301-348) ötürü kahramanlık meziyetiyle anılan Muhammed Hanefî, bu vasiyet metninde babasının verdiği öğütlerin muhatabı olan bir genç hüviyetindedir.

İncelediğimiz nasihatlar metninin bazı cümleleri, ikinci teklik şahsa öğütler değil; şu parçalarda olduğu üzere *Gurerü'l-hikem*'de yer alan vecizeler gibi görünmektedir. “Her tâlib musîb olamaz. Her binici fâris değildir. İzâa-i zâd fesâddandır. Herkes için bir âkîbet vardır. Muîn-i mehînden hayır yokdur. Sadîk-ı zanî[n]den dahi hayır gelmez.” (s. 30),

“A'mâl-i hayra kasdı terk eden cevr etmiş olur. Kanâat pek iyi huydur. Hased insan için şerr ü mefsedetdir. Havf-ı avâkîb bekâdandır. Tama' melâmeti mücibdir. Sadîk olan, huzûr u gıyâbında yeksândır. Hevâ-yı nefsanî şerîk-i amâdır. Bir işde hayret ârız olur ise tevakkuf etmek ayn-ı tevfidir. Mücib-i fevz olan gam ne güzel olur. Selâmet sadâkatdedir. Asıl garîb olan, dostu olmayandır. Şefik sû'-i zannetmez. Hakkını tecâvüz edenin mezhebi dayyık olur. Haddini bilen istifâde eder.” (s. 30-31). Bununla birlikte çeşitli müşahedelere ve hayat tecrübelerine dayanan böyle veciz sözlerin de dolaylı birer öğüt olduğunu söylemek mümkündür. Bahis konusu güzel ve bilgece öğütler okunduğunda, onların sadece verildiği tahmin edilen Miladi 640'lı, 50'li seneler veya Osmanlı Türkçesine çevrildiği 1890'lı yıllarda değil, çağımızda da canlılığını ve değerini koruduğu görülecektir.

Burada ilk olarak tanıtıp incelemeye çalıştığımız nasihatların Latin harflerine aktardığımız aslını, ondan sonra günümüz Türkçesine çevirisini sunacağız. Nasihatlerin Latin harflerine aktarıldığı kısımda, çevriyazı alfabesi kullanılmamış; sadece uzun seslilerin ve lüzumlu bulunan kelimelerde ayın ve hemzenin karşılıklarının gösterilmesiyle yetinilmiş; ayrıca “Kâdir” ve ukûbet örneğinde olduğu gibi seslinin sadece uzatılması gerektiği hecelerde â, û işaretleri tercih edilmiştir. Arap harfli metinde yer yer rastlanan baskı hataları dipnotlarda düzeltilerek birtakım kelimelerin farklı okunuşlarına da temas edilmiştir. Diliçi çeviri kısmında öğütlerin dayandığı belirgin olarak anlaşılan bazı ayet ve hadislerin mealleri dipnotlarda gösterilmiştir.

3. Arap Harfli Metnin Latin Harflerine Çevirisi

[29] İmâm Alî Kerremellâhü Vechehü Hazretlerinin Mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye Nesâyih-i Celîlesi

Oğlum, takvâ-yı İlâhî sana birinci nasihatim olsun. Emr-i İlâhîyi iltizâm ederek tenvîr-i fikr ü basîret et. Habl-i İlâhîye i'tisâm eyle. Fevz ü saâdete mazhariyet için bundan büyük vesîle olur mu? Mevâiz-i dîniyye ile ihyâ-yı kalbe ve zühd ile hevesât-ı nefsanîyyeyi kesre ve nûr-ı fazl ü irfân ile takvâyâ¹ ve zikr-i arûz-ı (?) mevt ü fenâ ile tezlîle sa'y et. Fecâyî'-i dünyâyı pîş-i nazar-ı ibtisâra al. Savlet-i dehri tefekkür eyle; takallübât-ı kevnîyyeyi gör. Vekâyî'-i sâlifeyi ve hikâyât-ı evvelîni nazar-ı muvâzeneye al. Senden evvel gelenlerin ne gibi ahvâle hedef olduklarını bil de mütenebbih ol. Fikr-i tenkîdin onların mevâki' ve âsârını pîş-i nazarında tecessüm etdiresin. Ne gibi hâlât ile terk-i hestî etdiler, anla da minhâc-ı hakîkatden başka bir şeye sâlik olma. Âhîretini dünyâyâ satma. Bilmediğini söyleme, mümkün olmayan şeyi teklîf etme, dalâli müntic olduğundan havf etdiğin yola gitme. Çünkü vâdî-i hatarnâke

¹ Bu kelime asıl metinde “takviyeye” şeklindedir. Onun dizgici yanlışlığı olduğunu düşünerek böyle düzeltilmesini gerekli gördük.

sâlik olmakdan ise zamân-ı tahayyürde rücû' evlâdır. Emir bi'l-mârûf ve nehiy ani'l-münker ile amel et. Allâh'ın yolunda müctehidâne sarf-ı ihtimâm eyle. Hiçbir kimse sende lev m ü takbîh edecek bir hareket bulamasın. İzhâr-ı hak ve hakkâniyet ve adâlet ile ser-firâz ol. Ahkâm-ı şer'iyede kılı kırk yar. Şedâ'ide sabır göster. Sabır pek güzel huydur. Her işi ehline tevdi' et. Aksâ-yı fevz ü muvaffakiyet budur. Ubûdiyyet ve ihlâsda safvet şartdır. Meşiyet-i umûr, "Faâlün limâ yürüd" olan Kâdir-i mutlakdadır. İstihârede kusûr etme. Sözümlü dinle. Sahîfe-i safveti bir şey ihlâl etmesin. Akvâlin hayırlısı mücib-i nef' olandır.

Kurretü'l-ayn-i iftihârım, Feyyâz-ı Kerîm seni hadd-i rüşde îsâl etdi. Ben ise vehn ü inhitâta meyyâlim. Binâ'en aleyh sana sûdmend olacak nesâyih mübâdereti muktazî gördüm. Terk-i mâsivâdan evvel zuhr-ı âhireti tedârik etmek, akdem-i pîşe ve endîşen olsun. Suûbât-ı dehre tahammül et. Kalb-i insânî arz-ı münbiteye benzer. Ekilen şeyi toplarsın. İlm ü edeble tahliye-i zât ü sıfât eyle ki kasvet-i kalbden âzâde ve feyz-i irfân ile pîrâste olasın. Erbâb-ı tecrübe ve kemâlin sâlik olduğu meslek-i kavîme gider isen, istikbâlen emîn ve her türlü keder ve perîşânîden mutma'in olursun. Nûr-ı dîdem, ben her ne kadar bizden evvel gelenler gibi âsâr-ı umrân ibrâz edemedim ise de onların bu mâmûre-i âlemde ne dereceye kadar isbât-ı meâsir edebildiklerini gördüm ve vekâyi' ve ahbârına muttali' oldum. Hâlât-ı memdûhaya sarf-ı mechûd eyledim. Bu tetebbuat ve ikdâmât bana râh-ı hakîkate vusûl için reh-nümâ-yı tevfiât oldu. Menâfî' ve mazârı temyîz etdim. Mehâsini ahz ve kabâyihden tevakkî eyledim. Mahsûl-i tecârîb ve müşâhedât, sana bedreka-i feyz u edeb olsun. Ömründen müstefidâne hareket ederek dehr-i fânîye ehemmiyet verme. Nefs-i selîm ve niyyet-i hâlisâ ashâbından ol. Kitâbullah sana hakîkati tâyin eder. Şerâyi'-i İslâmiyye helâl ve harâmı gösterir. Râh-ı istikâmetden bir hatve tecâvüz etme. Ahvâl ve meşârib-i insâniyye muhtelif olur. Libâs-ı mehâsin ile tezyîn-i zât ü cemâl etmiş olanların mesleğine sâlik olacağında rüşd ü fetânetin icâbınca aslâ tereddüd etmem.

Oğlum, görürsün ki libâs-ı fâhir-i zühd ü takvâyî lâbis olanlar, tehzîb-i nefsi insânîden başka bir şeyi nazar-ı ehemmiyete almaz. Bu cihet-i mühimme, nazarında her dâ'im hâ'iz-i mevki'-i i'tibâr olsun. Kemâlât-ı insâniyyenin mücibât-ı feyz-efzâsından müstefiz olmağa bezl-i makdûr eyle², şübehâtdan ictinâb et. Âsâr-ı husûmet ile elemnâk olur isen Hâlik-ı Âzamdan istimdâd eyle. Dâ-i şübhe ve müntic-i dalâlet olan şeylerden külliyyen tevakkî et. Re'yini safvet ile itmâm eyle. Himemin hayra masrûf olsun. Nesâyih-i vâkıadan iktisâb-ı feyz eyle. Huzûr-ı kalbe mâlikiyeti senden beklerim.

Sermâye-i ibtihâcım oğlum, vesâvis-i nefsâniyye ve zulmet-i dünyâ sana râh-ı hakîkati setre bâis olmasın. Tâlib-i dîn olan ne habt olur, ne de hâl-i iğtişâş gösterir. Mekrûhdan kaçır, feyz-i mehâsinden semere bulur. Evvelîn ve âhirîn hâlikı olan Cenâb-ı Rabb-i Kerîm'e hamd ederim. Bütün kâ'inâtın Hâlik-ı Zî-şâmî O'dur. Onun Nebiyy-i Muhteremine salât ü selâm olsun. Bize şerâyi'-i İslâmiyyeyi tebliğ ile bizi saâdet ve selâmete îsâl eyledi. Oğlum, sana dünyâyı ve hâlini ve bundan sûret-i intikâli târif ve füyûz-ı âhiretten müstelzim-i istifâde olan cihetleri tâyin etdim. Dünyâ neye benzer, bilir misin? Meselâ bir kavim bir mevki intihâb ile onda müteayyîş olurlar; ondan usanır, âhar mahalli tercih eder, oraya gider, fakat evvelki menziline ikinci mevki için bir şey tedârik edememiş olur ise güçlük görür.

Bir de her şeyi bilmek iddiâsında bulunma; çünkü bilmediğini bilmek, ayn-ı irfân ve fazilet olduğundan bu yolda feyzdâr-ı kemâl olanlar, dâ'imâ taleb-i ilimde müctehid ve müstefid olur; ehl-i ilm ü kemâle râğbet gösterir; re'yinde musîb ve samt ü sükûta mülâzim olur. (s. 30) Hasbe'l-beşeriyye bir hatâya düşer ise derhâl tashîhe sa'y eder. Câhilin hâli böyle değildir. O, nefsinin her şeye vâkıf zanneder. Re'yini beğenir; mecâlis-i ulemâdan istifâde onun için hâ'iz-i ehemmiyet olamaz. Bilmediği umûru re'y-i hodiyle halle kıyâm eder. Vâdî-i dalâlet ve hızlânda mahv ü tebâh olur gider. Çünkü killet-i mârifet ve cehâlet, her türlü hatâya sâ'ik olacağından feyz-i mârifetden müstefizâne hareket onun için mutasavver değildir.

Bahşâyîş-i İllâhî olan oğlum, reh-nümâ-yı hakikat olan nesâyihî dekâyîki ile istifhâma veriş göster. Nefsinin senin ile gayrın beyninde mîzân-ı hakikat i'tibâr et. Nefsin için muhabbet ettiğin şeyi gayrın için de aynı hâlde tut. Sevmediğin şeyi ihvânına da tecvîz etme. Nefsinde müstelzim-i mehâsin olan şeyleri âhara tatbîk et. Mekrûhâtdan her vech ile ictinâb göster. Nâsın hakkında rızâ gösterdikleri şeyi hüsn-i kabûl eyle³, istihfâf etme. Bilmediğini söyleme, belki her bildiğini bile söylemek iyi değildir. Senin hakkında söylenilmiş olsa memnûn olamayacağın şeyleri âhara söyleme. Bir de bilmelidir ki i'câb

² Bu kelime "ile" şeklinde de okunup yazılabilir.

³ Bu kelime "ile" şeklinde de okunup yazılabilir.

zidd-ı savâbdır; âfetü'l-elbâbdır. Cenâb-ı Rabb-i Muhtâra karşı dâ'imâ huşû' ve tevâzu'da bulunmak vecâ'ib-i insâniyyededir.

Şu dakîka-i mühimmeyi pîş-i nazar-ı i'tibârdan dûr etme ki önünde baîd bir mesâfeli yol vardır. Ehvâl-i şedideyi şâmidir. Burada hüsn-i inkıyâd ile berâber levâzım-ı seferiyye mükemmel olmalıdır. Yükün çok olmasın, mikdâr-ı tahammülden ziyâde bir şey alma ki sikal-i mâl teveccüh etmesin. Erbâb-ı hâcâtın metâlibini her zamân tahammül edeceğin derecede is'âf etmek, şîme-i cemîle-i insâniyyetdir. Hâl-i gnâda isen erbâb-ı zarûrete ödünç vermek ve sia-i hâlinde almak da lâzime-i mürüvvedir. Önünde akabe olduğunu ve bu menzileden cennet veya nâr üzerine sukût etmek muhtemel bulunduğunu bir dakika pîş-i nazar-ı ibtisârdan dûr etme. Hazâyin-i melekût-ı dünyâ ve âhiret dest-i kudretinde bulunan Hâlik-ı Âzam, senin için duâyı me'zûn kıldı. İcâbeti tekeffül buyurdu. Vermek için talebi ve istihsâl-i rızâ-yı İlahîsini emretti. Rahîm ve Kerîm'dir. Suâl ve taleb için hicâb ve mâni' de koymadı. Seyyât-ı ahvâl üzerine tevbe ve rücû men' etmedi. Ukûbet ve muâhazeyi tâcîl eylemedi. Fezâyih-i ahvâl üzerine münâkaşa etmez. Rahmetinden me'yûs bırakmaz. Bâb-ı tevbe mesdûd değildir. Tevbe eyle⁴; belki intizâ'-ı zünûba mazhar olursun. Seyyâtı bir, hasenâtı on hesâb ediyor. Nidâ-yı isti'tâfi istimâ' eder, hâcâtını is'âf eyler. Böyle bir Feyyâz-ı Kerîm'den dâ'imâ taleb-i afv ü gufrân et; umûrunda istiâne eyle. Mefâtihi hazâ'ini senin elinde bıraktı. İstirhâm-ı ubeydâne ile bu feyz-i amîme mazhariyet mukarrerdir. Ebvâb-ı rahmeti her dâ'im güşâdedir. Bâzan icâbetde teahhur, mekârim-i İlahiyyesini ibzâlen ihsân etmek içindir. Her istediğin şeye der-akab nâ'il olamaz isen hikmet-i İlahiyyesini takdîr edemezsin. Çünkü ihsân-ı Samedânîsi hâl ve mevkie göre 'âcilen ve âcilen vâki' olur. Hayırlısını verir. Hayır zannettiğin bâzı umûrun âkıbeti nezd-i İlahîde mestûr olmadığından teahhur ayn-ı ihsân ve âtfetdir. Cenâb-ı Kâdir-i Müteâl'in her şeyde inâyet ü ihsân âsârını ibâdının hayrı üzerine vermek mu'tâdıdır. Zî-in'âm ü keremdir.

Oğlum, sen âhiret için halk olundun; dünyâ için değil; fenâ için mahlûksun, bekâ için değil, mevt için dünyâya geldin, hayât için değil. Bir mevki'-i hatarnâkde bulunuyorsun ki mevt her dâ'im önündedir. Ondandır korkmak, kaçmak kâbil olamaz. Elbette seni idrâk edecektir. Binâen aleyh dâ'imâ hazer üzerinde bulunmak ve ahvâl-i seyri'eden ictinâb etmek ve muktezâ-yı [be]şeriyet bir şey yapılırsa der-akab tevbe ve rücû' ederek dalâletde nefsin helâk etmemek birinci vazîfen olsun.

Rûhu'l-hayâtım, mevti dâ'imâ zikret; pîş-i nazar-ı ibtisârından dûr etme. Zuhr-ı âhireti tedârik etmek akdem-i pîşe ve endîşen olsun. Zıkr-ı âhireti teksîr et. Naîm-i nakîm ve azâb-ı elîmin tahatturâtı seni zühd ü takvâyâ sülûk etdirir. Niam-ı dünyânın ehemmiyetini izâle eder. Huzûzât-ı dünyeviyyenin pek çabuk geçtiğini niçe vekâyi'-i meşhûde ile tecrübe ediyorsun. Dünyâda bekâ yoktur. İstihsâl-i metâlib-i dünyeviyye için birtakım sibâ'-ı vahşiyenin bir mahalde ictimâ' ile akviyâsı zuafâsını⁵ ezerek yiyip içtikleri gibi insanlar da bu dâr-ı fenâda ayn-ı hareket ile geçinirler. Bunun için istikmâl-i mehâsin-i insâniyyeye hasr-ı makderetle âmâl-i deniyyeden⁶ mücânib ol.

Teâkub-ı leyl ü nehâr, tâyîn-i mesâî için bir mirkât-ı kâfidir. Oğlum, dünyâda tenzîh-i zâtı mûcib olan cihetleri sana saydım. Bu cihetlerden hakâyık-ı nefsi anlarsın. İşbu nesâyih nazar-ı i'tibârından dûr olur ise yakînen bil ki hiç bir emeline dest-res olamayacaksın. Talebde hâlis ol. Mekseb-i cemîli ihtiyâr et. Bâzı taleb vardır ki müntic-i harb [ü] vegâ olur. Ahvâl-i rediyyeden ictinâb ile nefsin ikrâm et. Şevk u rağbet-i nâsa bakma ki nâdim olmayasın. Gayrın abdi olma. Cenâb-ı Rabb-i Kerîm seni hür yarattı. Şerr ü mefsedetle ele geçen şeyde hayır tasavvur olunur mu? Matâyâ-yı tama'dan dûr ol ki seni mevâki'-i helâke takrîb etmesin. Bâb-ı İlahîden başka bir yere ilticâ etme. Çünkü Rezzâk-ı Âlem seni irzâk eder. Cenâb-ı Rabb-i Müteâl'in in'âm ü ihsânı her şeye râcihtir. Büyüklerden istihsâl-i metâlib için tekâpû etmek insâniyete cesbân değildir.

Irz ve edebini ednâ şeylere değişme. Dünyâdan nasîbin kadar al. Ef'âlin cemîl olsun. Leyyinü'ş-şiyem olmak ahlâk-ı kerîmedendir. Fırsatı fevt etme ki gussaya dūçâr olmayasın. Kesel ve rehâvet, sebep-i hırmândır. Her tâlib musîb olamaz. Her binici fâris değildir. İzâ'a-i zâd fesâddandır. Herkes için bir âkıbet vardır. Muîn-i mehînden hayır yoktur. Sadîk-ı zanî[n]den dahi hayır gelmez. Halîm olan seydid

⁴ Bu kelime "ile" şeklinde de okunup yazılabilir.

⁵ Bu kelime metinde "ez'ifâsını" şeklindedir. Biz onu zuafâsını biçiminde düzelttik. Çünkü zaîf'in cem'i zuafâ ve ziâf'tır.

⁶ Bu kelime metinde sehven "diniyyeden" şeklinde çıkmıştır. Biz onu "deniyyeden" şeklinde düzelttik.

olur. Fâhim olan fazl ü mârifeti tezâyüd eder. Ehl-i hayr ile mülâkât, i'mâr-ı kulûba bâisdir.

Bilmediğin ve hakîkatine ermediğin şeyde inâd etme. Hasbe'l-beşeriyye bir kusurda bulunur isen derhâl tevbe ile imhâya bezl-i mechûd et. İmtinân iyi şey değildir. Kimsenin esrârını ifşâ etme. Bey'-i nefse mukâbil olan recâdan ictinâb et. Rezzâk-ı Âlemden iste; kısmetini ihsân eder. Tâcir dâ'imâ hatardadır. Fazileti al, bezl et. Güzel söyle; nefesine iyi gelen şeyleri halka da söyleyebilirsin. Sana hoş gelmeyen kimseye söyleme. İsi'câl etdiğin umûrda muvaffakiyet dâ'im olamaz. Hadd-i mârûfu tecâvüz, mûcib-i nedâmetdir. Vefâ ahlâk-ı kerîmedendir. Sadâkat bâis-i necâtdır. İn'âmda zikr-i meâzîr âlâmet-i buhdür. İhvân-ı dîne in'âmda imsâk etme. Sıla-i rahim de keremendir. Şedâyid ve ukûbâtta ebnâ-yı nev'ine bezl etmek ve sıla-i rahim ile dest-i muâveneti uzatmak lâzime-i insâniyettir. Bir şeyi mevzi'in gayriye koyma. Umûru ehline tevdi' etmemekdeki vehâmeti tâyin edemem. Dostunun düşmanını sadîk add etmek⁷ olamaz. Bu hâlde sadîkına muâdât etmiş olursun. Hiyel ve hud'a fenâ şeydir. Karındaşını iyi nasîhat ile yola getirmeğe sarf-ı mesâî et. Muâvin ve müsâid ol. Şedâyid ve meserrâtda berâber bulunmak lâzımdır. Ağzına toprak koysa dahi karındaşının mücâzâtını talep etmek⁸ istihsân olunamaz. Düşmana fazilet ile mukâbele etmelidir. Fevz ü zafer için bundan büyük vesîle olamaz. Ahlâk-ı hasene ile ittisâf et ki selâmete vâsıl olasın. Kin ve gazabı bırak; afv ü ihsandaki lezzet gibi elezz bir şey olamaz.

Şüphe ile ihvânı gücendirmek, inkitâ'-ı meveddeti mûcibdir. Der-meyân olunan mâzereti kabûl etmek, dâ'imâ hüsn-i zanda bulunmak, hukûk-ı uhuvveti heder etmemek, vezâ'if-i insâniyedendir. Mekk ü şekâveti i'tiyâd edenler senden uzak olsun. İhvân-ı dîni dâ'imâ ziyâret et. İyilikde bulun. Bezl ü ihsân et, izhâr-ı fazilet eyle⁹, kimseye zulmetme. Nef'-i âmmı müeddî hâlâta sa'y-i bî-şümâr et. Bilir misin, rızık ikiye inkisâm eder: Birisi onu talep edersen, diğeri de seni talep eyler, ayağına gelir.

Oğlum, dünyâ dâ'imâ takallübâta masdardır. Mûcib-i nekbet ü inkisâr olan hâlâtdan mütebâ'id ol. Hak olan şeyi infâk et. Diğerkleri için toplama. Hâzır olan ile def'-i âmâl eyle. Mevcûd ile zâhirde olmayan şeyleri istidlâl et. Çünkü umûr ve muâmelât eşbâh ve nezâ'irden ibâretdir. Zevî ni'meti tekfir etme büyük kabâhatdir. Özü kabûl et. Nasîhat kabûl etmeyenlerden olma. Âkıl olan, ilm ü edeb ile ittiâz eder. Behâyim ancak darb ile müteessir olur. Hakki bil; refi' ve vazî' herkesin hukûkunu edâ et. Vâridât hümûmu, garâyim¹⁰ cerr ü hüsn-i tâyin ile çıkar. A'mâl-i hayra kasdı terk eden, cevr etmiş olur. Kanâat pek iyi huydur.¹¹ Hased insan için şerr ü mefsedetdir. Havf-ı avâkıb bekâdandır. Tama' melâmeti mûcibdir. Sadîk olan, huzûr u gıyâbında yeksândır. Hevâ-yı nefsanî şerîk-i amâdır. Bir işde hayret ârız (s. 31) olur ise tevakkuf etmek ayn-ı tevfikdir. Mûcib-i fevz olan gam ne güzel olur. Selâmet sadâkatdedir. Asıl garîb olan, dostu olmayandır. Şefîk sû'-i zann etmez. Hakkını tecâvüz edenin mezhebi dayyık olur. Haddini bilen istifâde eder. Tekrîm¹², ahlâk-ı hasenedendir. Hayâ, her emr-i cemîle sebep olabilir. En latîf libâs libâs-ı takvâdır. Melâmetde ifrât mûcib-i ahzândır.¹³ Tama' insanın basîretini setr eder ise dalâl mukarrerdir.

Basîr olan zâtın da hatâda bulunduğu vâki'dir. Şerri te'hîr et; sana iyi gelen şeyleri ihsân et. Ebnâ-yı nev'ine büyük şeyler tahmîl etme. İtâbı çok eyleme. Me'lûf olur, te'sîr etmez. Cühhâl ile hem-bezm-i ülfet olma. Harâmı men' etmek ayn-ı keremdir. Kibr eden feyziyâb olamaz. İffet ni'metdir. Killet zilletdir. İktisâd yüsr ü sühûleti müeddîdir. Bîrrü'l-vâlideyn kerâ'im-i tabîatdandır. Âkıl olan tecârib ile istikmâl-i nefis eder. Resûl tercümân-ı akıldır. İhtilâf ile îtilâf hâsıl olamaz. Mizah, mûcib-i hiffettir. Harîs dâ'imâ mahrûmdur. Re'sû'd-dîn hüccetü'l-yakîndir. Temâm-ı ihlâs ictinâbdir. Makâlin hayırlısı, ef'âl ile tasdîk olunandır. Selâmet istikâmet ile kâ'imdir. Duâ miftâh-ı rahmetdir. Kable't-tarîk ihtiyâr-ı refîk et. Meskendevvel de cârî nazar-ı dikkate al. Sana özür der-meyân edeni kabûl et, afveyle. Mekkûh¹⁴ olan şeye vâsita-i teblîğ olma. Her şeyin ahsenini intihâb ve i'tiyâd et. Sözü mikdârından ziyâde uzatma. Herkesin sana insâfından evvel sen nefsinî tarîk-ı insâfa sevk ve müşâvere-i nisvândan ihtirâz et. Onlar ezhâr-ı beyt olabilir; kahramân-ı zamân olamaz. Sana mensûb olanlara dâ'imâ ihsân et.

⁷ Bu kelime "etmen" şeklinde de okunabilir.

⁸ Bu kelime "etmen" şeklinde de okunabilir.

⁹ Bu kelime "ile" şeklinde de okunabilir.

¹⁰ Bu kelime "gazâyim" şeklinde çıkmıştır. Biz onu, sözün gelişi ve devamını göz önünde tutarak "garâyim" biçiminde düzelttik.

¹¹ Biz bu kelimenin "huydur" olduğunu düşünüyor, yanlışlıkla "hakdır" şeklinde çıktığını sanıyoruz.

¹² Bu kelime asıl metinde "tekerrüm" şeklindedir. Biz onu "tekrîm" şeklinde düzeltmeyi gerekli gördük.

¹³ Bu kelimenin sehven "hazân" şeklinde çıktığını, "ahzân" veya "hırmân" olabileceğini tahmin ediyoruz.

¹⁴ Bu kelime -tahminimize göre dizgiçi yanlış yüzünden- "mekrde" şeklinde çıkmıştır.

Onları edeb ile ittisâf etdir. Her kusurları üzerine muâhaze etme, afv et. Aşîretini dâ'imâ lutf u ihsâna müstağrak kıl. Derecelerine göre onları tatyîb eyle; suûbât-ı umûrda muâvenet göster. Dünyâda nokta-i nazarın hayır ve saâdete mün'atf olsun. Vesselâm.”

4. Metnin Günümüz Türkçesine Çevirisi

[29] Hz. Ali'nin (Allah onun yüzünü mükerrerem kılınsın) Oğulları Hz. [Muhammed b.] Hanîfe'ye [Hanefiyye'ye] Büyük Nasihatleri

Oğlum, Allah'tan korkmak ve Onun yasak ettiği şeylerden kaçınmak, sana birinci nasihatim olsun. Allah'ın emrini gerekli görerek fikir ve basireti(ni) aydınlat. Allah'ın ipine yapışıp onu sıkı tut.¹⁵ Başarı ve saadete erişmek için bundan büyük vesile olur mu? Dinî vaazlar, öğütlerle kalbi diriltmeye, zühd ile nefsanî istekleri kırmaya, fazilet ve irfan nuruyla takvaya, ölüm ve fânîlik alâmetlerini hatırlayıp anmakla (dünyevî şeyleri) hor görmeye çalış. Dünyanın belâ ve musibetlerini basiret gözünün önüne al. Zamanın saldırısını tefekkür et; varlıkla alâkalı değişimleri gör... Geçmiş hadiseleri ve öncekilerin hikâyelerini birbiriyle kıyas ederek düşün. Senden evvel gelenlerin ne gibi hâllere hedef olduklarını bil de uyanık ol, aklını başına topla. Tenkit fikrin, onların yer ve eserlerini gözünün önüne getirsin, sana gösterebilirsin. Ne gibi hâllerle varlığı bıraktılar, anla da hakikat yolundan başka bir şeye gitme (yol tutma). Ahiretini dünyaya satma.¹⁶ Bilmediğini söyleme; mümkün olmayan şeyi teklif etme; sapıklığı sonuç vereceğinden korktuğun yola gitme. Çünkü tehlikeli yola girmektense hayret zamanında (oradan) dönmek daha iyidir. Mârufu (akıl ve İslâm'ın uygun gördüğü şeyi) buyurma ve münker (akıl kötülüğünü idrak ettiği ve İslâm dininin fenalığını bildirdiği şey)i yasaklamakla amel et.¹⁷ Allah yolunda gücü yettiği kadar çalışan, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinden dinî hükümler çıkarma kudreti bulunan kişi gibi dikkatle gayret sarf et.

Hiç kimse sende kınayacak, çirkin görececek bir hareket bulamasın. Doğruluk, hakka riayet ve adalet göstermekle başı dik, alını açık ol. İslâmî hükümlerde kılı kırk yar. Zahmetli hâllere, musibetlere sabır göster. Sabır pek güzel bir huydur. Her işi ehline emanet olarak teslim et.¹⁸ Selâmet, saadet ve başarının son derecesi budur. Kulluk ve samimi ibadette saflık, halislik şarttır. İşlerin iradesi, “istediğini yapan”¹⁹ mutlak Kudret Sahibi'ndedir. İstiharede kusur etme. Sözümü dinle. Saflık, halislik sayfasını bir şey bozmasın. Sözlerin hayırlısı, faydaya vesile olandır.

İftihar gözümün aydınlığı (oğlum), çok feyiz ve bereket veren, Yüce Allah seni erginlik çağına ulaştırdı. Ben ise zayıflık ve kuvvetten düşmeye çok meyilliyim, eğilmişim... Bundan dolayı sana faydalı olacak öğütler vermeye başlamayı gerekli gördüm.

Allah'tan başka şeyleri terk etmeden evvel ahirette ihtiyaç duyulacak şeyleri (salih amelleri) tedarik etmek, senin iş ve düşüncenin ilk önce geleni olsun. Dünyanın zorluklarına, zamanın güçlüklerine katlan. İnsan kalbi verimli toprağa benzer. Ekilen şeyi toplarsın. İlim ve edep kendini ve sıfatlarını süsle ki kalp katılığından kurtulmuş ve irfan bereketiyle donatılmış olasın. Tecrübeli ve olgun kişilerin gittiği doğru yola gidersen, ileride her türlü keder ve perişanlıktan emin olursun. Gözümün nuru, ben her ne kadar bizden önce gelenler gibi mamurluk (bayındırlık) eserleri ortaya koyamadıysa da onların bu âlem şehrinde ne dereceye kadar güzel eserler meydana çıkarabildiklerini gördüm; olmuş şey ve haberlerini öğrendim. Övülen hâllere, işlere bütün gücümü sarf ettim. Bu etraflica inceleyip araştırma ve sürekli çalışmalar, bana hakikat yoluna ulaşmak için Allah'ın yardımlarının kılavuzu oldu. Fayda ve zararları birbirinden ayırdım. Güzellikleri aldım, uygunsuz ve kötü davranışlardan sakındım. Tecrübe ve gözlemlerin mahsulü, sana feyiz ve edep rehberi olsun. Ömründen faydalanana yaraşır şekilde hareket ederek fânî dünyaya ehemmiyet verme. Selim (maddi ve manevî kusuru olmayan, doğru) nefis ve halis

¹⁵ Bu öğüdün şu mealdeki ayete dayandığı anlaşılmaktadır: “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. (...)” (Âl-i İmrân, 3/ 103).

¹⁶ Dünya hayatını (nimetlerini) ahirete tercih konusunda şu mealde bir ayet vardır: “Dünya hayatını ahirete tercih edenler, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler.” (İbrâhim, 14/ 3).

¹⁷ Bu öğüt, iyiliği buyurma ve kötülüğü engellemeyle ilgili ayetlere dayanmaktadır. (Âl-i İmrân, 3/ 104, 110, 114, Mâ'ide 5/79, A'râf 7/ 157, Tevbe 9/71, Hac 22/41, Lokman 31/17).

¹⁸ “Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. (...)” Nisâ, 4/ 58).

¹⁹ Büruc, 85/ 16.

niyet sahiplerinden ol. Allah'ın Kitabı sana gerçeği belli eder. İslâmi hükümler helâl ve haramı gösterir. Doğruluk yolundan bir adım bile geçme (sınırı aşma). İnsana ait hâl ve mizaçlar çeşitli olur. İyilikler giyeceğiyle kendisini ve güzelliğini süslendirmiş olanların yolunu takip edeceğinde, erginlik ve zihin açıklığının gereğince asla tereddüt etmem.

Oğlum, görürsün ki zühd ve takva değerli giyeceğini giymiş olanlar, insanın kendisini düzeltme ve temizlemesinden başka bir şeyi ehemmiyet nazarına almaz (pek mühim kabul etmez). Bu mühim husus, senin gözünde her zaman değerli bir yer sahibi olsun. İnsani olgunlukların bereket ve nimet artıran vesilelerinden feyiz almaya elinden gelen gücü bol bol sarf et. Şüphelerden kaçın. Düşmanlık belirtileriyle kederli olur, acı çekersen En Büyük Yaratıcı'dan yardım iste. Şüpheye sebep olan ve sapıklığı meydana getiren şeylerden tamamen sakın. Görüşünü maddi ve manevi temizlikle tamamlamalı. Yardım ve çalışmaların iyiliğe sarf edilmiş olsun. Meydana gelen nasihatlerden feyiz al (ilim, irfan kazan). Gönül huzuruna sahip olmayı senden beklerim.

Sevinç sermayem olan oğlum, nefsanî vesveseler ve dünya karanlığı, senin için hakikat yolunu gizlemeye sebep olmasın. Din talibi olan ne yanılır, ne de hile ve aldatma hâli gösterir. İğrenç, hoş görülme durumu ve davranıştan kaçır; iyiliklerin feyzinden (bereketinden güzel) sonuç elde eder. Önceki ve sonraki insanların yaratıcısı Yüce Allah'a hamd ederim. Bütün kâinatın Şanlı Hâlik'ı O'dur. Onun Muhterem Peygamber'ine dua ve selâm olsun. İslâmi hükümleri bildirmekle bizi saadet ve selâmete erdirdi. Oğlum, sana dünyayı ve onun hâlini ve buradan göçme şeklini tarif ettim ve ahiret nimetlerinden faydalanmaya vesile olan hususu belirttim. Dünya neye benzer, bilir misin? Meselâ bir kavim (insan topluluğu) bir yeri seçerek orada yaşar... (Bir müddet sonra) ondan usanır, başka yeri tercih eder, oraya gider... Fakat önceki konak yerinde ikinci mevki için bir şey tedarik edememiş olursa zorluk çeker.

Bir de her şeyi bilme iddiasında bulunma; çünkü bilmediğini bilmek, irfan ve faziletin ta kendisi olduğundan bu yolda olgunluk feyzine sahip olanlar, daima ilim istemeye çalışıp çabalar ve (edindiği bilgilerden) faydalanır; ilim ve olgunluk sahiplerine alâka gösterir. Görüşünde isabetli ve sükûta devam edici olur. (s. 30) İnsanlık gereği olarak bir hataya düşerse hemen onu düzeltmeye çalışır. Cahilin hâli böyle değildir. O kendisinin her şeyi bildiğini sanır. Görüşünü beğenir; âlimlerin meclislerinden faydalanmak onun için ehemmiyete sahip olmaz. Bilmediği işleri kendi görüşüyle halletmeye kalkışır. Sapıklık ve düşkünlük sahasında mahv ve harab olur gider. Çünkü ilim, irfan kıtlığı ve cahillik, her türlü hataya sebep olduğundan marifet feyzinden feyiz alana yakışır şekilde hareket, onun için mümkün değildir.

Allah'ın ihsanı olan oğlum, hakikatin rehberi bulunan öğütleri incelikleriyle anlamaya gayret göster. Kendini seninle başkasının arasında hakikatin terazisi kabul et. Kendin için sevdiğin şeyi, senden başkası için de aynı hâlde tut. Sevmediğin şeyi kardeşlerine (ve samimi dostlarına da) uygun görme.²⁰ Kendinde güzellikleri gerektiren şeyleri başkasına tatbik et (uygula). Tikinti veren ve İslâm dininde hoş görülme hâl ve davranışlardan her şekilde kaçın. İnsanların hakkında rıza gösterdikleri şeyi (sen de) iyi kabul et; küçümseme. Bilmediğini söyleme; hatta her bildiğini bile söylemek iyi değildir. Senin hakkında söylenilmiş olsa memnun olamayacağın şeyleri başkasına söyleme. Bir de bilmelidir ki iyiliğiyle gurura (düşmek ve) düşürmek, doğrunun zıddıdır; akılların belâsıdır. (İlâh olarak) seçilen Yüce Allah'a karşı daima huşuda bulunmak ve alçak gönüllü olmak, yerine getirilmesi gereken insani vazifelerdendir.

Şu mühim ince fikri ehemmiyet verme gözünün önünden irak tutma ki senin önünde uzak mesafeli bir yol vardır. (O yol) büyük korkuları kaplayıcıdır. Burada (Allah'a) itaat güzelliğiyle beraber yolculuk için gerekli şeyler mükemmel olmalıdır. Yükün çok olmasın; taşıyacağın miktardan fazla bir şey alma ki mal ağırlığı yönelmesin (mal ağırlığına sebep olmasın). İhtiyaç sahiplerinin isteklerini her zaman katlanacağın derecede yerine getirmek, insanlığın güzel huyudur. Zengin durumdaysan maddi sıkıntı içinde bulunanlara ödünç vermek, (alacağını) bolluk hâlinde almak da insanlık (iyilik ve cömertliğin) gereğidir. Önünde tehlikeli geçit olduğunu ve bu durumdan cennet veya cehennem üzerine düşmek muhtemel bulunduğunu, bir dakika bile basiret gözünün önünden uzak tutma. Dünya ve ahiret saltanatı

²⁰ Bu tavsiye, Hz. Peygamber'in şu mealdeki hadisine uygundur: "Sizden biriniz kendisi için istediği şeyi din kardeşi için de istemedikçe (gerçek manada) iman etmiş olmaz." (Buhârî, "İmân" 7; Müslim, "İmân" 71-72).

hazinelere kudret elinde bulunan Yüce Yaratıcı²¹, senin dua etmene izin verdi. (O duaya) cevap vermeye (ve hikmeti gerektiriyorsa dileği kabul etmeye) kefil oldu.²² Vermek için istemeyi ve İlâhî rızasını elde etmeyi emretti. Rahîm ve Kerîm (çok merhametli ve kerem sahibi)dir. Dileme ve isteme için perde ve engel de koymadı. Kötülükler (fena hâller) üzerinde tevbe ve (o günahlardan) geri dönmeyi engellemedi. Ceza verme ve hataları ortaya koyup yermeyi çabuklaştırmadı. Rezillik ve alçaklıklar üzerine münakaşa etmez. Rahmetinden ümitsiz bırakmaz.²³ Tevbe kapısı kapatılmış değildir. Tevbe eyle²⁴; belki günahları yerinden ayırmaya (affettirmeye) mazhar olursun. (Cenab-ı Hak) kötülükleri bir, iyilikleri on hesab ediyor.²⁵ Yardım ve merhamet dileme seslenmesini iştir; (kullarının) ihtiyaçlarını giderir (bu konudaki isteklerini yerine getirir). Böyle çok feyiz verici, Yüce Allah'tan daima af ve bağışlama iste; işlerinde yardım dile. Hazinelerin anahtarlarını senin elinde bıraktı (eline verdi).²⁶ Küçük kula yakışır şekilde yalvarmayla bu umumi feyze erişmek muhakkaktır. Rahmetinin kapıları her zaman açıktır. Bazan (duaya cevap verme veya onu) kabul etmede gecikme, İlâhî keremlerini bol bol ihsan etmek içindir. Her istediğin şeye hemen nail olamazsan İlâhî hikmetini anlayamazsın. Çünkü Yüce Allah'ın ihsanı hâl ve yere göre âcîl ve vadeye bağlı olarak meydana gelir. Hayırlısını verir. Hayır sandığın bazı işlerin sonu İlâhî katında gizli olmadığından gecikme, ihsan ve keremin ta kendisidir.²⁷ Çok yüce ve kudret sahibi Allah'ın her şeyde lütuf ve ihsan eserlerini kullarının hayrı için vermek âdetidir. İhsan ve kerem sahibidir.

Oğlum, sen ahiret için yaratıldın; dünya için değil; fânilik için yaratılmışsın, (burada ebediyen) kalıcılık için değil, ölüm için dünyaya geldin, hayat için değil. (Öyle) bir tehlikeli yerde bulunuyorsun ki ölüm her zaman önündedir. Ondaki korkma(nın faydası ve) kaçmak mümkün olamaz. Elbette sana ulaşacaktır.²⁸ Bundan dolayı daima sakınma üzerinde bulunmak, kötü işlerden sakınmak ve insanlık gereği olarak bir şey yapılırsa (günah işlenirse) hemen onun arkasından tevbe ederek ve (hatadan) dönerek sapıklıkta kendini helâk etmemek birinci vazifen olsun.

Hayatımın özü (olan oğlum), ölümü her zaman hatırla, an.²⁹ Basiret gözünün önünden uzak tutma. Ahirette ihtiyaç duyulacak şeyleri tedarik etmek, senin iş ve düşüncenin ilk önce geleni olsun. Ahireti hatırlama ve anmayı çoğalt. (Cenab-ı Hak'ın vereceği) nimet karşılığını ve çok acıklı azabı hatırlamalar, seni zühd ve takva yoluna girdirir. Dünya nimetlerinin ehemmiyetini giderir. Dünyevi zevklerin pek çabuk geçtiğini, birçok görülen hadiselerle tecrübe ediyorsun... Dünyada ebedilik yoktur. Dünyevi istekleri elde etmek için birtakım vahşi hayvanların bir yerde toplanmakla güçlüleri zayıflarını ezerek yiyip içtikleri gibi insanlar da bu fânilik yurdunda aynı hareketle geçinirler. Bunun için insani güzellikleri tamamlamaya kuvvetini sarf etmekle alçak isteklerden sakın.

Gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, çalışmaların belirlenmesi için yeterli bir derecedir. Oğlum, dünyada kendini kusur ve günahlardan temizlemeye vesile olan hususları sana saydım. Bu yönlerden nefsin gerçeklerini anlarsın. İşte bu nasihatlar gözünün önünden uzak olursa şüphesiz bil ki hiç bir emeline (gerçekleşmesini istediğin şeye) erişemeyeceksin. İstemede samimi ol. Güzel kazancı seç. Bazı istekler vardır ki savaş ve kavga çıkmasına sebep olur. Kötü hâllerden kaçınmakla kendine iyilik et (kendini ağırla). İnsanların istek ve alâkasına bakma ki pişman olmayasın. Başkasının kulu, kölesi olma. Yüce Allah seni hür yarattı. Kötülük ve fitneyle ele geçen şeyde hayır tasarlanır mı? Açgözlülük binek

²¹ “(...) Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. (...)” Mûnâfikun, 63/7).

²² Burada şu mealdeki ayet hatırlatılıyor: “Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir.” (Mü'min, 40/ 60).

²³ Bu cümlede şu mealdeki ayetlere işaret edildiği söylenebilir: “(...) Sakın Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. (...)” (Yusuf, 12/87). “(...) Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. (...)” (Zümer, 39/ 53).

²⁴ Bu kelime “ile” şeklinde de okunup yazılabilir.

²⁵ Bu cümlede şu manadaki ayete işaret ediliyor: “Kim bir iyilikle gelirse ona on katı vardır. Kim de bir kötülükle gelirse yalnızca onun karşılığıyla cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.” (En'am, 6/ 160).

²⁶ “Gaybin anahtarları onun yanındadır. Onları Ondaki başkası bilmez. (...)” (En'am, 6/ 59); “(...) Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. (...)” (Mûnâfikun, 63/ 7).

²⁷ Şu mealde bir ayet vardır: “Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde size farz kılındı. Olur ki bir şey sizin için hayırlı iken siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki bir şey sizin için kötü iken siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Bakara, 2/ 216).

²⁸ “Nerede olursanız olun, ölüm size yetişir. (...)” (Nisâ, 4/ 78).

²⁹ “Lezzetleri yok eden çok hatırlayın!” mealinde bir hadis vardır. Zevkleri yok edenin ne olduğu sorulduğunda Hz. Peygamber “ölüm” cevabını vermiştir. (Tirmizî, “Zühd”, 4).

hayvanlarından uzak ol ki onlar seni helâk yerlerine yaklaştırmasın. Allah'ın kapısından başka bir yere sığınma. Çünkü bütün mahlûkata rızık veren Allah seni rızıklandırır. Yüce Allah'ın lütuf ve ihsanı her şeyden üstündür. Büyüklerden istekleri elde etmek için koşuşturmak ve onlara dalkavukluk etmek, insanlığa uygun değildir.

Şeref ve edebini çok aşağı şeylere değişme. Dünyadan nasibin kadar al.³⁰ İşlerin, fiillerin güzel olsun. Yumuşak huylu olmak, büyük ahlâktandır. Fırsatı kaçırma ki keder ve tasaya tutulmayasın. Tembellik ve gevşeklik, mahrumiyete sebeptir. Her isteyen hedefine erişemez. Her binici usta değildir. Azığı, rızık kaybetmek, bozukluk ve kötülüktendir. Herkes için bir son vardır. Değersiz yardımcıda hayır yoktur. Suçlanan dosttan da hayır gelmez. Halim (yumuşak huylu) olan efendi olur. Zeki olanın fazileti ve marifeti artar. İyi kişilerle görüşüp konuşmak, kalplerin iyi bir hâle gelmesine vesiledir.

Bilmediğin ve hakikatine ermediğin şeyde inat etme. İnsan olmak dolayısıyla bir kusurda bulunursan derhâl tevbe ile onu yok etmeye gücünü bol bol sarf et. İyiliği başa kakmak iyi şey değildir. Kimsenin sırlarını ortaya dökme (açığa vurma). Kendini satmaya karşılık olan ümittten sakın. Mahlûkatına bol bol rızık ihsan eden Allah'tan iste; (O sana) kısmetini ihsan eder. Ticaretle uğraşan kimse daima (manen zarara girme, kazancına haram karışması gibi ihtimallerden ötürü) tehlikededir. Fazileti al, esirgemen bol bol ver. Güzel söyle; kendine iyi gelen şeyleri halka da söyleyebilirsin. Sana hoş gelmeyen kimseye söyleme. Acele ettiğin işlerde başarı devamlı olamaz. Mârûf (dinen iyi bilinen ve insan yaratılışına hoş gelen işin) sınırını aşmak, pişmanlığa sebeptir.³¹ Vefa, büyük ahlâktandır. Doğruluk, kurtuluş vesilesidir. İyilik etmede mazeretlerden bahsetmek, cimrilik alâmetidir. Din kardeşlerine iyilik hususunda cimrilik etme. Sıla-i rahim (ana, baba ve akrabayı ziyaret etmek) de iyiliktendir. Zahmetli durumlar ve cezalarda insanlara esirgemen bol bol vermek ve yakınları ziyaretle onlara yardım elini uzatmak, insanlığın gereğidir. Bir şeyi yerinden başkasına koyma.³² İşleri ehline emanet etmemekteki tehlikeyi belirtemem. Dostunun düşmanını dost saymak olamaz. Bu durumda dostuna düşmanlık etmiş olursun. Hile ve aldatmalar fena şeydir. Kardeşini iyi nasihatla yola getirmeğe mesai sarf et. Yardımcı ve elverişli ol. Sıkıntılı durumlar ve mutluluklarda (dostlarla) beraber bulunmak lâzımdır. Ağzına toprak koysa dahi kardeşinin cezalandırılmasını istemek (istemen) güzel sayılmaz. Düşmana faziletle karşılık verilmelidir. Başarı ve zafer için bundan büyük vesile olamaz. Güzel ahlâkla nitelen ki selâmete ulaşasın. Kin ve öfkeyi bırak; af ve iyilik etmedeki zevk gibi çok lezzetli bir şey olamaz.

Şüphe ile kardeşleri, samimi dostları gücendirmek, sevginin son bulmasına sebeptir. Bildirilen mazereti kabul etmek, daima iyi zanda bulunmak, kardeşlik haklarını boş yere harcamamak, insani vazifelerdendir. Hile ve haydutluğu âdet edinenler senden uzak olsun. Din kardeşlerini daima ziyaret et. İyilikte bulun. Esirgemen bol bol ver; ihsan et, fazileti meydana çıkar; kimseye zulmetme. Kamu yararının meydana gelmesine vesile olan davranışlara çok çalış. Bilir misin, rızık iki kısma ayrılır: Birisi onu istersin, diğeri de seni ister, ayağına gelir.

Oğlum, dünya daima değişmelerin meydana çıktığı yerdir. Düşkünlük ve kırılmaya sebep olan hâllerden uzak ol. Hak olan şeyi (Hak yolunda) harca. Başkaları için toplama. Hazır olanla istekleri gider. Mevcutla görünürde olmayan şeyleri delile dayanarak anla. İş ve muameleler, birbirine benzer ve eş olan şeylerden ibarettir. Nimet sahiplerini gizleme (iyiliklere karşı nankörlük etmek) büyük kabahattir. Özü kabul et. Nasihat kabul etmeyenlerden olma. Akıllı olan, ilim ve edeple öğüt kabul eder, nasihat dinler. Dört ayaklı hayvanlar ancak vurmaya tesir altında kalır. Hakkı bil; yüksek ve alçak olan herkesin haklarını ver. Gelirler kederleri, alacaklıları çekme ve güzelce belirlemeyle (ortaya) çıkar. (?). İyi ameller işleme niyetini bırakan kimse zulmetmiş olur. Kanaat pek iyi bir huydur. Kıskançlık insan için kötülük ve fenalıktır. Akıbetlerden korkmak, ebediliktendir. Açgözlülük ve aşırı istek, kınanmaya sebeptir. Gerçek dost olan, hazır bulunma ve göz önünde olmamada birdir. (Gıyapta da dostluğun gereğini yerine getirir). Nefsin arzusu, körlüğün ortağıdır. Bir işte hayret görülmeye başlarsa, (s. 31)

³⁰ “Allah'ın sana verdiğinden ahiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan da nasibini unutma. (...)” (Kasas, 28/77).

³¹ “Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.” (Mâide, 5/87).

³² Sözlüklerde “zulm” kelimesi, “bir şeyi yerini koymayıp tahsis edilen yerinden başkasına koymak” manasında tarif edilir. Bu koyma, ya fazla ile ya eksiklikle veya zamanından ve mekânından sapmayla olur. (Hüseyin Remzi 1305/ 1888: 808).

durmak, Allah'ın yardımının ta kendisidir. Başarıya vesile olan tasa ne güzel olur. Selâmet, doğruluk ve vefakârlıktadır. Asıl garip olan, dostu olmayandır. Şefkatli olan kötü zanda bulunmaz. Hakkını aşanın gittiği yol dar olur. Haddini bilen faydalanır. Saygı gösterme, güzel ahlâktandır. Hayâ, her güzel işe sebep olabilir.³³ En güzel giyecek, takva elbisesidir.³⁴ Kınamada aşırı gitmek, kederlere sebeptir. Aşırı istek ve açgözlülük, insanın basiretini kapatırsa sapıklık muhakkaktır.

Görüp anlayan, basiret sahibi olan kişinin de hatada bulunduğu olur. Kötülüğü erteleye; sana iyi gelen şeyleri bağışla.³⁵ İnsanlara büyük şeyler yükleme. Çok azarlama. (Azarlanan kimseler) alışmış olur, (o paylamalar) tesir etmez. Cahillerle aynı görüşme, konuşma meclisinde bulunma. Haramı engellemek, iyiliğin ta kendisidir. Büyüklenen, feyiz (ilim, irfan, nimet) elde edemez. İffet nimettir. Kıtlık, horluk, hakirliktir. Aşırı gitmeme ve tutumlu olma, zenginlik ve kolaylığa vesile olur. Anne, babaya iyilik, yaratılışın alicenaplığını gösteren fiillerdendir. Akıllı olan kişi, tecrübelerle kendisinin noksanlarını tamamlar. Elçi, aklın tercümanıdır. Anlaşmazlıkla alışma ve dostluk meydana gelmez. Mizah, hafifliğe sebeptir. Hırslı olan, daima mahrumdur. Dinin başı, sağlam bilginin delilidir. İhlâsın tamamı, (riya, amelini beğenme gibi kötü davranışlardan) kaçınmaktır. Sözü hayırlısı, fiillerle doğrulanandır. Selâmet, doğrulukla ayakta durur, devam eder. Dua rahmetin anahtarıdır. Yola çıkmadan önce arkadaş seç; evden evvel de komşuya ehemmiyet ver.³⁶ Sana özür bildireni(n mazeretini) kabul et, affet. İğrenç olan şeyi nakletme vasıtası olma. Her şeyin en güzelini seç ve (iyisini) âdet edin. Sözü miktarından (ölçü ve derecesinden) fazla uzatma. Herkesin sana insafından önce sen kendini insaf yoluna sevk et ve kadınlarla istişareden sakın. Onlar evin çiçekleri olabilir, zamanın kahramanı olamaz. Seninle alâkası olanlara daima iyilik et. Onları edeple vasıflandır.³⁷ Her kusurları üzerine azarlama; (ufak tefek sürçmeleri) affet. Aşiretine (aynı soydan gelip birlikte yaşadığın insanlara) daima lutuf ve ihsanda bulun. Derecelerine göre onların gönlünü al; zor işlerde kendilerine yardım et. Dünyada görüşün iyilik ve saadete yönelmiş olsun. Vesselâm (Son söz bu).”

Sonuç

20. asır başlarında Sultan II. Abdülhamid'in Hazîne-i Hâssa müsteşarı olan Hâlis Efendi, Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye verdiği nakledilen öğütleri tercüme ederek 1313 (M. 1895) yılında iki gazete tarafından çıkarılan fevkalâde nüshada yayımlamıştır. Anılan yılda Bahriye mektupçusu olan Hâlis Efendi, bu nasihatları hangi kaynaktan aldığını ve hangi dilden tercüme ettiğini bildirmeksizin Türkçeye aktarmıştır. Konuya dair bir incelemeden anlaşıldığına göre, bahsi geçen tavsiyelerin senet zincirinde yer alan birçok isme dair temel kaynaklarda bilgi bulunmamakta ve bazı kısımları, *Nehcü'l-belâga*'da Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a vasiyeti şeklinde yer almaktadır. Mütercim Hâlis Efendi'nin bu nasihatların sıhhatini araştırma lüzumu duymadığını, “celîle” (büyük) sıfatıyla vasıflandırdığı o öğütlerin İslam esaslarına ve Hz. Ali'nin şahsiyetine uygunluğunu Türkçeye tercüme etmek için yeterli gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Onun benzer düşüncelerle yine Hz. Ali'ye ait on bir bin civarında vecizelyi ihtiva eden *Gurerü'l-hikem*'den seçtiği beş yüze yakın güzel sözü Türkçeye çevirip 1324 (1908-1909?) yılında “*Envârü'l-edeb*” adıyla bastırıldığı da bilinmektedir. Mütercimim tercüme etmeyi faydalı bulduğu nasihatlar, akıl, müşahede, tecrübe ve İslam kaynaklarına uygun, bundan dolayı günümüzde de canlılığını ve değerini koruyan, hem gençler hem de hayatın olgunluk ve yaşlılık gibi diğer safhalarında bulunan insanlar için yararlı olabilecek türden bilgece öğütlerdir.

³³ Burada şu mealdeki hadisleri hatırla(t)mak yerinde olur: “Hayâ bütünüyle hayırdır” (*Müsned*, IV, 426, 427; Müslim, “İmân”, 61); “Hayâ sadece iyilik getirir” (Buhârî, “Edeb”, 77; Müslim, “İmân”, 60).

³⁴ Burada şu mealdeki ayetin hatırlatıldığı anlaşılmaktadır: “Ey Âdem oğulları, size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva elbisesi, işte o daha hayırlıdır. Bu, Allah'ın ayetlerindedir. Belki öğüt alırlar.” (A'râf, 7/ 26).

³⁵ Şu mealde bir ayet vardır: “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” (Âl-i İmrân, 3/ 92).

³⁶ Hz. Ali'den şu mealde bir hadis rivayet edilmiştir: “Yola çıkmadan önce (uygun) arkadaş (bulmaya çalışın), evden önce komşu isteyin.” (Bu rivayet hk. daha fazla bilgi için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs...*, Beyrut 1418/ 1997, c. 1, s. 204-205).

³⁷ “Çocuklarınıza değer verin, ikramda bulunun ve onları iyi terbiye edin.” (İbn Mâce, “Edeb”, 3).

حسابش بر خطایه دوشتر ایسه در حال
تصمیمه سواپد. چاهقک سالی بویه دکلمد. او
تفسی هرینه واقفش ایدر. رأیی بکیر مجالس
بنیادن استاده انک ایچون ماکر اهیت اولممن.
بیله بکاموری رای خودیله خلیفایمدر. وادی
خلالت و خذلاند عمو و نیاه اولور کیدر. چونک
فلت صرف و جیالت هر دولو خطایه سالی اوله
چندن فیض صرفدن مستغنا حرکت انک ایچون
منصور دکلمد.
غشایشی السی اولان او غلر هیتی حقیقت اولان
نصایحی دقانی ایله استغناه ورزش کوستر. نفسی
سنگ ایله فیلد چینه میزان حقیقت اختیار اینت.
تلف ایچون هیت اینت بک شیش غیرک ایچونده عین
عقله مطور. سومه بک شیش اخوانده محبور ایله
تفنگده مطور ماس اولان شیری آخره تطبیق
اینت. مکر مکرمانن هر وسیله اجتناب کوستر. ناسک
تفنگده رضا کوستر کوستر شیش حسن قبول ایله
استغنا ایله. بیله بک سولمه بک کهر بیله بک
پیه سولمک ایله دکلمد. سنگ تفنگده سولمیش
اوله جنون اولمه چنگ شیری آخر سولمه.
یورده بیلیل درک ایجاب شمسواپدر. آفة الایا پد.
جناب رب بخاره فار شو دانا شتوخ و نواضمه
پونق و جالب سانیه دکلمد.
خود قیقه مهمه پیش نظر اختیار دن دور ایله که
اوکنده بیدر ساقه یول واردر. احوال تشدیعی
شاملر. بوراده حسن اعیاد ایله بربر اولور سغریه
مکمل اولور. بولک چوق اولسون مقدار تحملدن
زیاده برتی آکه که کل مال توحه ایسون. اولب
حاجتک معاللی هر زمان تحمل ایله چنگ درجه ده
اسعاف ایله تشدیعیله اساندر. حال عیاد مایه از
اولب ضروره اولوخ و بر مکر سیمه حالده ایله ده
لازمه سولور. اوکنده عیله اولیعی و یوزله دن
چنت و یاز او زورنه غوغا ایله تحمل یولده یعی
بر دقغه پیش نظر ایستاردن دور ایله. خزین
مذکون دنیا آخرت دست قوتنده یولان خلق
اعظم سنک ایچون غایبی مأذون قیلدی. اجاق تکمل
بیوردی. و بر مکر ایچون طلی و استصال رضای
السیسی اصحابی. رحیم و کریمدر. سؤال و طلب
ایچون حساب و مانعده اولدی. سیئات احوال
اوزورنه توبه و رجوعی منع ایلدی. عقوبت و مؤاز
خدیعی تمیل ایلدی. فجاج احوال اوزورنه مناقنه
ایز. رحمتدن مایوس بر اقراب توحه سمد دکلمد.
توبه ایله بک اتراح ذوق مطهر اولورسک. شینای
بر حسانی اول حساب ایلمه یور. ندای استغاثی
استماع ایلمه خلق اسعاف ایلمه بویه بر فیاض کریم
دن دا ناطق عقوبت نقران اینت. امورکنده استغنا
ایله. مایه خزان سنگ ایله بر اقدی. استرحام
عیاده ایله بویض عیبه مطهر یتن فرزد. ایوب
رحمن هر دالم کشته در. بعضاً آچانده آخر مکر
السیسی اذالایا احسان ایله ایچوندر. هر استغنا بک
شینه در عقب نالی اولمه سزایه بک حکمت السیسی
تقدیر ایله سزایه بک. چونک احسان صدیقی حال

و موقه کوره عیله و آجلا و آجلا واقع اولور. غلر ایسی
ورور. خیرطن اینت بک بقی امورک عاقبت تزه
السیده مسور اولدیندن تاخر عین احسان
و عطفندر. جناب قادر متعک هر شیده عنایت
واحسان آتاری عیادینک خیری اوزورنه و بر مکر
منادیدر. دی امام و کریمدر.
اولغ سن آخرت ایچون خلق اولورکنک دنیا
ایچون دکلی فایچون مخلوقسک بغایچون دکلی موت
ایچون دنیا بک کلمک حیات ایچون دکلی. رموقع خطر
ناکده یولورسک که موت هر اتمو کتددر.
المن اولورق قاچق قاپی اولمه سن. البته سوا اورک
ایده بک کدر. ساقه علیه دانا خلق اوزورنه یولتی
واحوال سیته دن اجتناب ایله و مقتضای شریعت
برش پایلور ایسه در عقب توبه رجوع ادورک
خلالتنه نفسی عیلاک ایفامک رحیمی طبعه کوا سولور.
روح ایجاب موی دانا ذکر اینت. پیش نظر ایله
و نکل دور ایله. ذکر آخری تکرار ایله اقدیمته
و اقدیمته کوا سولور. ذکر آخری تکرار اینت. لیم
تقیر و عذاب ایله خطرانی سن زهد و تقوی
سولور اینت. ندر دینک اهمیت ایله ایلمدر. خلق
طمانت یوچو بک چاقوق کیدیک ایله یوچو بک
ده ایله نحر ایلمه یورسک دنیا ده یوچو بک استصال
مطالب دنیا یچون بر طاقم سیاح و عیبه بک بر
عقله اجتناب ایله اوقیسی استغنا سولورک یورک
ایچون کوی اساندره یورده ایله عین حرکت
ایله کیدر. بولک ایچون استکمال حاسن اناسیه
حصر مدقده کمال دینه دن محاسب اولور.
اعاقب لیل و نهار تعین سالی ایچون بر صرقات
کایدر. اولغ ایله ندره ذاتی موجب اولان جهتی
سکا ایلمدر. و جهل دن حقایق نفسی کوا سولور. شیو
صاح نظر اختیار کدن دور اولور ایسه قیفا بیله
هیچ برمانده سزای اولمه چنگک. طلمه مطمن
اول. مکس جلی اختیار اینت. بعضی طلب واردر که
منع حرب و غا اولور. احوال رده دن اجتناب
ایله نسته اکر ایلمدر. خوق و رفیق تاسه واقه که
تادم اولمه سک. غیرک عیله ایله. جناب رب کریم
سن حریر ایندی. ندره منقده اله کین شیو غیر
تصور اولور ایله طبعی طمع دن دور اول کس
مواقع خلاک تقریب ایسون. بابا السید ایلمدر
یورده ایله ایله. چونک رزاق طلیس اوزاق ایلمدر.
جناب رب متعک امام و احسانی هر شیده راجع در
بیو کدر دن استصال مطالب ایچون تکلیف ایله کدا سز
یته جبران دکلمد.
عرض و ادبکی ادنی شیره تکشمه. دنیا دن
نصیب کدن اول. اعلایک جلی اولسون این التیم اولتی
اخلاق کریمه دندور سن قوت ایله کعبه په دوچار
اولمه سک. کمال و عیادت سبب حرماندر. هر طالب
مصیبت اولمه سن. هر شیعی غایس دکلمد. اضاعة زاد
قشاده ندر. هر کس ایچون بر عیادت واردر. عین
مهیندن غیر یولور. صدیق طیلدن دخی خیر کز
حلم اولان سید اولور. فاهم اولان فضل و معرفتی
تراپ ایلمدر. اعل خیر ایله ملاقات اعمار تقویه ایلمدر.

بیله بک حقیقت ابرم بک شیده عیاد ایله.
حسابش بر خطایه دوشتر ایسه در حال
تفسی هرینه واقفش ایدر. رأیی بکیر مجالس
بنیادن استاده انک ایچون ماکر اهیت اولممن.
بیله بکاموری رای خودیله خلیفایمدر. وادی
خلالت و خذلاند عمو و نیاه اولور کیدر. چونک
فلت صرف و جیالت هر دولو خطایه سالی اوله
چندن فیض صرفدن مستغنا حرکت انک ایچون
منصور دکلمد.
غشایشی السی اولان او غلر هیتی حقیقت اولان
نصایحی دقانی ایله استغناه ورزش کوستر. نفسی
سنگ ایله فیلد چینه میزان حقیقت اختیار اینت.
تلف ایچون هیت اینت بک شیش غیرک ایچونده عین
عقله مطور. سومه بک شیش اخوانده محبور ایله
تفنگده مطور ماس اولان شیری آخره تطبیق
اینت. مکر مکرمانن هر وسیله اجتناب کوستر. ناسک
تفنگده رضا کوستر کوستر شیش حسن قبول ایله
استغنا ایله. بیله بک سولمه بک کهر بیله بک
پیه سولمک ایله دکلمد. سنگ تفنگده سولمیش
اوله جنون اولمه چنگ شیری آخر سولمه.
یورده بیلیل درک ایجاب شمسواپدر. آفة الایا پد.
جناب رب بخاره فار شو دانا شتوخ و نواضمه
پونق و جالب سانیه دکلمد.
خود قیقه مهمه پیش نظر اختیار دن دور ایله که
اوکنده بیدر ساقه یول واردر. احوال تشدیعی
شاملر. بوراده حسن اعیاد ایله بربر اولور سغریه
مکمل اولور. بولک چوق اولسون مقدار تحملدن
زیاده برتی آکه که کل مال توحه ایسون. اولب
حاجتک معاللی هر زمان تحمل ایله چنگ درجه ده
اسعاف ایله تشدیعیله اساندر. حال عیاد مایه از
اولب ضروره اولوخ و بر مکر سیمه حالده ایله ده
لازمه سولور. اوکنده عیله اولیعی و یوزله دن
چنت و یاز او زورنه غوغا ایله تحمل یولده یعی
بر دقغه پیش نظر ایستاردن دور ایله. خزین
مذکون دنیا آخرت دست قوتنده یولان خلق
اعظم سنک ایچون غایبی مأذون قیلدی. اجاق تکمل
بیوردی. و بر مکر ایچون طلی و استصال رضای
السیسی اصحابی. رحیم و کریمدر. سؤال و طلب
ایچون حساب و مانعده اولدی. سیئات احوال
اوزورنه توبه و رجوعی منع ایلدی. عقوبت و مؤاز
خدیعی تمیل ایلدی. فجاج احوال اوزورنه مناقنه
ایز. رحمتدن مایوس بر اقراب توحه سمد دکلمد.
توبه ایله بک اتراح ذوق مطهر اولورسک. شینای
بر حسانی اول حساب ایلمه یور. ندای استغاثی
استماع ایلمه خلق اسعاف ایلمه بویه بر فیاض کریم
دن دا ناطق عقوبت نقران اینت. امورکنده استغنا
ایله. مایه خزان سنگ ایله بر اقدی. استرحام
عیاده ایله بویض عیبه مطهر یتن فرزد. ایوب
رحمن هر دالم کشته در. بعضاً آچانده آخر مکر
السیسی اذالایا احسان ایله ایچوندر. هر استغنا بک
شینه در عقب نالی اولمه سزایه بک حکمت السیسی
تقدیر ایله سزایه بک. چونک احسان صدیقی حال

Görsel 3: Hâlis (1313/1895). İmâm Ali Kerremellâhü ve chehü hazretlerinin mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i celîlesi". Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun, nüsha-i fevkalâde, s. 30.

حکامه و بریلان مأدونه قارشو صراحت قانونیه خلاقه کتمک و قوابین عدلیه تک تطبیقیه استنباط فحاون احکامجه عدم اهلیت ظاهر اولوق وصف حاکمیه منافی برحرکتده بولوق کی حکامجه ظهوری محتمل اولان احوالک و قوبنده قانونیک تعیین ایلدیکی حق تعیشک تماماً استمالیه هیات محاکمین اولیه بر حال و حرکتده بولانلر مایجانیه کوره اختارات اتباعیهی ایشا ایتمک و یا کندولر یتک قانوناً تحت محاکمه به الضیبه عزل و تبدیلی و سائلقی استحصال ایلمک و بو صورتده حکامک مسئولی حقدده کی احکام قانونیه تک آثار فعلیه سی کوسرتمک کی خصوصات موشکا- قاندهن عبارتدر .

فی الحقیقه بعض محررات عمومیه عدلیه ده مندرج ایضاحات حکامک تنویر انکاریه مدار اوله ییلان خطرات قیلندن بولدیکی جهته شونلرک بعض فوائدی منکر دگی ایسه اوکی اینضاحات برکونه حکم قانونی متضمن اولماق حیسیه نه بر ماده قانونیه طرزنده مدار حکم اتخاذیه صالح ونده اسباب حکمی تأیید بولنده بر اعلامه درجی جایز اولور . شو قدرکه قرین صواب کوردکلری حالده حکامک کندی رأی و تفسیرلری اولوق اوزره تلقی ایتلری لازم کلور .

بونلرک بالعکس بعضاً مواد قانونیه شکلنده مدار حکم اتخادی طرفه کیدیلور و بعضاً مأمورین عدلیه ایلر رؤسای محاکم آرمنده بر طاقم مختارانه کیریشلوب تأخیر مصالحه سببیت و بریلور ایسه او بولدیکی ایضاحات قاندهن زیاده مضرتی داعی کورینور .

تفصیلات مشروحه دن سنبان اولدیکی اوزره شو حالات بالآخره بر طرفدن محاکم حقدده تدریجاً تولید اصول مداخلانه سببیت و یرمک و دیگر طرفدن حکامی مواد قانونیه ده کی مقصد و معانی و مزایای مندرجه تک محرم یسی ایچون هر بار کندولر یتک لایذ اولان انعام افکار کلفتی اختیار ایتامکه

جهانبان اولان ارادات و عشایت جلیه" جناب خلافتنا هیلرینک حله آثار باهره . سندن اولدیکی اوزره مأمور و مصالح عدلیه تک انتظام و مکملیتی تأمین ایدن شو عواطف و هممات معدلت پرورانه تک حد کاله ایصالی و اصلاحات مطلوبه تک دائره حصوله تمامیه اتصالی مقصد عالیته تمسبه شاهد شیرین نقیای ترقی قی آغوش تمدن کسزانه به ایصال ایدمکک وسائط منوره عدلیه تک اذک بریحیسی (انتظام محاکم) قضیه محکمه معناه سایدیر .

معلوم اولسون که محله تک (۱۸۰۰) نجی ماده سی اقتضاسجه حاکم طرف سلطانیدن اجرای محاکمه و حکمه و کیدلر . اصول محاکمه حقوقیه قانونیک (۳) نجی ماده سی حکمتجه دخی عمل الموم محکمه لر دعوا لریک محاکمه کمنده و حکتمده مستقلمدر . احکام مبسوطه اقتضاسجه یا اراده سینه اجرای محاکمه و حکمه مأمور اولانلر حاکم اولدیکی کی محکمه لر دخی امر محاکمه و حکتمده مستقل بولدیکی جهته اراده سینه حضرت پادشاهی ایلر موضوع و تطبیقاتی حکامک عهده کفایتیه مودوع اولان قوانین و نظاماتدن ماعدا هیچ بریشیک محکمه لرده حکمه مداری اوله یسوب دعاوی واقعه کی قوانین متعلقه سنده صراحت موجود اولدیکی حالده منطوقه توفیقاً فصل و حکم ایتک و بر ماده قانونیه ده زیاده محتاج تفسیر و تصریح کوردیکی تقدیرده اول ماده ده کی مقصد و معانی بی تحری و تعیین ایلر مفهومه تطبیقاً حل مسئله ایلمک خصوصاً سی درجیات مختلفه محاکمه عائد و طاسات قانونیه دندر . شو قدرکه اصول محاکمه حقوقیه تک (۲۴۹) نجی ماده سیله اصول محاکمات جزاییه قانونیک (۳۴۹) نجی ماده سی احکامکجه بر دعوی حقدده قوابین عدلیه تک بر ماده سی سولدر دهه تفسیر ایتک صلاحیتی محکمه تمیزه راجعدر . عدلیه نظارت جلیه ستنک هیات محاکم اوزرنده کی اقدار قانونیسی ایسه احکام نظامیه تک تطبیقیه محاکماتک معاملاتده

اولور ایسه توقف ایتک عین توفیقدر . موجب فوز اولان غم نه کوزول اولور . سلامت صدقته دهه اصل غم بر پیا اولان دوسن اولیاندیر . شفیق بسو طمن ایزر . حتی تجاوز ایتک مذهبی شفیق اولور . حدی بین استغاده ایدر . تکرم اخلاق حسنه دندر . حیاً هر امر جلیه سیب اوله ییلر . اذک لطیف لباس لباس تقوادر . ملائمه و اطراف موجب حرماندن . طمع اساتک بصیرتی ستر ایدر ایسه ضلال مقرردر .

صبر اولان ذلکده خطادم بولندیکی و انصاف شری تأخیر ایتسکا ایتکلان شیرای احسان ایت . ایسی نوعه بیوک شیریل تمعیل ایتیه . عنای جوق ایلر . مألوف اولور تأخیر ایزر . جهال ایلر همیزم اعل اولر . حرای مع ایتک عین کرمدر . کبر ایدن فیض ایلر اولر . عفت تصددر . فکات ذلندر . انصاف پیرو سبور ایزر . بر اولانلر کرامت طبعه دندر . حاکم اولان کرامت ایلر ایلر استکمال نفس ایدر . رسول ترجان غلندر . اختلاف ایلر ایتلر حاصل اولر من . مزاج موجب غلندر . حریم دایما نحر و مدمر رأس الدین حیة الیقین در . تمامه خلاص ایتلر . مفاکک خیرلیسی انصاف ایلر تصدیق اولاندیر . سلامت استقامت ایلر قائمدر . دعا محتاج رحمتدر . قبل الطریق اختیار و فیک ایت . مسکندن اولر ده جاری نظر هفت آله . سکا عذر در میان ایدکی قبول ایت . عتوا یله .

مکرده اولان یتیمه و اسطخبر ایلر . هر شیک احسنی انتخاب و اعاد ایت . سوزی مقدار ندرن زیاده اوزره . هر کسک سکا انصافدن اول سن نفسی طریق انصافه سوق و متاوره سولاندن احتراز ایت . اثر ایزار یت اوله ییلر . فیرمان زمان اولر من . سکلن سوب اولانلر . دایما احسان ایت ایلر اذک ایلر انصاف ایتلر . هر قصورلری اوزرنده مؤاخذه ایلر . عفو ایت . عتیرتکی دایما لطف و احسانه مستغرق قیل . درجه لریه کوره آتلی تطیب ایلر سعوات امورده دعوات کوسر . دنیاده لطفه نلرک غیر و سعاده منعتطف اولسون و السلام .

بهر یمکنه توجیسی خالص

انتظام محاکم

ظل ظلیل عدل و دادی غلله شامل و مآثر مفاخر الناشر عدالت معنادی مرتبه قصوای طالبانه و اصل اولان خلقیه عدل و اعظم و محیی نظام و انتظام نام ایدشاه فاروق خلعت و شهشاه معدلت سیرت اقدمن حضرت لریک سایه سعادت سرمایه جناب ملوکه لر ندره تنظیم و اصلاح محاکم ایلر نشر قوانین معدلت امر ندره مشهور

Görsel 4: Hâlis (1313/1895). İmâm Ali Kerremellâhü ve chehü hazretlerinin mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyihi-i celîlesi". Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun, nüsha-i fevkalâde, s. 31.

Kaynakça

- Abdullah Türâbî (1325/ 1909-10). *Hâlis Efendi- Bir heykel-i istibdâd*.
- Anameriç, H. (2021). Osmanlı Devleti'nde satın alınan özel kütüphaneler/ koleksiyonlar: belgesel-metodolojik bir inceleme. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 Eylül, 40 (70), 276-341. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/65102/929546>
- Bilgin, A. (1994). Türk Edebiyatında nasihatnâme ve Emre'nin tercüme-i pendnâme-i Attâr'ı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 93, 197-208.
- [Bölükbaşı], R. T. (1993). *Biraz da ben konuşayım*. (A. Uçman, Haz.). İletişim Yayınları.
- Ceyhan, Â. (2006). *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali vecizeleri*. Öncü Kitap.
- Ceyhan Â. (2020). Harputlu Ömer Naîmî'nin İslâmî bilgi ve öğütler veren bir nasihatnamesi: manzûme-i Naîmiyye. *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 381-486.
- Ceyhan Â., Ayten E., Öztürk T. ve Köpür, A. (2024). Hz. Ali'nin hikmetli sözlerinden seçmeler: Mehmed Hâlis'in envârü'l-edeb isimli eseri. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 22, 63-116. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kulliyat/issue/83813/1450590>
- Çinili, O. (1947). İstanbul'un gezilecek ve görülecek yerleri Ortaköy. *Vakit*, 28 Şubat, sayı 10555, s. 2.
- Gülüm, E. (2014). Muhammed Hanefî Hazretleri Cengi Tabut Savaşı hikâyesi motif denemesi ve transkripsiyonlu metin. *Turkish Studies, International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (12), 301-348.
- Hâlis (1313/1895). İmâm Alî Kerremellâhü vechehü hazretlerinin mahdumları Cenâb-ı Hanîfe'ye nesâyih-i celîlesi". *Tercümân-ı Hakikat ve Musavver Servet-i Fünun*, nüsha-i fevkalâde, 29-31.
- (1333/1917, 21 Eylül). Hâlis Efendi Kütüphânesi Maârif Nezâreti Tarafından 50.000 Liraya İştirâ Edildi. *İkdam*. nr. 7404, s. 2.
- Hâlis (1331/1915, 19 Ağustos / 1 Eylül). Osmanlı müellifleri. *Sabah*, nr. 9328, s. 3.
- Hazret-i Ali (ty.). *Nehc'ül-Belâga*. (A. Gölpınarlı, Haz.). Der Yayınları.
- Hüseyin Remzî (1305/ 1888). *Lugat-ı Remzî*. Matbaa-i Hüseyin Remzî.
- (1338 / 1922, 25 Şubat). İrtihâl. *Peyam-Sabah*. nr. 1160, s. 3.
- (1338 / 1922, 25 Şubat). İrtihâl. *İkdam*. nr. 8960, s. 3.
- Kaytaz, F. (2016). Erken dönem Osmanlı tarih metinlerine göre Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye nasihatleri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. Bahar, 7, 147-163. <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/2349/9%20Fatma%20Kaytaz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kemal (2001). *XV. yüzyıl tarihçilerinden Kemal Selâtîn-nâme* (1299-1490). (N. Öztürk, Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, S. (2007). Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'ye vasiyeti. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 97-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19696/210375>
- Levend, A. S. (1963). Ümmet çağında ahlâk kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Beleten*, 89-115. Türk Dil Kurumu Yayınları. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38262/442519>
- Öz, M. (2005). Muhammed b. Hanefiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C.30, ss.537-539). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/30/C30009941.pdf>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Prof. Dr. Adem CEYHAN

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

GÜRCİSTAN'DAN AZERBAYCAN'A AĞIZ SÖZLÜĞÜ (BORÇALI, GAZAH, AKSTAFİ, TOVUZ,
GEDEBEY, ŞEMKİR, GENCE)

Afina Barmanbay & Vasif Sadıklı İstanbul: DBY Yayınları, 2024, Birinci Baskı, 440 sayfa, ISBN: 978-625-6769-90-8. Boyut: 16 x 23, 5 cm.

The Dialect Dictionary from Georgia to Azerbaijan (Borchali, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Shamkir, Ganja)

Afina Barmanbay & Vasif Sadıklı İstanbul: DBY Yayınları, 2024, Birinci Baskı, 440 sayfa, ISBN: 978-625-6769-90-8. Boyut: 16 x 23, 5 cm.

Doç. Dr. Kifayet İmamgüliyeva

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Dilcilik Enstitüsü, Diyalektoloji Bölümü, Bakü, Azerbaycan. k.imamgüliyeva@mail.ru

Yayın Değerlendirme / Book Review

Geliş/Received 13.05.2024	Öz Ağız sözleri, dilde yüzyıllardır muhafaza edilen tarih, kültür ve en önemlisi millî kimliktir. Azerbaycan sahası ağız sözleri ile ilgili ilk çalışmaları 19. yüzyılın ikinci yarısında Mirza Kazım Bey başlatmış ve bu çalışmalar 1920'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Ağız sözlüklerinin sistemli bir biçimde hazırlanması, Ord. Prof. Şireliyev'in ismiyle bağlıdır. Genel diyalektoloji lugatlerinin yanı sıra hâlihazırda Azerbaycan'ın farklı bölgelerine dair hazırlanan ağız sözlükleri, diyalektoloji alanına katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan "Gürcistan'dan Azerbaycan'a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Gence)" isimli kitap, Türkiye'de yayınlanmasına rağmen Azerbaycan ve Gürcistan'da yankı yaratan başarılı bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Kitabın yazarları Kafkas Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü'nün öğretim üyesi Doç. Dr. Afina Barmanbay ve Azerbaycan Filolojik Araştırma ve Dil Monitoring Merkezi'nin başkanı Vasif Sadıklı'dır. Kitap, İstanbul'da DBY yayınlarıca Azerbaycan Diaspora Destek Fonu'nun mali desteği ile yayımlanmıştır. 440 sayfalık bu kitap, bir sözlüğün de ötesinde bir halkın tarihidir. Sözlükte araştırılan bölgeler, tarihî Azerbaycan toprakları olan Borçalı, Gazah, Şemseddil sultanlıkları ve Gence Hanlığı topraklarıdır. Kitap tarihî, coğrafi, siyasi, demografik vb. bilgiler de içermektedir.
Kabul/Accepted 30.06.2024	
Sayfa/ Page 76-82	

Anahtar Kelimeler: Ağız sözlüğü, Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Gence.

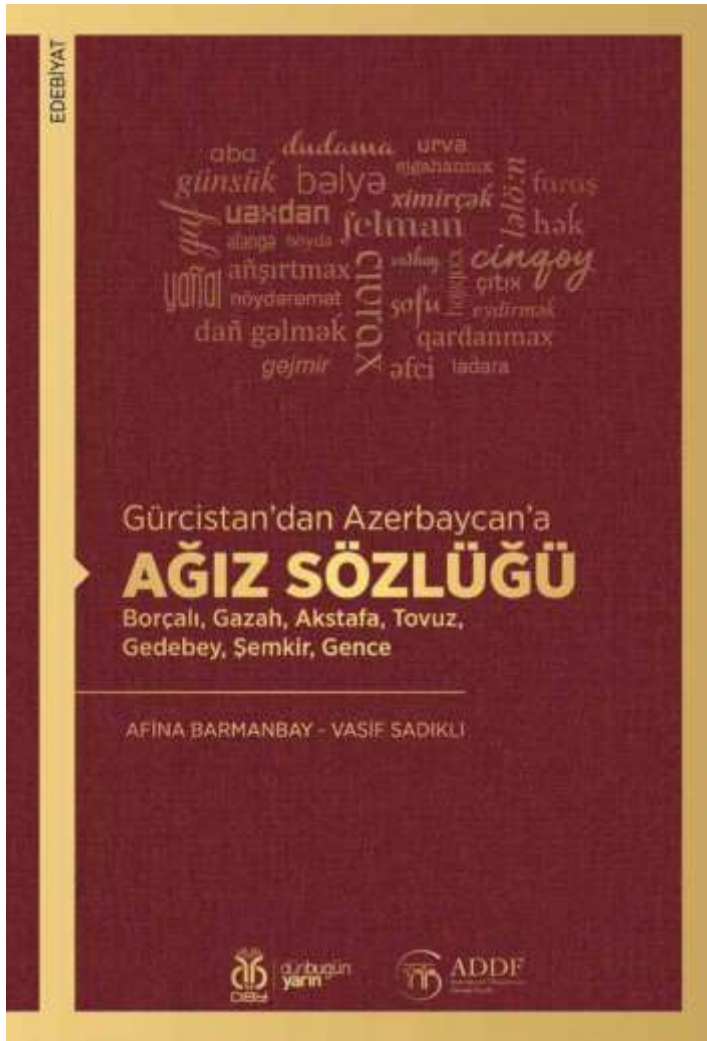
Abstract

Dialect words are the history, culture and most importantly national identity that has been preserved in the language for centuries. The first studies on Azerbaijani dialects were initiated by Mirza Kazım Bey in the second half of the 19th century, and these studies gained momentum from the 1920s. The name of Professor Shiraliev is associated with the systematic preparation of dialect dictionaries. In addition to general dialectology dictionaries, dialect dictionaries prepared for different regions of Azerbaijan contribute to the field of dialectology. In this regard, the book titled "Dialect Dictionary from Georgia to Azerbaijan (Borchali, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Ganja)" draws attention as a successful work that created an impact in Azerbaijan and Georgia, even though it was published in Turkey. The authors of the book are Assoc. Prof., faculty member of Kafkas University, Department of Contemporary Turkish Dialects. Dr. Afina Barmanbay and the head of the Azerbaijan Philological Research and Language Monitoring Center are Vasif Sadıklı. The book was published by DBY publications in Istanbul with the financial support of the Azerbaijan Diaspora Support Fund. This 440-page book is more than just a dictionary, it is the history of a people. The regions researched in the dictionary are the historical Azerbaijani lands of Borchali, Gazakh, Shamseddil sultanates and Ganja Khanate. The book also includes historical, geographical, political, demographic, etc. information.

Keywords: Dialect dictionary, Borchali, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Shamkir, Ganja.

Atıf/Citation: İmamgüliyeva, K. (2024). Gürcistan'dan Azerbaycan'a ağız sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Gence). *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(11), 76-82.

Giriş

Bilindiği üzere, 19. yüzyılın başında Çarlık Rusya'nın Kafkas'a girişiyle Azerbaycan toprakları tek tek Rus birlikleri tarafından işgal edilmiş, bu bölgelerde "böl ve yönet" politikası uygulanmıştır. Azerbaycan halkına yapılan soykırım Karapapak, Ayrım, Bayat, Afşar vd. eski Türk boylarını faciaya sürüklemiştir. Özellikle Borçalı ve Şöreyel (Akbaba) sultanlıklarında Karapapakların başına gelen felaketlerin haddi hesabı olmamış, halkın büyük bir kısmı bölgeden sürülmüştür. Aralık 1917'de resmen ilan edilen Borçalı Karapapak Türk Cumhuriyeti hiçbir yardım alamadığından fazla dayanamamış ve bir yıl sonra yıkılmıştır. Türklerin tarihî topraklarında her zaman gözü olan Ermeniler, Taşnakların ve Rus hamilerinin yardımıyla Aralık 1917'de aniden Borçalı'ya saldırarak korkunç katliamlar yapmışlardır. Her zaman cesaret ve korkusuzluk, yiğitlik ve mücadelecilikleriyle öne çıkan Karapapaklar, çok kayıplar verse de yenilgiyi kabul etmeyip direnmişlerdir. Rus hâkimiyeti, Dağ Borçalı'nın Loru,

Pembek ve Calaloğlu topraklarını tarafsız bölge hâline getirerek, Mayıs 1918'de Azerbaycan toprakları üzerinde kurulan sözde Ermeni devletine vermiştir. Aran Borçalı'nın da Gürcistan devletine verilmesiyle büyük bir bölge olan Borçalı ikiye bölünmüştür. Azerbaycan'ın kadim topraklarının işgalinden sonra yavaş yavaş bu bölgelerin halk kültürünün, tarihî eserlerinin, dilinin de işgaline başlanmıştır. Tarihi çarpıtmak, Türklerin bu bölgelerdeki izlerini kaybetmek için belgelenecek tek şey, yer adlarının değiştirilmesi olmuştur. Halka tarihlerini sinsice unutturmak amacıyla yapılan Başgeçit → Dmanisi, Bolus → Bolnisi, Sarvan → Marneuli, Garayazı → Gardabani, Akbulak → Tetriskaro, Parmaksız → Tsalka, Gabal → Lagodehi, Garaçöp → Sagareco gibi yer adı değişme siyaseti sadece Gürcistan'da değil, Ermenistan ve İran'da da kasıtlı bir şekilde uygulanmıştır. Ancak tüm zorluklara rağmen halk kendi tarihini; edebiyatını; gündelik yaşamını; meslek, bitki, hayvan ve yer adlarını kendi dilinde, ağızlarda koruyup muhafaza etmeyi başarmıştır. Doç. Dr. Afina Barmanbay ve Vasif Sadıqlı bu bölgelerin ağız özelliklerini incelemiş ve büyük zorluklarla elde edilen diyalektolojik malzemeyi mükemmel bir kitap hâlinde yayımlamayı başarmışlar. Yazarların kendilerinin bölgenin lehçe taşıyıcıları olmaları araştırmanın niteliğini yükseltmiştir. Kitabın editörleri Azerbaycan'dan ünlü bilim insanı Prof. Dr. Gazenfer Kazımov ve Ardahan Üniversitesi'nden Prof. Dr. Şüreddin Memmedli'dir.

1. Analiz ve Değerlendirme

1920'li yıllardan itibaren Azerbaycan ağızları tüm bölgeler üzere derlenmeye başlanmış, diyalektolojik açıdan incelenmiş ve elde edilen sonuçlar çeşitli sözlüklere, monografilere veya atlaslara yansıtılmıştır. 1930 yılından itibaren Azerbaycan Ağız Sözlükleri yayınlanmaya başlanmıştır (Azerbaycan Türk xalq şivələri lüğəti, 1930 ve 1931). Ağız çalışmaları 1960'lı yıllarda daha sistemli bir hâl almıştır. 1967'de "Azerbaycan Dilinin Batı Grubunun Ağızları ve Lehçeleri" kitabı iki cilt hâlinde planlanmış fakat yalnızca birinci cildi yayınlanmıştır (Azerbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələri, 1967). "Belirli bir bölgeye yönelik ilk önemli bilimsel çalışma olan kitapta kelimelerin fonetik, morfolojik, sözdizimsel ve sözcüksel yönleri tartışılmış, ağız sözlüğüne ise sadece 57 sayfa ayrılmıştır" (Barmanbay, 2024: 12). Afina Barmanbay ve Vasif Sadıqlı ilk defa yedi bölgeyi bir araya getirerek "Gürcistan'dan Azerbaycan'a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)" adlı kapsamlı bir ağız sözlüğü ortaya koymuştur. Afina Barmanbay'ın kitaba yazdığı "Ön Söz"de araştırmanın içeriği, amacı, kitabın hazırlanma sebepleri, konunun önemi ve güncelliği ile ilgili aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Yazarlar, bölgelerle ilgili diyalektoloji literatürünü incelemiş ve topladıkları lehçe sözcüklerini bir araya getirerek mükemmel bir ağız sözlüğü oluşturmuşlardır. Kitapta ele alınan bölgelerin köy adlarının tek tek sıralanması, toponimi açısından önemlidir.

Ele alınan yedi bölge Azerbaycan Türkçesinin Batı lehçeleri grubuna aittir. Afina Barmanbay, bu bölgelerin ve hazırlanan kitabın isimlendirilmesi doğrultusunda tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde şöyle bir açıklama yapmıştır:

"Hâlihazırda Batı grubunu oluşturan bölgeler; Karabağ, Gence, Şemkir, Tovuz, Akstafa, Gazah, Daşkesen, Gədəbəy, Gürcistan sınırları içinde kalan Borçalı ve Ermenistan sınırları içinde kalan Göyçe, Pembek ve Dağ Borçalı hesab edilmektedir. Bu sebeple, hazırlamış olduğumuz sözlüğü Azerbaycan sahasının Batı grubu olarak adlandırmaktan sakınarak ele aldığımız bölgeleri tek tek belirttik" (Barmanbay, 2024: 11).

Kitabın temeli olan "Sözlük" bölümü 6.000 ağız sözcüğünden oluşmaktadır. Burada ele alınan Batı grubu Azerbaycan ağızlarının başlıca diyalektolojik özellikleri şunlardır: Sağır nun (ŋ veya ñ) sesinin gücü (maña, qoluña, başña, gəlisiñiz, baxırsıñız vb.); iki ünlü arasında c>j (acı>ajı, bacı>bajı, ucundan>ujunnan/üjünnən, alacağam>alajam vb.), kelime sonunda b>f (kitab>kitaf, corab>coraf, gəlib>gəlif vb.), iki ünlü arasında veya tek heceli kelimelerin sonunda b>v (şoraba>şorava, daban>davan, qurban>qurvan, məktəbə>məytəvə, qab>qav, cib>civ vb.) ses değişikliğinin ortaya çıkması; şimdiki zaman fiillerinin -or, -yor, -er, -ör sonekleriyle kullanımı vb. Derlenen ağız sözlerinin gruplandırılması fonetik, sözlüksel, morfolojik ve sözdizimsel olarak gerçekleştirilmiş ve alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Lügatın temelini edebî dilde yer almayan sözcükler teşkil etmektedir. Fonetik fazla değişerek anlaşılmayan bazı kelimelerin sözlüğe dâhil edilmesi ise dil tarihi bakımından önemlidir. Örneğin, Azerbaycan edebî dilinde kullanımdan çıkmak üzere olan "heç hansı" (hiçbiri) sözünün ağızda uğradığı değişim şekli şöyledir: "HEÇASI zm. (Borçalı). Hiçbiri, biri bile. – Ər-arvat heçası tutumcul döy de:n qavağə:dəmmillər" (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 150).

Leksik açıdan bakıldığında eş anlamlı, zıt anlamlı, sesteş veya mecazi anlam taşıyan kelimelerin yanı sıra yer verilen deyimler, kalıplaşmış söz öbekleri sözlüğü daha da zenginleştirmiştir. Büyük harflerle verilen kelimelerin aksine deyimlerin önünde "◊" işareti kullanılarak küçük harflerle dizilmiştir. Örneğin:

"◊ Dañ gəlmək d. (Borçalı, Qazax, Gədəbəy, Şemkir). Şaşırmak. – Bu iş maña dañ gələr (Borçalı); – Görmüyüflər dana, yazıxlara dañ gələr (Şemkir)." (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 106).

"◊ Divək vurmax d. (Qazax). Salıncakta sallanırken dizleri büküp açarak hızı artırmak." (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 116).

"◊ Dolava tüşmək d. (Qazax). Oyuna gəlmək." (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 117).

“◊ Eǵǵahannıǵa çıxmaq d. (Gədəbəy). Rahata kavuşmaq. –Elə ki, eǵǵahannıǵa çıxdım, işim düzəldi.” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 125).

“◊ Gəvəşə qalmaq d. (Borçalı, Gədəbəy). Yayılarak yerinden kalkmamak.” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 141).

“◊ Hək gəlmək d. (Borçalı, Gədəbəy). Gayret etmək, tüm gücüyle çalışmaq. –Öylərinə qonax gələjək de:n bəaxdan özünə elə hək gələ:rkınən (Borçalı); Yorulsam da hək gəldim, işimi başa vurdum (Gədəbəy).” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 152).

Edebî dilde karşılığı olmayan kelimelerin ayrıntılı açıklamaları verilmiştir. Örneğin: *Hö:ə* (dokuma tezgâhındaki ipliklerin gerginliğini sağlayan dişli tarak); *oǵursax* (yavrusu ölmüş sağım hayvanı); *tərrik* (binek hayvanlarda eyerin altına yerleştirilen keçe); *yaxma* (üzerine tereyağı, kaymak, lor peyniri, süzme yoğurt, bal, reçel vd. sürülmüş ekmek dilimi); *sürək* (at yarışı) vb.

Telaffuz zorluğunu gidermek için, ağız sözlerinde baş gösteren fonetik değişimler sözlüğe başarılı bir şekilde yansımıştır. Örneğin: *be:jə* [bu gecə]-(bu gece), *ha:nda* [hansı yanda]-(hangi tarafta, nerede); *başsaǵa/başsaǵı* [başı aşağı]-(yokuş aşağı, aşağıya doğru); *biil* [bu yıl]; *şannısı:l* [nişanlısıgil] vb. Türkologların çoğu, Türk dillerinde ünlü uzunluğunun başlangıcından beri kendiliğinden var olan birincil uzunluk değil de ses düşmelerine bağlı olarak ortaya çıkan bir uzama olduğu düşüncesini savunmaktalar. “Gürcistan'dan Azərbaycan'a Ağız Sözlüğü”nde verilen pek çok kelime bu konunun aydınlatılmasında araştırmacılara yardımcı olabilir. Örneğin *di:ş*, *dişdimiz*, *di:şdiy*, *diydiş/diyiş* gibi kelimelerde ünlü uzama ve kısaltmalarının ağız sözlerine iki farklı anlam yüklediğini görebiliriz: “– *Di:ş* (*hoppa*, *hafif*) *adamnan zəhləm gedey mə:m*; – *Ə:*, *bu di:şdiyiniən* (*hoppalıǵından*) *əl çəksəñə*; – *Diydiş/diyiş* (*hoppa*) *adamda nə:zir qanacax, mərifət*; – *Bu laf dişdimiz* (*dingin*) *uşaxdı* (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 116; Ek 1).

Kitapta yer alan kullanım kılavuzunda ağız materyallerinin telaffuzunu yazıya olduğu gibi yansıtmak için kullanılan transkripsiyon işaretleri hakkında açıklamalar yapılmıştır. Kelimeler, ağız bölgelerinin telaffuz biçimine göre başarılı bir şekilde özel işaret ve karakterler kullanılarak yazılmıştır. Sözlükte verilen “d” işareti peltek “z” sesini ifade etmektedir. Azerbaycan dilinin diyalektolojik çalışmalarında bu ses “dz”, “z”, “ẓ” veya “ẓ̣” ile işaretlenmiştir. Eserde verilen örneklerden de görüldüğü üzere bu sesin “d” baskınlığını vurgulayan “ḍ” biçiminde işaretlenmesi çok daha uygun olmuştur. “Ḍ” sesinin hangi durumlarda kullanıldığına dair yürütülen fikir, konu araştırmacılarını net bir şekilde yönlendirmektedir: “Özellikle Gədəbəy bölgesinde yoğun şekilde kullanılan bu sesin esasen iki durumda ortaya çıktığını tespit ettik: 1) İki ünlü harf arasında yer aldığı zaman; 2) L, m, n, r harflerinden biri ile ünlü harf arasında yer aldığı zaman. Örnek: *Gədəbəy, kəllədarrıx, qardanmax, ladara, mandıxmax*” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 17). Bu ses Kelbecer, Daşkəsən, Gazah, Dereleyez ve Göyçe bölgelerinde de yaygındır. “Ḍ” sesi bir “dz” sesi değil, “ḍ” veya “ẓ” sesine göre telaffuz edilen peltek bir sestir. Birçok çalışmada “dz” olarak belirtilen ses ise bileşik bir sestir. Azerbaycan edebî dilinde diş damak ünsüzü “c”, “dj” ünsüzünün yerine kullanılan karışık ünsüzdür. Daha çok Nahçıvan ve Tebriz ağızlarında görülmekte olan karışık “dz” (d+z) ünsüzü ve sağır karşılığı olan “ı” (t+s=ts), Azerbaycan'ın güney grubu ağızlarının karakteristik özelliğidir. Örneğin, *cüə>dzüdzə*, *cənnət>dzənnət*, *ceyran>dzeyran*, *cüyür >dzüyür*, *çəmən>ɟəmən*, *çiçək>ɟiçəx* vb.

Afina Barmanbay'ın ve Vasif Sadıqlı'nın “Gürcistan'dan Azərbaycan'a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)” kitabı, kadim tarihî köklere ve yüksek kültüre sahip olan Azerbaycan halkının tarihini, coğrafyasını ve yaşam tarzını incelemek açısından oldukça önemlidir. Bu sözlüğün olumlu yönlerinden biri de kelimelerin, izahı, ait olduğu bölgenin adı ve metinle birlikte verilmesidir. Açıklamaların Türkiye Türkçesinde yapılması, lehçe ve ağızlarla ilgili tarihî ve karşılaştırmalı çalışmalar açısından kolaylaştırıcıdır. Örneğin:

“ÜNNƏMƏK f. (Qazax, Gədəbəy, Gəncə). Ünləmək, çağırmaq. –Anam səni ünne:r (Qazax).

YAYLIM is. (Qazax, Ağstafa, Gədəbəy). Yaylım, otlak. Koyun sürülerinin otladığı alan.

ZƏVZƏK sf. (Borçalı, Qazax, Gədəbəy). Zevzek, geveze. –Sən öz canıñ, zəvzəy adamnan yoldaş olma (Gədəbəy).” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 337-359).

Eş sesli kelimelere örnek teşkil eden aşağıdaki sözcükler “tavlamak” fiilinin zengin anlatım imkânlarını ortaya koymaktadır:

“TOYLAMAX I. f. (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Gədəbəy). Tavlamak. –Qızı nətə:r toyluyufsa, de:r on nan başqasına getmərəm (Borçalı).

TOYLAMAX II. f. (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gəncə). Hafifçe kızartmak. –Əti biraz toyla, yoxsa qalif xarav olar (Qazax).

TOYLAMAX III. f. (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Şemkir). Yumaklamak, bükmek. –Bir bu ipi tut, toyluyax (Qazax).” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 324-325).

Kitapta, “Elinde sopa gelip beni dövme/bana vurma” anlamına gelen “*Bir əliñdə budama, gəlif mənı budama*” şeklindeki bir örnek cümleden yola çıkılarak sözcük vurgusunun önemine dikkat çekilmiştir. Bu cümledeki “sopa” (isim) ve “dövme” (fiil) sözcükleri eş sesli bir ağız sözcüğü ile ifade edilince doğru bir diksiyon vurgusu yapılmazsa nasıl anlamsız bir şekil alacağı veya anlam değişikliğine uğrayacağı şöyle belirtilmiştir: “*Diksiyon vurgusunun önemi şu cümlede bariz ifade edilmiştir: Bir əliñdə budama, gəlif mənı budama. Sondaki hecesi etkin söylenen 'budama' sözcüğü 'sopa', ortadaki hecesi etkin söylenen 'budama' sözcüğü ise 'dövme, vurma' anlamlarındadır*” (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 19). Geleneklerin aksine vurgunun son hecelerde olmadığı durumlarda da ağız sözcüklerinin etkin söylenen hecesinin altı çizilerek belirtilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Azerbaycan Türkçesi ağız bilimi çalışmalarında fonetik transkripsiyonda uzun süredir geleneksel işaretler kullanılmaktadır. Bu işaretlerden biri de Azerbaycan ağızlarının batı, güney ve kuzeybatı gruplarına özgü olan ve aynı zamanda doğru telaffuz normlarına da dâhil olan “x” sesidir. Almanca’da “ich” (ben) kelimesindeki “ch” sesinin telaffuzuyla aynı olan bu ses, tonlu “y” ünsüzünün tonsuz karşılığıdır ve “Ağız Sözlüğü”nde de gösterildiği gibi, “yh” değerindeki bir sesi ifade etmektedir. Sadece telaffuz sırasında kullanılan bu sesin yazıda özel bir işareti yoktur. 1920’lerden bu yana Azerbaycan fonetik transkripsiyonunda “x” olarak işaretlenmiştir. İmla normlarına göre “k” harfi ile yazılan bu ses daha çok “k” ile biten çok heceli yerli sözcüklerde görülmektedir. “Ağız Sözlüğü”nde “yh” değerindeki “x” sesi imlada gösterilen “k” harfinin benzeri olan “k” şeklinde gösterilmiştir. Örnek: *aypərak, bəlbəkcin, bələklənmək, cinikmək, çəçikləmək* vb. Doğru telaffuz normlarınc da onaylanan bir diğer ses işareti “K” ise Azerbaycan sahasında tonlu “q” ünsüzünün tonsuz karşılığı olarak kullanılır: kardioloq [k’ardiyolok’]. Bu sesi ifade eden “k” harfi hem Azerbaycan’da hem de Türkiye’de kullanıldığı için “Ağız Sözlüğü”nde bu iki sesi ayırmak adına her hangi bir işaretleme yapılmamıştır. Yalnızca Gedebe ağızının Ayrım şivesinde yer alan ve ilk defa bir sözlükte belirtilen bu ses için “Gürcistan’dan Azerbaycan’a Ağız Sözlüğü”nde “k” işaretleme kullanılmıştır. Örnek: iki, kədə, kələk vb. Böylece, sözlükte birbirine benzeyen 3 işaretin bir araya getirilmesiyle ilgili şöyle bir fikir oluşabilir: “k”, “k], “k” mi yoksa “k”, “k”, “x” mi? Sonuç olarak kelimelerin telaffuzunun doğru bir biçimde ifadesi ve kolayca okunurluğun sağlanması gibi bir amaca ulaşılmıştır.

Doç. Dr. Afina Barmanbay’ın belirttiği gibi, sözlükte “*ele alınan ağız sözcükleri Salariler (Müsafiriler), Şeddadiler, Selçuklular, Atabeyler (İldenizliler), Harezşahlar, Moğollar, Timuriler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler, Osmanlılar, Afşarlar, Kaçarlar dönemlerinin izlerini taşımaktadır*” (Barmanbay, 2024: 13). Hem 320 sayfadan oluşan “Sözlük” kısmı hem de çalışmaya konu olan her bir bölgenin lehçe özelliklerini taşıyan 44 sayfalık metinler, dil tarihinin derinliklerine inme imkânı sağlamakta ve siyasi-tarihî süreçlere dair bilgiler vermektedir. Ayrıca, derlenmiş dil materyalleri içinde bitki bilimi, zanaat, tarım ve hayvancılık gibi pek çok alanı ilgilendiren kelimeler de dikkat çekmektedir. Son sayfalara eklenen renkli 27 adet harita, bölgelerin tarihî, siyasi ve coğrafi konumunun görsel sunumu olarak ayrı bir önem taşımaktadır. “Gürcistan’dan Azerbaycan’a Ağız Sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gedebe, Şemkir, Gence)” kitabı, ağızların fonetik, sözcüksel ve gramer açısından

incelenmesi; digər Türk dilləri və ağızları ilə etkileşimi; Türk dillərinin oluşumunda rol oynayan boyların izlərinin belirlənməsi kimi konularda araştırmacılar için faydalı bir kaynak olacaktır.

dirəlmək	
DİRSÖLMƏK/DİRSİLMƏK <i>f</i> (Tovuz, Gədəbəy). Aşınmaq, yıpranmaq (göylərin dirək kəsiklərində)	(Tovuz). – <i>Diyiş adında nəzir qonacaq, mərifət (Gədəbəy).</i>
DİRZƏLƏMƏK <i>f</i> (Gəncə). Həlakət sonrası iyiləşmək, şifa bulmaq	DIYİNNA <i>gf</i> (Borçalı). Hoppa, hafif
Dİ:Ş <i>gf</i> (Gədəbəy). Hoppa, ciddiyetsiz. – <i>Diyiş adından zəhləm gədey mə'm.</i>	DİYSİNMƏK <i>f</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Gədəbəy, Gəncə). Tikənmək, iğrenmək. – <i>O xərəydan məni dıyışdım (Borçalı); –İnsiqur adam hamı dıyışdırir (Qazax); –Uşağ xərəklən dıyışıf, yemir (Gəncə).</i>
DİŞDİMİZ <i>gf</i> (Qazax). Dünən, salın	DOAX <i>iz</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Tovuz, Gədəbəy). 1. Kulplu və yuvarlak hamur açma təhtəsi. 2. Kap kəcağın ağızını kapatmaya yarayan yuvarlak alışp kapak, davak.
Dİ:ŞDİY <i>iz</i> (Tovuz, Gədəbəy). Ciddiyetsizlik, hoppalılıq. – <i>Ə, bu dı:şdışmən əl çəkəzəzə.</i>	◊ Doayış olınax <i>d</i> (Qazax, Ağstafa). Çək kəkəkək.
DİŞÖMƏK <i>f</i> (Qazax, Ağstafa, Gədəbəy, Gəncə). Dış dəyişirmək (çocuklarda). – <i>Uşax dışını dışadı, yəddi yaş tamamdu (Gəncə)</i>	DODAXLAMA <i>gf</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa, Gəncə). Ağzına kədar, tiklən tiklən. – <i>Sarı camışın sarıtpın dodaxlama sıldu olur (Gəncə).</i>
DİTDÖLƏMƏK <i>f</i> (Borçalı, Gədəbəy). Kırçalmaq, kəşşirərək dikkətlə bəkmək.	DOĞANAX <i>iz</i> (Gəncə). Doğanak, dərli yumuşatmaq için kullanılan çarpaz şəkildə demir alet. – <i>Papaxçılar için doğanax gərəhli şeydi.</i>
DİVA:RA <i>gf</i> (Borçalı, Qazax, Ağstafa). Dərhal, bəmə.	DOĞANAXLAMAX <i>f</i> (Gəncə). İşləmiş dərli yumuşatmaq. – <i>Dəri doğanaxlammasa yumşalmaz.</i>
DİVƏK <i>iz</i> (Qazax, Şemkir, Gəncə). Havan. – <i>Duzu, dıyış dıvəkəda dıyşəllər (Qazax); –Gəni, dıvəkəda bir xə çənlək dıyək (Şemkir).</i>	DOĞANAXLIX <i>iz</i> (Gəncə). Doğanak (çarpaz şəkildə demir alet) tərtemək için kullanılan ağaç. – <i>Məşyə danda bir-ki danda doğanaxlix ağaj kəs gəti (Gəncə).</i>
◊ Divək vurmax <i>d</i> (Qazax). Səlinçəltə sallandıqon dızləri büküp açaraq lızı artmaq.	
DİYDİŞ / DİYİŞ <i>gf</i> (Qazax, Tovuz, Gədəbəy). Hoppa, hafif yollu. – <i>Məhərrəm də adandıni, dıyış dıyış biridi (Qazax); –Diyiş-diyiş damışın, gülmək də buları bir pəşo:lıf</i>	

Ek 1. (Barmanbay & Sadıqlı, 2024: 116).

Kaynakça

Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələri (1967). Azərb.SSR EA nəşriyyatı.

Azərbaycan Türk xalq şivələri lüğəti (1930). I. cild, 1. hissə. Az.D.E.T. nəşriyyatı.

Azərbaycan Türk xalq şivələri lüğəti (1931). I. cild, 2. hissə. Az.D.E.T. nəşriyyatı.

Barmanbay, A. (2024). Ön Söz. *Gürcistan'dan Azərbaycan'a ağız sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)*. DBY Yayınları.

Barmanbay, A. ve Sadıqlı, V. (2024). *Gürcistan'dan Azərbaycan'a ağız sözlüğü (Borçalı, Gazah, Akstafa, Tovuz, Gədəbəy, Şemkir, Gence)*. DBY Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Kifayet İmamgulyeva

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.